FONTES TRADITIONIS

ANA-MARIA GÎNSAC

Teonimie românească

Concept, metodă, probleme

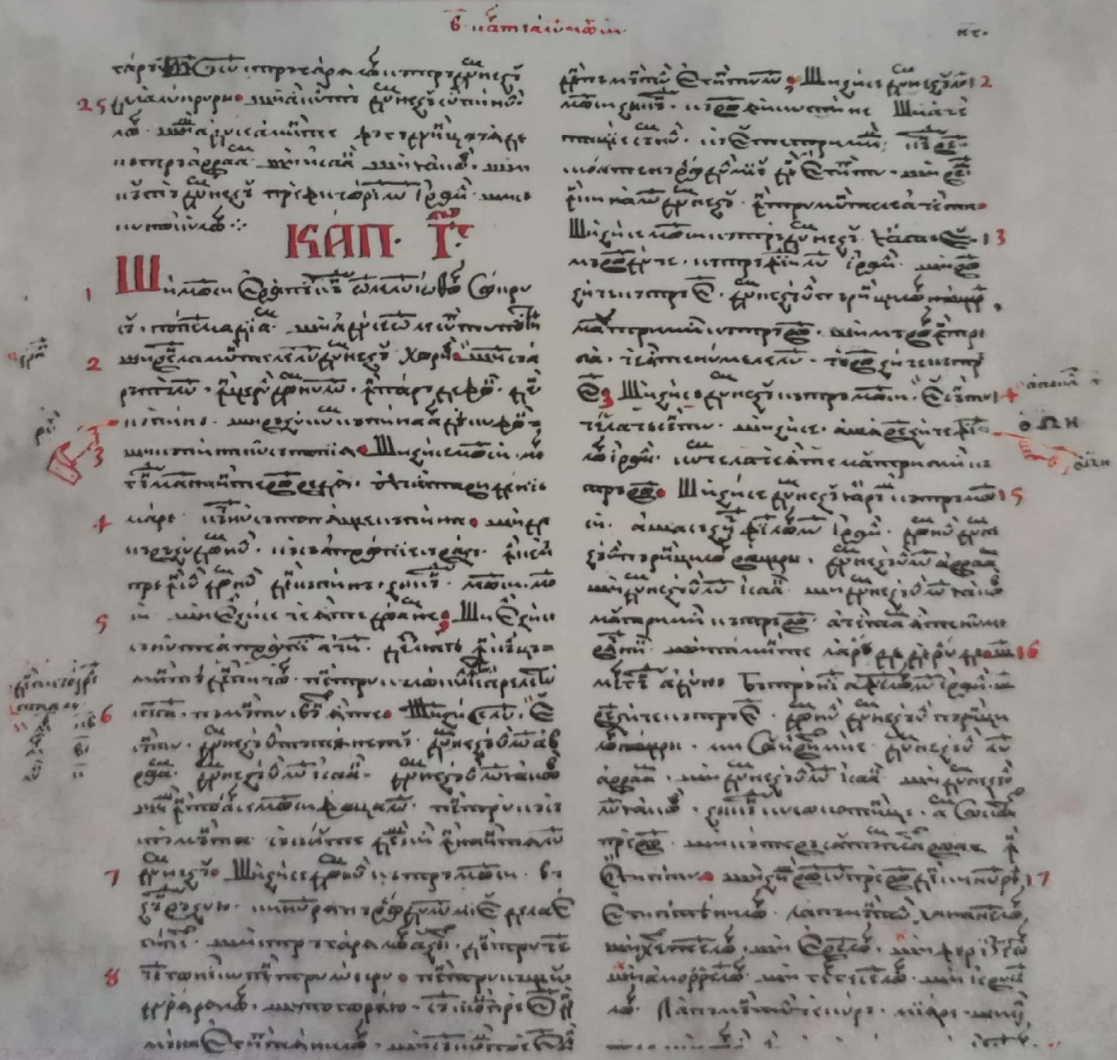

TURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI

Scanned with OKEN Scanner

EDITAT CU SPRIJINUL MINISTERULUI EDUCAȚIEI NAȚIONALE

Colecția FONTES TRADITIONIS este coordonată de prof. univ. dr. Eugen Munteanu

Ana-Maria Gînsac (n. 1979), cercetător în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, este coautor al ultimelor volume apărute în noua serie a proiectului *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688* (Pars IX: *Paralipomenon I, Paralipomenon II*, 2011; Pars X_2: *Iob*, 2012; Pars XXII: *Iosephus ad Machabaeos*, 2012), la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, și coeditor al volumului *Receptarea Sfintei Scripturi între filologie, hermeneutică și traductologie*, Iași, 2012. În calitate de bursier „Nicolae Iorga" al Statului Român, a beneficiat, în perioada 2008-2010, de un stagiu de cercetare și formare postuniversitară la Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică de la Veneția.

Referenți științifici:
Prof.univ.dr. Mircea Ciubotaru
Prof.univ.dr. Eugen Munteanu

Pe copertă: fragment din *Vechiul Testament* (manuscrisul românesc nr. 45, de la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj)

Redactor: Dana Lungu
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Luminița Răducanu

ISBN 978-973-703-957-6

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013
700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Scanned with OKEN Scanner

FONTES TRADITIONIS

Ana-Maria Gînsac

Teonimie românească

Concept, metodă, probleme

Prefață de **Eugen Munteanu**

Scanned with OKEN Scanner

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GÎNSAC, ANA-MARIA
Teonimie românească: concept, metodă, probleme /
Ana-Maria Gînsac; pref. de Eugen Munteanu. - Iaşi:
Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-973-703-957-6

I. Munteanu, Eugen (pref.)

811.135.1'373.2:231

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PREFAŢĂ (*Eugen Munteanu*) 11

CUVÂNT ÎNAINTE 15

1. NUMELE PROPRII BIBLICE ÎNTRE MOTIVARE ŞI UZ 19

1.1. Numele biblice – generalităţi 19
1.2. Contextul 24

2. STADIUL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIU 27

3. TEORIA COGNITIVISTĂ A PROTOTIPULUI ŞI APORTUL ACESTEIA LA TEORIA MODERNĂ A NUMELUI PROPRIU 31

3.1. Categorizarea 31
3.2. Teoria prototipului şi numele propriu 37

4. ONOMASTICA – DOMENIU DE INTERFERENŢĂ 41

5. TRADIŢIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ. CÂTEVA REPERE 45

6. TIPOLOGIA NUMELOR PROPRII 51

6.1. Tipologia numelor proprii pe baza criteriului formal 52
6.2. Tipologia numelor proprii pe baza criteriului deictic 54
6.3. Tipologia numelor proprii pe baza criteriului referenţial 56

7. TEONIMUL – SUBCLASĂ ONOMASTICĂ. CRITERII DE DEFINIRE, CLASIFICARE ŞI ANALIZĂ 59

7.1. Concept. Terminologie 59
7.2. Criterii de definire 61
7.2.1. Criteriul formal 62
7.2.1.1. Scrierea cu majusculă 62
7.2.1.2. Folosirea cratimei 66
7.2.1.3. Absenţa traducerii 66
7.2.1.3.1. Traducerea teonimelor biblice 74
7.2.1.3.2. Teonime „metaforice” 76
7.2.1.4. Absenţa din dicţionare 77
7.2.2. Criteriul morfo-sintactic 80
7.2.2.1. Absenţa vs. prezenţa determinantului 81
7.2.2.2. Absenţa flexiunii 83
7.2.2.3. Aspecte ale sintaxei teonimului 86
7.2.2.3.1. Sintaxa numelui propriu 86

Scanned with OKEN Scanner

7.2.2.3.2. Sintaxa teonimului 88
7.2.2.3.2.1. Microsintaxa teonimului 88
7.2.2.3.2.2. Macrosintaxa. Funcţiile frastice ale teonimelor 89
7.2.3. Criteriul semantico-pragmatic 93
7.2.3.1. Lipsa vs. prezenţa sensului 93
7.2.3.2. Monoreferenţialitatea 97

8. TIPOLOGIA TEONIMELOR BIBLICE ROMÂNEŞTI 99

8.1. Criteriul cultural 99
8.2. Criteriul lingvistic 99
8.2.1. Criteriul formal 99
8.2.2. Criteriul gramatical 100
8.2.3. Criteriul stilistic 101
3.2.4. Criteriul semantic (în contextul textului sacru) 101

9. TEONIME BIBLICE. ANALIZE 103

Dumnezeu 103
1. Geneza numelui. Tradiţia biblică 103
2. Criteriul formal 106
2.1. Tratament lexicografic 106
2.2. Capacitate derivativă 107
2.3. Ortografiere 108
2.4. Probleme de traducere 108
3. Criteriul morfo-sintactic 113
4. Nume teoforice 113
5. Teonimul *Dumnezeu* în frazeologie 114
Domnul 116
1. Originea numelui. Tradiţia biblică 116
2. Criteriul formal 118
2.1. Ortografiere 118
2.2. Tratament lexicografic 118
2.3. Traducere 118
3. Criteriul morfo-sintactic 121
Domnul Savaot 123
1. Geneza numelui. Tradiţia biblică 123
2. Traducere 123
Iisus Hristos 126
1. Tradiţia biblică. Geneza numelui 126
2. Criteriul formal 128
2.1. Ortografiere 128
2.2. Probleme de traducere 132
2.3. Tratament lexicografic 133
3. Criteriul morfo-sintactic 134
3.1. Microsintaxă 134
3.2. Macrosintaxă 136

Scanned with OKEN Scanner

Mesia 137
1. Tradiţia biblică. Geneza numelui 137
2. Criteriul formal 137
2.1. Traducere 137
2.2. Tratament lexicografic 137
3. Criteriul morfosintactic 138
Emanuel 139
Duhul (Sfânt) 140
1. Tradiţia biblică. Geneza numelui 142
2. Criteriul formal 142
2.1. Ortografiere 143
2.2. Tratament lexicografic 143
2.3. Traducere 143
3. Criteriul morfo-sintactic 144
Mângâietorul 146
1. Tradiţia biblică. Geneza numelui 148
2. Criteriul formal. Traducere 148
3. Criteriul morfo-sintactic 148
Mântuitorul (Spăsitorul, Izbăvitorul, Răscumpărătorul) 150
1. Geneza numelui. Tradiţia biblică 151
2. Criteriul formal 151
2.1. Ortografiere 152
2.2. Tratament lexicografic 152
2.3. Traducere 152
3. Criteriul morfo-sintactic 153
Tatăl (Părintele) 156
1. Originea numelui. Tradiţia biblică 158
2. Criteriul formal 158
2.1. Ortografiere 159
2.2. Tratament lexicografic 159
2.3. Traducere 159
3. Criteriul morfo-sintactic 161
Avva 165
Învăţătorul (Ravvi, Dascălul) 166
1. Geneza numelui. Tradiţia biblică 167
2. Criteriul formal 167
2.1. Tratament lexicografic 168
2.2. Traducere 168
3. Criteriul morfo-sintactic 168
Atotputernicul (Şaddai, Atotţiitorul) 169
1. Geneza numelui. Tradiţia biblică 171
2. Criteriul formal 171
2.1. Ortografierea 172
2.2. Traducerea 172

Scanned with OKEN Scanner

3. Criteriul morfo-sintactic 174
Creatorul (Ziditorul, Făcătorul) 176
1. Originea numelui. Tradiţia biblică 176
2. Criteriul formal 178
2.1. Ortografiere 178
2.2. Tratament lexicografic 178
2.3. Traducere 179
3. Criteriul morfo-sintactic 181

10. CONCLUZII GENERALE 183

11. TEONIME BIBLICE 189

11.1. Prototipice 189
11.2. Neprototipice 189

ABREVIERI 195

THÉONYMIE ROUMAINE. CONCEPT, MÉTHODE, PROBLÈMES
RÉSUMÉ 197

BIBLIOGRAFIE 203

INDICE 223

Scanned with OKEN Scanner

PREFAŢĂ

Concepută iniţial ca teză de doctorat în filologie, lucrarea doamnei Ana-Maria Gînsac reprezintă, prin noutatea tematicii abordate şi prin calitatea soluţiilor identificate într-o problematică dificilă şi încă insuficient cercetată, o apariţie remarcabilă în filologia românească actuală. Prin publicarea acestei cărţi, autoarea îşi încununează într-un mod admirabil anii de formare ca specialist. Cercetător ştiinţific gradul III în cadrul Centrului de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum" al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Ana-Maria Gînsac a parcurs un traseu formativ admirabil. Licenţiată în teologie şi doctor în ştiinţe filologice, d-sa a participat şi participă în continuare la alte câteva proiecte ştiinţifice instituţionale şi a fructificat cu succes o bursă de cercetare şi formare postuniversitară de doi ani la Istitutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistică din Veneţia, oferită de Statul Român. În plus, pe lângă participarea la prestigiosul proiect de editare a Bibliei de la Bucureşti, *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, d-sa este coeditor la volumele colective publicate de Centrul de Studii Biblico-Filologice.

Considerate de specialişti o clasă lexicală dificil de definit, teonimele reprezintă, în câmpul cercetării onomastice, o provocare majoră. Prin implicaţiile lor antropologice, religioase şi teologice, lingvistice şi culturale, numele divine pun probleme teoretice şi metodologice majore, de definire, delimitare şi clasificare, ca să nu mai vorbim de problemele specifice care ţin de fiecare limbă istorică în parte. Abordând ca lingvist şi filolog (cu pregătire teologică) acest câmp de cercetare, cum spuneam, puţin şi nesatisfăcător defrişat, autoarea lucrării de faţă şi-a concentrat atenţia şi eforturile tocmai asupra unor chestiuni teoretice preliminare. Lucrarea are, prin natura subiectului abordat şi prin opţiunile autoarei, caracterul unei introduceri teroretice într-o direcţie de cercetare nouă, care s-ar putea dovedi fertilă în viitor. În această perspectivă, după largi, minuţioase şi precise discuţii asupra unora dintre ipotezele privitoare la numele propriu din literatura de specialitate, Ana-Maria Gînsac s-a decis să îşi

Scanned with OKEN Scanner

asume, ca reper teoretic principal, teoria prototipurilor, dezvoltată în ultimele decenii în cadrul semanticii cognitive. Factorul decisiv în orientarea autoarei către acestă decizie este aplicablitatea teoriei menţionate în definirea şi mai ales în clasificarea teonimelor. Apreciez că rezultatele la care a ajuns, atât din punct de vedere al enunţurilor cu caracter teoretic, cât şi în aplicaţiile practice efectuate, sunt de excepţie şi conduc la un real progres în câmpul onomasticii actuale.

Aş sublinia încă o dată ceea ce mi se pare a fi meritul principal al lucrării de faţă, şi anume caracterul ei de pionierat. Pentru cine are o orientare corectă în spaţiul onomasticii actuale este evident faptul că, deşi conceptul de „teonim" circulă şi clasa onomastică respectivă este încadrată de specialişti într-o tipologie generală, abordările monografice de amploare şi de profunzime lipsesc încă. Apreciez aşadar că, prin cercetarea d-sale, Ana-Maria Gînsac contribuie la acoperirea unui gol de cunoaştere.

Aş evidenţia, de asemenea, efortul cognitiv depus de autoare în înţelegerea unei clase onomastice extrem de complexe şi nesistematizate cum este cea a teonimelor. La curent cu teroriile clasice ale numelui propriu ale unor Stuart Mill, A. Gardiner sau Eugenio Coseriu, ca şi cu principiile semanticii funcţionale moderne, pe care le-a asimilat cu folos, d-sa optează în cele din urmă pentru principiile cognitivismului, motivând că teoria prototipului ar fi cea mai adecvată abordării descriptive şi interpretative a clasei onomastice a teonimelor. Deşi, în ceea ce mă priveşte, considerând că desemnarea numelor divinităţii reprezintă un fapt de istoria limbii, în înţelegerea pe care o am asupra acestei categorii onomastice prefer instrumentarul lingvisticii funcţionale, apreciez că argumentele aduse de autoare în sprijinul opţiunii sale teoretice sunt valide şi convingătoare.

În fine, aş dori să remarc perspectivele de cercetare ulterioară pe care Ana-Maria Gînsac şi le deschide în primul rând sieşi. Îmi exprim speranţa că, pe parcursul unei cariere ştiinţifice pe care i-o doresc cât mai fructuoasă, va găsi resursele necesare continuării cercetării personale deschise prin lucrarea de faţă, orientându-se mai cu seamă spre abordarea istorică a teonimiei româneşti. În fond, dincolo de satisfacţia intelectuală pe care o resimţim în faţa constructului mental care este un discurs teoretic bine articulat, validitatea unei teorii se verifică în confruntarea cu realitatea empirică pe care se presupune că o

Scanned with OKEN Scanner

lumina, în cazul nostru seria lexicală prin care se desemnează în limba română numele lui Dumnezeu şi numele atributelor sale esenţiale. Încă o dată, afirm că, prin talent şi muncă susţinută, autoarea prezentei lucrări şi-a creat şansa accesului la un filon de cunoaştere ştiinţifică majoră şi validă. Cum va şti să exploateze în viitor acest filon este o chestiune de opţiune personală şi, poate, şi de noroc.

Prof. dr. Eugen Munteanu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi

Scanned with OKEN Scanner

CUVÂNT ÎNAINTE

În concepţia generală despre numе se face distincţie între numele comun (*nomen appellativum*) şi numele propriu (*nomen proprium*). Privite din perspectiva funcţiei pe care o îndeplinesc, numele comune desemnează orice element al unei clase de cuvinte, fără a-l individualiza faţă de celelalte elemente, în timp ce numele propriu desemnează un singur element al unei clase, individualizându-l şi identificându-l în interiorul acesteia. În ceea ce priveşte „sensul" numelui propriu, analiza a evidenţiat perspective multiple, fără a se ajunge la un acord total. Acest aspect este legat de chestiunea delimitării numelor proprii de apelative şi se reflectă în accepţiile diferite ale termenilor utilizaţi.

Numele proprii au primit o atenţie deosebită în domeniul logicii. Rezultatele cercetărilor întreprinse de logicieni de primă mărime (John Stuart Mill, Gottlob Frege, Allan Gardiner, Bertrand Russell, Saul Kripke) în domeniul cunoaşterii statutului numelor proprii au adus contribuţii importante, preluate şi de unii lingvişti, însă rezultatele nu s-au cristalizat într-o teorie care să se bucure de o recunoaştere majoritară. Reevaluările succesive ale concepţiilor despre numele propriu şi sugestiile oferite de diversele curente lingvistice din ultimii ani au dus la cristalizarea unor noi posibilităţi de definire, analiză şi sistematizare în interiorul acestei categorii. Una dintre direcţii, abordarea numelor proprii cu ajutorul conceptelor lingvisticii cognitive, a fost aplicată de Kerstin Jonasson, în *Le nom propre. Constructions et interprétations* (Paris, 1994), lucrare pe care o considerăm fundamentală pentru componenta teoretică a studiului de faţă. Pornind de la premisa că nu este întotdeauna facil a distinge un nume propriu de un nume comun numai pe baza unor criterii strict lingvistice, K. Jonasson arată că adevărata natură a numelui propriu nu trebuie căutată în mod exclusiv nici la nivelul limbii (ca sistem), nici la nivelul discursului, ci trebuie avut în vedere şi nivelul cognitiv, acolo unde numele şi individul sunt asociaţi în mod permanent.

Scanned with OKEN Scanner

De un interes aparte în cercetarea tradiţională şi actuală a numelor proprii se bucură mai ales două subclase onomastice: antroponimele şi toponimele. Pornind de la considerentele de mai sus, studiul de faţă urmăreşte să delimiteze şi să descrie o subclasă de nume proprii puţin cercetată în limba română, t e o n i m e l e, adică numele divinităţii, pornind de la teoriile mai noi ale numelui propriu, de la conceptele cu care se operează în domeniul onomasticii şi de la modelele de analiză întreprinse până acum în cazul altor subclase de nume proprii (antroponime, toponime etc.). Vom urmări, aşadar, aspecte precum grafia, specificul gramatical, comportamentul semantic şi particularităţile traductologice ale teonimelor. Pentru abordarea acestei subclase de nume proprii, care prezintă însuşiri şi dificultăţi metodologice specifice, am consultat o serie de lucrări importante, dintre care menţionăm: Sarah Leroy, *Le nom propre en français* (Paris, 2004), Willy Van Langendonck, *Theory and Typology of Proper Names* (Berlin, 2007), Jean Louis Vaxelaire, *Les noms propres. Une analyse lexicologique et historique* (Paris, 2005) şi, din spaţiul autohton, Domniţa Tomescu, *Gramatica numelor proprii* (Bucureşti, 1998).

Dat fiind faptul că domeniul de studiu propus este unul relativ recent supus cercetării şi vast, ne vom limita în studiul de faţă la teonimele biblice extrase din principalele versiuni româneşti ale Bibliei, începând de la primele traduceri din secolul al XVI-lea şi până astăzi. O provocare în plus o constituie diversele perspective ştiinţifice existente (filologică, hermeneutică, filozofică, istorică, teologică, culturală) în abordarea acestui domeniu. Din acest punct de vedere, în lucrarea de faţă demersul are un caracter interdisciplinar.

În încheiere, aş dori să le mulţumesc tuturor celor care m-au sprijinit în realizarea acestei lucrări: profesorului Eugen Munteanu, conducătorul tezei mele de doctorat, care m-a îndrumat în mod constant pe parcursul desfăşurării studiilor doctorale, profesorului Mircea Ciubotaru (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi) şi profesorului Dan Octavian Cepraga (Università degli Studi di Padova), de la care am primit diverse informaţii de specialitate. Mulţumiri îi adresez şi profesorului Wolfgang Dahmen, care a supervizat stagiul de documentare pentru realizarea lucrării de doctorat la Universitatea „Friedrich Schiller" din Jena. Le mulţumesc doamnelor Dana Lungu şi Luminiţa Răducanu de la Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi pentru asistenţă tehnică în vederea publicării acestei cărţi. De asemenea, aş dori să menţionez faptul că am

Scanned with OKEN Scanner

beneficiat, în timpul studiilor doctorale, de sprijin financiar din partea Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice din România, fapt care mi-a permis să mă documentez în bibliotecile din ţară şi din străinătate.

La final, îmi exprim speranţa că lucrarea de faţă va constitui un punct de plecare pentru viitoarele cercetări privind teonimia românească.

Scanned with OKEN Scanner

1.

NUMELE PROPRII BIBLICE ÎNTRE MOTIVARE ŞI UZ

1.1. Numele biblice – generalităţi

În mentalitatea multor popoare antice fiinţa şi numele se asimilau între ele. Studiile consacrate numelui şi numirii scot la iveală faptul că în culturile vechi numele era indisociabil de persoana fizică. La popoarele semitice, de exemplu, atribuirea numelui era corelată cu întreaga existenţă a individului şi cu destinul acestuia. În lipsa unui sistem denominativ, numele reflectau, de obicei, caracteristicile definitorii ale persoanei sau raportul în care aceasta se afla cu divinitatea, putând fi atribuite:

a) în acord cu circumstanţele naşterii („Atunci Rahela a zis: «Dumnezeu mi-a făcut dreptate; a ascultat şi de glasul meu şi mi-a dat un fiu». De aceea i-a pus numele *Dan*[1]") sau cu anumite particularităţi fizice sau morale ale individului, dobândite prin naştere ori în anumite momente ale vieţii: *Adam* (ebr. *'ādām*[2]), rădăcina *'dm* semnificând 'bărbat', *David* (ebr. *dāwīd*) 'iubit', *Solomon* (ebr. *šᵉlōmō*) 'împăciuitor', *Levi* (ebr. *lēwī*) 'fidel', *Laban* (ebr. *lābān*) 'alb', *Barac* (ebr. *bārāk*) 'strălucitor', *Gad* (ebr. *gād*) 'fericit, norocos', *Aşer* (ebr.

---

[1] „Numele *Dan* se înrudeşte cu o rădăcină verbală care vrea să însemne 'a judeca' (în favoarea cuiva), 'a face dreptate' " (ANANIA, Fac. 30:6).

[2] Transcrierile numelor proprii din limba ebraică în alfabet latin au fost preluate după *Dictionnaire de la Bible contenant tous les noms de personnes, de lieux, de plantes, d'animaux, mentionnés dans le Santes Écritures* [...], publié par F. Vigouroux avec le concurs d'un grand nombre de collaborateurs, Tome 1-5, Letouzey et Ané, Éditeurs, Paris, 1912.

Scanned with OKEN Scanner

'āšēr) 'fericit', *Neftali* (ebr. *naftālī*) 'luptă', *Caleb* (ebr. *kālēb*) 'câine', *Oreb* (ebr. *'ōrēb*) 'corb' etc.;

b) în funcţie de raportul stabilit de individ cu divinitatea (nume teoforice): *Natanael* (ebr. *n^{e}tan'ēl*) 'Dumnezeu a dat', *Abesalom* (ebr. *'ābīšālōm*) 'tatăl meu e împăciuitor', *Abimelec* (ebr. *'ăbīmelek*) 'tatăl meu este împărat', *Abner* (ebr. *'abnēr*) 'tatăl meu este lumină/ tatăl luminii', *Eleazar* (ebr. *'ĕli'ezer*) 'Dumnezeul meu mă ajută', *Elimelec* (ebr. *'ĕlīmelek*) 'Dumnezeu este împărat'; este binecunoscut faptul că evreii, la fel ca egiptenii, fenicienii sau alte popoare antice alegeau nume compuse prin alăturarea numelui divin pentru a atrage bunăvoinţa divinităţii;

c) în acord cu o realitate geografică sau domestică (toponime): *Betleem* (ebr. *bēt-leḥem*) 'casa pîinii', *Betel* (ebr. *bēt'ēl*) 'casa lui Dumnezeu', *Bet-Şemeş* (ebr. *bēt-šemeš*) 'casa soarelui', *Betsaida* (aram. *bēt-ṣaj^{e}dā*) 'casa peştelui', *Eşcol* 'valea strugurelui', *Rama* (ebr. *hārāmā*) 'colină, ridicătură', *Adumim* (ebr. *'adumīm*) '[pământurile] cele roşii', *Libna* (ebr. *libnā*) '[oraşul] alb' *En-Şemeş* (ebr. *'ēn-šemeš*) 'fântâna soarelui', *En-Dor* (ebr. *'ēn-dōr*) 'fântâna lui Dor', *En-Gaddi* (ebr. *'ēn-gedī*) 'fântâna iedului' etc.

Schimbarea caracterului sau a statutului unei persoane era urmată şi de schimbarea numelui. Astfel de „avataruri" onomastice exprimau fie trecerea individului într-o altă categorie socială, fie degradarea sa morală (Bietenhard 1972, p. 714). Numele *Iacob* (ebr. *jă'ăkōb*) – interpretat, printr-o etimologie populară, ca derivare de la ebr. *'āḳēb* 'călcâi' („pentru că a ţinut cu mâna sa călcâiul lui Esau") – devine *Israel* (ebr. *išrā'ēl*) 'care luptă cu Dumnezeu' (Fac. 32:29); *Sarai* (ebr. *śāraj*) 'împărăteasa mea' devine *Sara* (ebr. *śārā*), adică 'împărătească' (Fac. 17:15); după mărturisirea credinţei în Iisus Hristos, Simon primeşte un nume nou, *Petru* 'piatră'; Saul este numit *Pavel/ Paul* < lat. *paullus* 'puţin, mic', *cf.* gr. Παῦλος (DOR, s.v.) din momentul în care acceptă rolul de misionar al credinţei creştine.

Odată cu traducerea textului ebraic în limba greacă (*Septuaginta*), cele mai multe nume proprii au fost preluate prin adaptare formală la sistemul fonetic, grafic şi morfologic al acestei limbi (transcriere). Cu foarte puţine excepţii, în care a fost dată numai traducerea etimonului – de exemplu: gr. Ζωή, *cf. Viaţă* (BB), în loc de *Eva*, pentru ebr. *Ḥawwāh* (Fac. 3:20) sau gr. Υἱὸς ὀδύνης μου, *cf. Feciorul*

Scanned with OKEN Scanner

durerei mêle (BB), în loc de *Beniamin*, pentru ebr. *Ben-'ōnī* (Fac. 35:18) –, antroponimele biblice şi-au conservat forma din textul ebraic, fiind preluate în textul grecesc prin transcriere (Harl 1986: 321). Cu toate că acest procedeu este utilizat şi în cazul majorităţii toponimelor biblice, traducătorii Septuagintei „ont donné la «traduction-interprétation» de certains noms de lieux hébreux, et non leur transcription comme le font généralement les traducteurs modernes, alors même que ces noms sont des noms communs (dont le «sens» est indiqué au lecteur dans des notes). Par exemple: *Bersabée* (transcription moderne de *Be'ēr Shèba'*) qui signifie «Puits du Serment» (Genèse 21:14); *Soukkot* (*Sukkōt*) = «Tentes» (Genèse 33:17)" (Harl 1986: 322)[3]. Prin urmare, se arată în continuare, forma ebraică a acestor nume de locuri a dispărut din textul Septuagintei, lăsând locul unei traduceri a numelui în limba greacă. Motivaţia acestui fapt stă, potrivit lui Barr (1969: 15), în străduinţa traducătorilor de a recupera semnificaţia originară a numelor: „The fact that Hebrew names made sense, and that this sense was deliberate and solemn, is one basic reason why the Israelites developed a strongly etymological sense, which express itself at many places in the Old Testament where something is said about a name" (Gînsac, 2012, p. 122).

Privite din punct de vedere f o r m a l, în limba de origine (ebraică sau greacă) multe nume proprii biblice sunt compuse de regulă din mai multe elemente: un verb, un substantiv sau un adjectiv şi un apelativ divin sau, mai rar, un alt nume comun (*tată*, *frate*, *om*). Astfel, din punct de vedere formal[4], BJ (1960, p. 689) împarte antroponimele biblice în:

a) simple, formate dintr-un singur cuvânt (*Sara* 'împărătească');

b) frazeologice, „intelligible sentences or phrases" (Barr 1969, p. 11): conţin o frază nominală (*Abimelec* 'tatăl meu [este][5] împărat') sau una verbală (*Elisama* 'Dumnezeu a udat').

Identificat cu individul însuşi, numele joacă un rol esenţial în cultura iudeo-creştină. De la YHWH (tetragrama interpretată ca 'Eu sunt cel ce sunt'), considerat numele adevărat al divinităţii, până la *Elohim*, *Adonai*, *Domnul Savaot*, *Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac şi al lui Iacov*, *Părintele*, *Ziditorul*,

[3] Vezi şi Krašovec (2010, p. 51-54).
[4] Vezi şi clasificarea lui Graur (1965, p. 28).
[5] În sistemul limbii ebraice lipseşte copula.

Scanned with OKEN Scanner

Mesia, *Emmanuel*, *Iisus Hristos* sau la *Fiul Omului*, *Cuvântul*, *Păstorul cel Bun*, *Răsăritul cel de Sus*, *Atotputernicul*, *Atotțiitorul*, *Mântuitorul*, *Învățătorul* etc., numele prin care divinitatea este identificată reprezintă concepția biblică despre natura și caracterul ei în relație cu lumea, în general, și cu poporul căruia i se revelează, în mod particular. Textul sacru reflectă un „raport intim" (Vroonen 1967, p. 53) între nume și purtătorul său, în sensul că numele este identificat cu persoana, având puterea de a orienta destinul acesteia. Așadar, dincolo de funcția de individualizare, numele biblic este și expresia naturii ființiale a purtătorului său. El desemnează natura intimă a ființei și, ca atare, exprimă puterea sa, de care cunoscătorul numelui putea să dispună. De aici și interdicția de a pronunța sau scrie în orice circumstanță numele adevărat al lui Dumnezeu.

> La più forte dimonstrazione del legame tra lingua e cultura [s.n.] è il fenomeno dell'interdizione linguistica, presente forse in tutte le comunità linguistiche [...]. Se si ammete que non si debba pronunciare il nome della morte, se non attraverso perifrasi, per non evocarla tra noi, lo stesso non si può dire per il nome di Dio, che il credente, anche se non teologo, deve credere omnipresente. L'interdizione di decenza non serve ad allontanare eventi sgradevoli, giacché le cose que essa colpisce sono certo le più frequenti e quotidiane. Le motivazioni andranno cercate caso per caso, nei sistemi di credenze delle varie culture (Cardona 2006, p. 122).

Interzicerea rostirii numelui adevărat a făcut ca divinitatea să fie evocată în Biblie prin substitute, uzanță sintetizată de Dionisie Pseudo-Areopagitul (sec. al VI-lea) în celebra sintagmă „Cel cu multe nume și Cel fără de nume"[6]; în comentariul lui Bulgakov[7] (*apud* Vaxelaire 2005, p. 458): *anonimie* (anonymie), pe de o parte, și *polionimie* (polyonymie), pe de altă parte. Discuția despre numele adevărat al divinității i-a preocupat mai ales pe teologi și pe filozofi, care au încercat să arate fie că Dumnezeu nu poate fi cuprins într-un nume, fiind

[6] Vezi Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Despre numele divine. Teologia mistică*, Traducere de Theofil Simenschy și Cicerone Iordăchescu, Editura Institutul European, Iași, 1993.

[7] Serge Boulgakov, *Philosophie du verbe et du nome*, L'Âge d'Homme, Lausanne, 1991, p. 208.

Scanned with OKEN Scanner

infinit, fie că, orice nume pozitiv i-am atribui, acest lucru nu ar face decât să exprime perfecţiunea şi puterea sa.

> Problema numirii zeilor l-a preocupat şi pe Platon, în *Cratylos* [sau *Despre dreapta potrivire a numelor*]. Comentând acest dialog, Constantin Noica[8] face două observaţii: 1) „Este interesant de observat [...] că numele zeilor, deşi sunt încă nume proprii, se apropie mai mult decât numele oamenilor de cele comune, de vreme ce exprimă o natură mai degrabă decât o persoană"; 2) „Platon se află însă în faţa unei probleme ce se poate pune adesea în cazul cuvintelor şi a numelor proprii: evantaiul de înţelesuri din ele. *Apollon*, [s.n.] care la origine este divinitate solară ('strălucitorul', 'cel cu părul de aur'), este şi zeul artelor, al darului profetic, medic al sufletelor şi al trupurilor, zeu al săgetării cu raze de lumină, ca şi al săgetării cu arcul. Cum să redai toate acestea într-un cuvânt?".

Divinitatea este denominată în Biblie, dar şi în întreaga istorie religioasă a umanităţii, la scară universală, prin mai multe nume. Indiferent din ce perspectivă (teologică, lingvistică etc.) sunt privite, fiecare dintre numele biblice ale divinităţii se referă la una dintre însuşirile (atributele) sau predicatele (activităţile) sale. Cel mai cunoscut este *ʾĕlōhîm* – redat în limba română prin *Dumnezeu* –, cuvânt folosit în limbile semitice şi ca apelativ, pentru a desemna conceptul de 'divinitate, zeitate'. Urmează numele revelat de însuşi Dumnezeu lui Moise (Fac. 3:13-14), YHWH (echivalat în limba greacă prin Κύριος, lat. *Dominus*, rom. *Domnul*, fr. *le Seigneur*, it. *il Signore*, sp. *el Señor*, eng. *the Lord*, germ. *der Herr*), socotit a fi, în tradiţia biblică, numele adevărat/ propriu al lui Dumnezeu, şi, prin aceasta, sacru. De aici şi interdicţia ulterioară de a fi rostit (Ieş. 20:7).

Pe lângă YHWH, numele revelat, şi, prin aceasta, numele „adevărat" al divinităţii, în Biblie există o întreagă serie de forme descriptive (traduceri din ebraică sau greacă), simple sau compuse (uneori sintagme întregi), numite de

[8] În Platon, *Opere*, Vol. III: *Cratylos*, Ediţie îngrijită de Petru Creţia, cu interpretările dialogurilor de Constantin Noica, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 188, 194.

Scanned with OKEN Scanner

unii „atribute", de alţii „numiri" sau „epitete divine"[9]: *Sfântul*, *Creatorul*, *Cel Sfânt*, *Atotţiitorul*, *Păstorul lui Israel*, *Domnul Savaot*, *Făcătorul*, *Mângîierea lui Israel* etc. Caracterul „descriptiv" al acestora pune în valoare concepţia biblică despre divinitate, aşa cum este percepută de comunitatea religioasă. În condiţiile în care numele revelat al divinităţii nu poate fi rostit, epitetele şi predicatele (adjective, verbe sau sintagme întregi) care i se atribuie devin, prin uz intens şi ca urmare a unor convenţii socio-culturale, modalităţi proprii de identificare a acesteia. Motivate, în planul genezei, în raport cu realitatea denominată, „pe baza sistemului primar de semne" (Mihăilă 1978, p. 275), în planul funcţionării teonimele identifică şi individualizează divinitatea în contextul textului sacru şi al lumii iudeo-creştine.

1.2. Contextul

Numele proprii sunt create pe baza cuvintelor deja existente în limbă, prin convenţie. În timp sau prin trecerea din limba ebraică în limbile greacă şi latină, iar apoi în limbile vernaculare, multe nume biblice (în special antroponime) au pierdut legătura cu apelativul din limba de origine, opacizându-se. *Iahve*, *Elohim*, *Adonai*, *Iisus Hristos* şi *Mesia* sunt nume proprii ale divinităţii în spaţiul iudeo-creştin. Pentru a afla, de exemplu, ce înseamnă *Hristos* trebuie să îi găsim etimologia: la origine, el este un adjectiv, provenit de la verbul gr. χρίω, traducerea ebr. *māšīah*, care înseamnă 'cel uns', 'unsul (lui Dumnezeu)' (Broşteanu 2005, p. 205). Opacitatea numelor biblice a generat în timp multiple încercări de recuperare a semnificaţiei lor, fenomen denumit de specialişti etimologie populară: „there was a strong folk-etymological interest, which was stimulated particullarly by the alluring obscurity of the ancient names" (Barr 1969, p. 28).

> Hebrew biblical proper names are more than symbols: they were conferred not merely for purposes of distinction, but because of an idea they expressed [...]. The

[9] Vezi, pentru aceasta, EJ (p. 681) şi Papadopoulu (2007, p. 42): „[...] atâtea cuvinte şi scheme câte utilizăm pentru a caracteriza pe Dumnezeu, toate se referă la atributele existenţei fiecărui ipostas dumnezeiesc [...]. Şi de aceea cunoaştem doar cum există Persoanele dumnezeieşti (modul existenţei ca Tată, ca Fiu, ca Duh purces) şi ce lucrează".

Scanned with OKEN Scanner

> fact that the names were once significant and were conferred because of their significance could be proved by reference to narratives of a well-known type, in which the circumstances that gave rise to the names of particular children are recorded: *Rachel* records the fact that Benjamin's birth was to cost her life by calling him *Ben-oni* 'Son of Sorrow' (Gray 1896, p. 1).

În ceea ce priveşte transpunerea numelor proprii biblice dintr-o limbă în alta, traducătorii s-au aflat în faţa a două posibilităţi: adaptare formală (transcriere) sau traducere propriu-zisă. De exemplu, numele YHWH a fost echivalat în limba greacă prin κύριος 'domn, stăpân', tradus în latină prin *Dominus*, iar în limba română prin *Domnul*. În traducerile moderne, care au revenit la sursele ebraice, numele a fost adaptat în forma *Iehova/ Iahve* etc.

Forme transparente semantic precum *Ziditorul*, *Mântuitorul*, *Fiul Omului*, *Izbăvitorul*, *Duhul Sfânt*, *Mângâietorul* funcţionează în textul sacru ca elemente de identificare a divinităţii, deosebindu-se atât funcţional (individualizează), cât şi formal (sunt ortografiate cu majusculă, au unele particularităţi flexionare deosebite etc.) de apelativele omonime. Se pare că acestea erau preferate celor opace, întrucât transparenţa lor garanta eficacitatea divinităţii în raport cu nevoile comunităţii[10].

> [...] l'information que fournit le nom commun est stable (elle est enregistrée dans un dictionnaire), alors que celle du nom propre est dépendante du contexte comme le montrent la plupart de ces types de sens («sens affectif», «sens stylistique», etc.) [...]. C'est pourquoi la distinction que fait Th. Grass[11] entre noms propres *Yahvé*, *Jésus* et *Allah* d'une côte, et les noms communs *l'Éternel* et *Dieu* de l'autre, n'est pas pertinente. Puisque *l'Éternel* et *Dieu* désignent dans certains c o n t e x t e s r e l i g i e u x [s.n.] un individu unique, ce sont alors des noms propres (Vaxelaire 2005, p. 137 şi 391).

[10] Jean Haudry, *L'étymologie dans le discours religieux et dans son éxègese (domaine indo-européen)*, în J.-P. Chambon & G. Lüdi (ed.), *Discours étymologiques*, Max Niemeyer, Tübingen, 1991, p. 116, *apud* Vaxelaire (2005, p. 390).

[11] Grass (2002, p. 38).

Scanned with OKEN Scanner

De aceea, Rey-Debove (1995, p. 115) subliniază rolul important al contextualizării în studiul numelor proprii, în sensul că fiecare limbă prezintă particularităţile sale în această privinţă. Funcţia specifică a numelor proprii, aceea de a identifica un individ dintr-o clasă, se actualizează c o n t e x t u a l:

a) macro-contextual (în interiorul unei culturi, într-o limbă dată);

b) micro-contextual (la nivelul unui text).

Concordanţa astfel creată între „conţinutul" şi forma unui nume propriu, arată Roşianu (1972, p. 304), nu este permanentă, ea păstrându-se atât timp cât convenţia socială o promovează.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

2.

STADIUL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIU

Numele lui Dumnezeu constituie, în mare parte, obiectul studiilor de biblistică şi teologie. Referinţe apar, aşadar, în diferite tratate de teologie biblică, la notele de subsol ale unor ediţii biblice explicative şi în lexicoanele care analizează vocabularul biblic.

În lucrarea *Numele divine în Coran şi în Biblie* (Iaşi, 2005), primul studiu lingvistic amplu asupra transpunerii numelor divinităţii în limba română, Monica Broşteanu întreprinde o analiză semantică a numelor divine biblice din perspectiva modului în care „problemele de sens se reflectă în traducere" (Broşteanu 2005, *Prefaţă*, p. 12), fără a fi preocupată foarte mult de aspectul formal (grafie, gramatică, sintaxă). În capitolul *Repere metodologice* (p. 41-55), autoarea observă că, „deşi provin din clase lexico-gramaticale diferite, multe dintre numirile divinităţii sunt considerate nume proprii din punct de vedere referenţial" (*Ibid.*, p. 41). Acest fapt permite definirea lor prin raportare imediată la referent şi, prin urmare, o mai largă paletă de sensuri decât ar permite definiţiile de tip lexicografic, considerate insuficiente. Autoarea pledează pentru o analiză a numelor divinităţii din perspectiva semanticii funcţionale[1] care, prin faptul că „ia în considerare toate cele trei relaţii din cadrul triunghiului semiotic (expresie lingvistică – referent, expresie lingvistică – concept şi referent – concept), evidenţiază funcţia de comunicare a limbajului uman şi îl fac să fie congruent cu preocupările de teorie şi practică a traducerii" (*Ibid.*, p. 42). Legat

[1] Principiile metodologice sunt cele sintetizate de Claude Germain, în *La sémantique fonctionelle*, PUF, Paris, 1981 şi de Eugène A. Nida, în *Componential Analysis of Meaning. An Introduction to Semantic Structures*, în volumul *Approaches to Semiotics*, The Hague-Paris, 1975.

de referent şi de organizarea cunoaşterii pornind de la categoriile extralingvistice, autoarea menţionează şi t e o r i a p r o t o t i p u l u i:

> Pentru a cunoaşte sensul, nu e suficient să cunoşti cuvintele, ci şi lucrurile la care acestea se referă [...]. „Realismul experimenţialist" ce caracterizează acest model postulează existenţa unor ansambluri conceptuale complexe, provenite din experienţa umană, cu ajutorul cărora omul organizează cunoaşterea. Structura conceptelor e văzută în perspectivă probabilistică: categoriile se formează în interiorul unui continuum categorial, la intersecţia unui număr oarecare de proprietăţi „tipice" [...]. Domeniul de intersectare a proprietăţilor reprezintă spaţiul în care se dispune „cel mai tipic" membru al categoriei, *prototipul*. Asociat unei expresii lingvistice, prototipul „rezumă" proprietăţile predominante ale categoriei. Apartenenţa la o categorie nu se efectuează în mod analitic, ci global, pe baza gradului de similitudine cu *prototipul*. De aceea, în cadrul acestui model, categorizarea nu mai constă în descoperirea unei reguli de clasificare, ci în reliefarea co-variaţiilor şi similitudinilor globale şi în formarea prototipurilor de referinţă. În aceste condiţii „nu se mai poate vorbi despre stabilitatea conceptelor, ci de grade de referinţă" (Broşteanu 2005, p. 43).

În final, Monica Broşteanu optează pentru o metodă de lucru care îmbină aspecte din teoria câmpurilor semantice şi din metoda analizei componenţiale pe trăsături de sens, scopul fiind acela de „a stabili sensurile de bază ale fiecărui nume, ţinând seama şi de contextele în care apare". În partea aplicativă a lucrării, numele din *Coran* sunt distribuite în „grupuri tematice" sau câmpuri semantice ('unicitate', 'creaţie', 'putere şi măreţie', 'slavă' etc.), iar numele divine biblice sunt grupate pornind de la referent: „nume date Tatălui" (p. 185), „nume hristice" (p. 201), „nume pneumatice" (p. 228). Numele date Tatălui sunt grupate şi ele tematic: a) „nume generice" (ebr. *'Ēl*, *'Eloah*, *'Ēlohīm*, traduse prin *Dumnezeu*, şi ebr. *'Elyōn*, tradus prin *Cel Preaînalt*); b) „numele revelat", YHWH, tradus prin *Domnul*; c) „celelalte nume divine"[2] grupate tematic, de

[2] În această categorie intră epitetele lui *'Ēl* şi atributele lui YHWH, pe care autoarea le consideră „nume divine", cu excepţia verbelor la un mod personal care îl au ca subiect pe Dumnezeu, de la care nu s-au format nume în tradiţia iudeo-creştină, aşa cum s-a întâmplat în cea islamică (Broşteanu 2005, p. 132).

Scanned with OKEN Scanner

exemplu: *Veşnic* (ebr. *'ēl 'ōlām*, tradus *Dumnezeul cel veşnic* şi ebr. *ri'šōn wa 'Aharōn*, tradus *Cel dintâi şi cel de pe urmă*), *Judecător* (gr. *dikaios*, tradus *drept*; gr. *hósios*, tradus *Sfânt* şi gr. *ho krités*, tradus *Judecătorul*)[3] etc. Chiar dacă fac parte din categorii gramaticale diferite (substantive, adjective, substantive verbale, participii, verbe sau chiar sintagme), „numitorul lor comun îl constituie funcţia referenţială: ele desemnează divinitatea, afirmând totodată ceva despre ea" (*Ibid.*, p. 15). Toate numele sunt analizate din perspectiva semnificaţiilor posibile şi a opţiunilor de traducere. Pentru aceasta, sunt avute în vedere câteva dintre traducerile în limba română ale Bibliei, autoarea optând, în cazul fiecărui nume, pentru traducerea pe care o consideră adecvată.

Referitor la teoria generală a numelui propriu, în studiul amintit nu există referiri cu privire la statutul subclasei numelor divinităţii în cadrul clasei numelor proprii. Lucrarea evidenţiază însă în mod exemplar modul în care sunt traduse şi receptate numele lui Dumnezeu în limba română, constituind, de aceea, una dintre sursele importante pentru partea aplicativă a studiului nostru.

Numele divinităţii sunt luate în discuţie mai ales în cadrul tratatelor enciclopedice şi în lexicoanele biblice, alcătuite de teologi cu experienţă lexicografică. Tratate ca o categorie aparte de cuvinte, ele sunt tratate astfel:

a) nume proprii (*'Adōn*, YHWH, *'Ēl*, *'Ēlohīm* etc.) şi atribute/ epitete divine care sunt descriptive („divine titles"): *Creatorul cerului şi al pământului* (Fac. 14:19), *Ziditorul/ Creatorul lui Israel* (Isa. 43:15), *Sfântul* (Isa. 40:25), *Regele lui Israel* (Isa. 44:6) etc. (EJ, vol. VII, col. 674-685);

b) nume personale ale divinităţii (YHWH, *'Ēlohīm*, *'Ēl 'ōlām*, *'El-Roy*, *'Adōn*, *Tatăl*, *Iisus*, *Hristos*, *Domnul*) şi desemnări simbolice sau titluri: *Cel vechi de zile* (Dan. 7:9), *Lumina lumii* (Ioan 8:13), *Alfa şi Omega* (Apoc. 1:8), *Învăţătorul* (Mat. 8:19), *Făcătorul cerului şi al pământului* (Fac. 14:19) etc. (Lockyer 1975);

c) nume divine (*'Ēl*, *'Ēlohīm*, *'Adōnāy*, YHWH, *Ehyeh-Asher-Eyeh*, *Shaddai*, *Zeba'ot*) şi nume reprezentând atribute divine (*Cel sfânt*, *Cel puternic*), în JE (vol. IX, p. 160-164);

[3] Am preluat exemplele în forma transliterată, aşa cum apar în Broşteanu (2005).

Scanned with OKEN Scanner

d) nume şi atribute, fără a se opera o distincţie între ele: *Dumnezeu*, *Iubire*, *Sfânt*, *Sfântul Duh*, *Adevărul*, *Cel veşnic*, *Cel slăvit* etc. (Moulton 1962, p. 71-80);

e) „personal name" (*Yahweh*), „divine appellations" (*El*, *El Shaddai*, *El Elyon*, *El Olam*, *El Roi*, *El Berith*, *El Bethel*, *El-Elohe-Israel*, *Elohim*, *Baal*, *Adon*, *Father*, *Rock*, *King*, *Judge*, *Sheperd* etc.) şi „descriptive expressions" (*The Living God*, *The First and the Last*, *The Ancient of Days* etc.), în IDB (vol. II, p. 408);

Într-un studiu contrastiv privind numele biblic *Dieu* în franceză şi în italiană, Warczyk (1979, p. 85-86) vorbeşte despre „sinonimele" biblice ale acestuia: *Le Seigneur*, *L'Eternel*, *Le Logos*, *L'Omnipotent*, *Le Rédempteur* (simple) şi *L'Alpha et l'omega*, *L'Ancien des jours*, *Le Très Haut*, *Le Saint Esprit*, *Le Roi du ciel et de la terre* (frazeologice). Iglesias (1983, p. 128) este de părere că sp. *Dios*, la fel ca echivalenţii romanici ai acestuia, nu este un nume propriu, cu toate că mărci precum majuscula, gradul zero al articolului sau funcţia obişnuită de subiect în enunţ l-ar putea situa în clasa numelor proprii.

Observăm o indecizie în stabilirea clară a ceea ce este şi ce nu este nume propriu. Se vorbeşte, pe de o parte, despre nume (proprii) ale divinităţii şi, pe de altă parte, despre atribute, apelative divine, desemnări simbolice, titluri, frazeologisme. Primele conţin, în principiu, un singur element, celelalte sunt sintagme sau fraze. În categoria largă a numelor proprii, remarcă Roşianu (1996, p. 112), se strecoară şi o categorie intermediară de nume care nu sunt nici comune, nici proprii, sau sunt şi de un fel, şi de altul. Este cunoscut faptul că fenomenul trecerii unor nume comune în categoria numelor proprii şi invers este permanent. Procesul este prezent şi în Biblie, unde diferite atribute şi predicate ale divinităţii primesc valoarea de *nomen proprium*: *domn — Domnul*, *mântuitor — Mântuitorul*, *cel întrutotţiitor — Întrutotţiitorul* etc. Din punct de vedere metodologic, pentru a descrie şi clasifica aceste nume proprii, am considerat potrivită t e o r i a p r o t o t i p u l u i, dezvoltată în cadrul lingvisticii cognitive.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

3.

TEORIA COGNITIVISTĂ A PROTOTIPULUI ŞI APORTUL ACESTEIA LA TEORIA MODERNĂ A NUMELUI PROPRIU

3.1. Categorizarea

Întemeiată pe baza raportului dintre realitatea extralingvistică şi organizarea conceptuală a acesteia, categorizarea presupune, potrivit lui Evans & Green (2006, p. 248), următoarele aspecte:

a) abilitatea gândirii umane de a identifica similarităţi şi diferenţe între entităţi şi de a le grupa pe baza acestora;

b) organizarea cunoaşterii enciclopedice în reţele conceptuale;

c) aplicabilitate atât în sfera ştiinţelor psihologice, cât şi în cea a ştiinţelor lingvistice, în special în cadrul semanticii şi al gramaticii.

Lingvistica cognitivă are ca obiect de studiu limba văzută ca un sistem de categorii, înţelese ca reflexe ale organizării general conceptuale a lumii. Departe de a fi o teorie lingvistică univocă, în sensul posibilităţilor limitate de a genera explicaţii plauzibile unor fenomene multiple, cognitivismul se prezintă, în viziunea lui Geeraerts (1997, p. 9-11), ca o îmbinare de teorii şi metode de cercetare compatibile. În acest cadru, funcţia de categorizare a unităţilor lingvistice este studiată din trei puncte de vedere: a) structura internă a categoriilor (studiată în termenii teoriei prototipului); b) structurile conceptuale mai largi, care combină câteva categorii individuale în modele mentale coerente (de exemplu, metafora); c) relaţia între formă şi înţeles (conceptul de „iconicitate": forma lingvistică ar putea reflecta anumite aspecte ale mesajului comunicat).

Dezvoltată, aşadar, într-un cadru cognitivist[1] – care presupune studierea structurilor formale ale limbii nu în izolare, ci ca reflexe ale organizării general conceptuale, ale principiului categorizării şi ale influenţei mediului înconjurător asupra gândirii –, teoria prototipului este înţeleasă ca fiind o formă de categorizare bazată pe experienţă (experienţialistă), opusă celei tradiţionale, numită de Lakoff (1994, p. XII) „obiectivistă" („objectivist view").

Concepţia potrivit căreia categoriile minţii nu sunt „obiectiviste", adică doar nişte reflexe ale categoriilor care există în mod obiectiv şi independent de om în lume, ci „experienţialiste" prin natură, fiind condiţionate de experienţa umană, postulează relaţia care există între concepte şi lume, mai degrabă decât caracteristicile structurale autonome ale conceptelor respective (Geeraerts 2006, p. 147). În acest sens, Lakoff (1994, p. XI-XVII şi 1-57) sistematizează diferenţele dintre cele două concepţii cu privire la categorizare, cât şi nivelurile de exprimare a prototipicalităţii[2] în interiorul acesteia: nivelul proprietăţilor specifice categoriei, pe de o parte, şi cel al gradului de realizare a acestora la nivel individual, de către fiecare membru, pe de altă parte. Le prezentăm în tabelul de mai jos:

[1] Geeraerts (1997, p. 8) face distincţie între diferitele abordări cognitiviste ale limbajului, propunând pentru termenul cognitiv următoarea definiţie: „*cognitive* refers to the crucial role of intermediate informational structures in our encounters with the world". Se acentuează astfel ideea că limba nu este un „sistem formal", independent de cunoaşterea umană, aşa cum teoria independenţei gramaticii de restul cunoaşterii a lui Noam Chomsky ar fi vrut să demonstreze (Lakoff 1994, p. 3). Prin aceasta, cei doi lingvişti (*i.e.* Lakoff şi Geeraerts) se disociază de generativism.

[2] Pentru consecvenţă terminologică, optăm pentru redarea eng. „prototypicality", *cf.* „prototypical categories" (Geeraerts 1997, p. 10 şi 2006, p. 147; Evans & Green 2006, p. 254), preluat şi în limba franceză, „prototypicalité" (Jonasson 1994, p. 23; Koch 1996, p. 224), prin „prototipicalitate", care poate să desemneze: a) gradul de apartenenţă a membrilor unei categorii la aceasta, în raport cu prototipul, b) raportul gradual în care se află o subcategorie faţă de o categorie supraordonată.

Scanned with OKEN Scanner

Categorizarea		
Teorie	Teoria aristotelică („objectivist view")	Teoria cognitivistă („experientialism")
Definiţie	criterii necesare şi suficiente („componential features")	imposibilitatea de a identifica un set de condiţii necesare şi suficiente
Proprietăţi	proprietăţi clar definite pentru toţi membrii („clear boundaries")	limite vagi („unclear boundaries")
(Proto)tipicalitate	membri egali („all members have equal status")	asimetrie/ gradare între membri („asymmetries"/ „membership gradience")

fig. 1

Elaborată, aşadar, în jurul termenilor *prototip* şi *prototipicalitate*, teoria cognitivistă a categorizării propune o descriere bazată pe grade de reprezentativitate a unei structuri categoriale, iar nu pe criterii unice şi suficiente. Categoriile (fiinţe, lucruri, stări, cuvinte etc.) nu mai sunt construite pe principiul proprietăţilor exacte, împărtăşite în mod obligatoriu şi constant de fiecare membru în parte, ci pe baza unor proprietăţi variabile şi a gradelor de reprezentativitate a membrilor.

Teoria prototipului a fost fundamentată ştiinţific de cercetătoarea americană Eleanor Rosch, specialist în domeniul psihologiei cognitive. Ea a arătat că o categorie nu poate fi definită numai pe baza proprietăţilor împărtăşite în mod egal de toţi membrii acesteia (ca în structuralism), întrucât nu toţi membrii sunt egali. O categorie are un membru reprezentativ, un prototip, care redă în mod exemplar proprietăţile tipice ale acesteia, şi membri mai puţin reprezentativi, definiţi în raport cu prototipul. Aşadar, categoriile conţin unele exemple mai pertinente (reprezentative) decât altele, numite prototipuri[3].

> By prototypes of categories we have generally meant the clearest cases of category membership defined operationally by people's judgements of goodness of membership in the category (Rosch 1978, p. 36).

[3] Pentru alte definiţii vezi şi Evans & Green (2006, p. 249).

Scanned with OKEN Scanner

În lucrarea *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind* (1994, p. 45), Lakoff remarca faptul că prototipurile constituie puncte de referinţă cognitive de diferite feluri („cognitive reference points of various sorts") şi formează baze pentru inferenţe. Pentru categoria *bird* (*pasăre*) – exemplul clasic pentru ilustrarea teoriei prototipului –, *sparrows* (*vrăbii*) şi *robins* (*prihori*) sunt cele mai prototipice exemple de păsări, întrucât îndeplinesc o serie de proprietăţi tipice categoriei: 'să poată zbura', 'să aibă corpul acoperit cu pene', 'să aibă aripi adaptate pentru zbor' etc.; în schimb, *penguins* (*pinguini*) şi *ostriches* (*struţi*) sunt exemple mai puţin prototipice pentru categoria *bird* (reprezentată, ca prototip, de *sparrows*) având un grad de reprezentativitate mai scăzut în cadrul acesteia. Entităţilor li se atribuie statutul de membru într-o categorie în virtutea similarităţii cu prototipul acesteia (cel mai tipic membru al categoriei). Categoriile sunt reprezentate în minte prin termenii exemplari, prototipici, iar gradul de apartenenţă la o categorie este determinat de gradul de similaritate[4] cu prototipul acesteia. Geeraerts (1997, p. 11), reprezentant de marcă al semanticii prototipului, sistematizează însuşirile unei categorii prototipice astfel:

> a) Prototypical categories exhibit degrees of typicality; not every member is equally representative for a category. b) Prototypical categories exhibit a family resemblance [s.n.] structure, or more generally, their semantic structure takes the form of a radial set of clustered and overlapping readings. c) Prototypical categories are blured at the edges. d) Prototypical categories cannot be definied by means of a single set of criterial (necessary and sufficient) attributes.

Unitatea categoriei este dată de asemănarea membrilor între ei („family resemblance"), într-o măsură mai mare sau mai mică. În acest sens, categoriile au şi o „flexibilitate" deosebită în a se acomoda la elementul de noutate, însuşire

[4] Taylor (1990, p. 60) atrage atenţia asupra faptului că noţiunea de similaritate este una subiectivă: „[...] similarity is a graded concept [...], a subjective notion. Once we invoke similarity as a basis for categorization, we inevitably bring language users, with their beliefs, interests, and past experience, into the picture. Things are similar to the extent that a human being, in some context and for some purpose, chooses to regard them as similar".

Scanned with OKEN Scanner

necaracteristică categoriilor clasice aristotelice: noi membri pot fi asociaţi unei categorii fără a cauza, în mod necesar, o restructurare fundamentală a acesteia:

> „Perhaps the most obvious difference between a *classical* and a *prototype category* is the fact that the former permit only two degrees of membership, i.e. member and non-member, while membership in a prototype category is a matter of gradience" (Taylor 1990, p. 53-54).

Referitor la structurarea unei categorii, Lakoff (1994, p. 289) menţionează, între diversele posibilităţi de structurare („Metonymic Model", „Radial Category", „Graded Category" etc.), şi modelul categoriei clasice („Classical Category"), unul dintre cele mai întrebuinţate în studiul limbii:

> Classical Category: Consider a cognitive model containing a feature bundle that caracterizes a classical category *B*. If *A* has all the properties in the feature bundle, it is a *best example* of *B*. An element *C*, having some of the properties in the feature bundle, may be judged a less-good example of *B*. Strictly speaking, *C* will be outside *B*; but people, in such cases, may consider *B* a graded category, such that elements bearing a degree of similarity to members of *B* will be viewed as being members of *B* to a degree.

În cadrul acestei structuri categoriale, gradarea priveşte atributul prototipicalităţii fiecărui membru, adică gradul său de relevanţă. Sistemul categorizării umane presupune două dimensiuni, schematizate (fig. 2) şi explicate de Evans & Green (2006, p. 256 ş.u.) pe baza teoriei lui Rosch[5]:

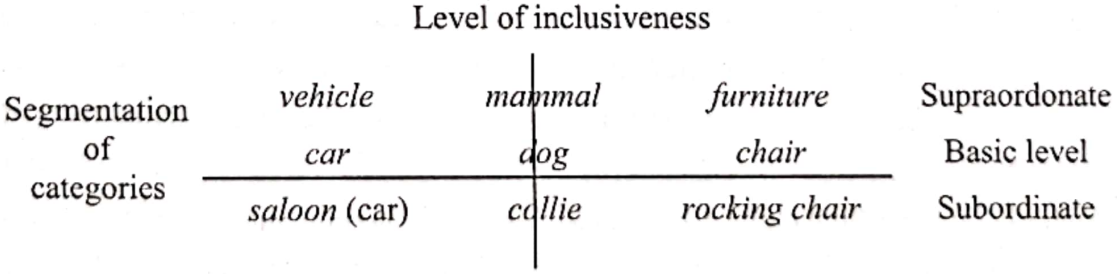

fig. 2

[5] Eleanor Rosch, Carolyn B. Mervis, Wayne D. Gray, Peny Boyes-Braem, David M. Johnson, *Basic Objects in Natural Categories*, în „Cognitive Psychology", 8 (1976), p. 382-439.

Scanned with OKEN Scanner

a) Dimensiunea verticală prezintă trei niveluri de incluziune. Nivelul de includere cel mai abstract, supraordonat, oferă cele mai generale informaţii, în timp ce nivelul subordonat, situat la polul opus, îndeplineşte o „funcţie de specificare", de detaliu. Între nivelul cel mai incluziv (*furniture*, „mobilier") şi cel mai puţin incluziv (*rocking chair*, „balansoar") există un nivel de bază (*chair*, „scaun"), care este mai incluziv decât nivelul subordonat, incluzând, la rândul său, alţi membri: *kitchen chair* „scaun de bucătărie" şi *living-room chair* „scaun de sufragerie" (fig. 3); considerat „cel mai informativ" dintre nivelurile categoriei, acesta dă „atributele comune" şi prototipul acesteia (*chair*).

Supraordonate level	Basic level	Subordinate level
	chair	*kitchen chair*
		living-room chair
furniture	*table*	*kitchen-table*
		dining-room table
	lamp	*floor lamp*
		desk lamp

fig. 3

Modul structurării unei categorii este important şi pentru studiul limbii. În acest sens, membrii existenţi la nivelul de bază (eng. „basic-level", fr. „domaine central") al unei categorii de cuvinte au următoarele însuşiri: 1) sunt monolexematici, simpli; contrastiv, termenii plurilexematici se găsesc la nivelul inferior, subordonat; 2) sunt utilizaţi mai des decât termenii subordonaţi sau supraordonaţi; 3) sunt polisemici într-un grad mare; 4) sunt în mod frecvent cuvinte autohtone şi populare, iar nu împrumuturi sau termeni savanţi; 5) sunt predispuşi realizării frecvente a funcţiilor pragmatice (Schwarze 2001, p. 36).

b) Dimensiunea orizontală (fig. 2) scoate în evidenţă, în opinia lui Evans & Green (2006, p. 256, 264 ş.u.), diferenţele dintre categorii la fiecare nivel al incluziunii. Astfel, deşi termenii *chair*, *dog* şi *car* reprezintă categorii distincte, ei operează la acelaşi nivel.

Scanned with OKEN Scanner

3.2. Teoria prototipului şi numele propriu

Potrivit lui Lakoff (1994, p. 58), „language makes use of our general conceptual apparatus". De aceea, modelul cognitivist al teoriei prototipului poate fi aplicat şi categoriilor lingvistice, în măsura în care acestea sunt organizate în mod similar cu cele din sistemul nostru conceptual şi pot constitui, prin varietatea şi bogăţia lor, surse prime de evidenţă pentru natura structurală a categoriilor în general. Noţiunea de p r o t o t i p implică multiple posibilităţi de valorificare în cadrul studiului limbii. Ea a fost aplicată, la început, în cadrul semanticii cognitive, cu referire la tipologia modelelor de lexicalizare şi la variaţia lexicului, apoi şi în alte domenii ale cercetării lingvistice: fonologie (categoriile fonemice sunt înţelese în termenii prototipicalităţii membrilor acestora), morfologie (studiul tipurilor de asimetrie categorială morfologică), sintaxă (ierarhia categoriilor morfologice este hotărâtă de vecinătăţile sintactice), lingvistică istorică (frecvenţa uzului relevă gradul de reprezentativitate), etnolingvistică (taxonomiile populare)[6]. Teoria prototipului a fost aplicată şi în studiul categoriei lingvistice a numelui propriu, mai cu seamă de Jonasson (1994), Marmaridou (1996), De Mulder (2001) şi Van Langendonck (2004).

Din punct de vedere formal, arată Marmaridou (1995, p. 473-474), categoria numelui propriu are o structură prototipică. Astfel, numele de persoană (de exemplu *George*) sunt cele mai pertinente exemple (prototipuri), în timp ce nume ca *the Labour Party* sau *the Ministry of Defence* nu sunt exemple definitorii pentru această categorie, iar *Mexico City* se situează între cele două. Ceea ce le diferenţiază este numărul de proprietăţi pe care le admit.

Van Langendonck (2004, p. 447-448) arată că putem vorbi despre o gradare în interiorul categoriei numelor proprii, de la numele p r o t o t i p i c e (*i.e.* numele de persoane şi de locuri, care au un statut central, întrucât întrunesc într-o mare măsură proprietăţile specifice categoriei) până la cele n e p r o t o t i p i c e. Aflate la periferia categoriei, acestea din urmă sunt omonime cu apelativele din care provin, uneori greu de deosebit de acestea[7].

---

[6] Giorgio Raimondo Cardona, în lucrarea *La foresta di pium: manuale di etnoscienza*, Laterza, Roma – Bari, 1985.

[7] Pentru o abordare mai amănunţită, vezi Van Langendonck (2007).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru Jonasson (1994, p. 18), nivelul la care se descoperă adevărata natură a numelui propriu şi, totodată, locul unde acesta este asociat în mod direct şi stabil cu imaginea individului pe care îl desemnează este în interiorul minţii vorbitorului, în conştiinţa sa şi în structura memoriei acestuia pe termen lung. De aceea, numirea şi menţinerea legăturii convenţionale („legătură denominativă") dintre nume şi individ este un fapt de natură cognitivă (asociativă), care precedă actualizarea numelui în comunicare:

> Il faudra s'imaginer qu'au niveau cognitif les Npr sont stockés dans la mémoire à long terme, associés à un savoir spécifique, directement à l'image d'un particulier [...]. Un Npr ne se contentera pas de désigner un particulier dans l'acte communicatif, mais sera asocié à ce particulier par un lien plus stable, subsistant en dehors de tout acte communicatif entrepris. Ce lien [...] est un une convention sociale résultant d'une dénomination préalable et sera dit lien d é n o m i n a t i f (*Ibid.*, p. 18-19).

Asumându-şi principiile şi terminologia cognitivismului, Jonasson (1994, p. 22-23) vorbeşte despre „structura prototipică a categoriei numelui propriu", numind câteva dintre proprietăţile lingvistice specifice membrilor acesteia, fără ca acestea să fie în mod necesar aplicabile tuturor membrilor categoriei[8]:

a) sunt introduşi printr-o majusculă;

b) au flexiune fixă;

c) nu admit determinant când au funcţie referenţială (se referă la uzul standard, care presupune identificarea unui referent unic într-un context dat);

d) nu au „sens lexical";

e) „desemnează" persoane şi locuri;

f) sunt intraductibili;

g) sunt monoreferenţiali (se referă întotdeauna la un singur individ).

Teza lui Jonasson despre structura prototipică a categoriei numelui propriu se întemeiază pe faptul că teoria prototipului permite o mai bună organizare a elementelor care nu îndeplinesc condiţia proprietăţilor lingvistice necesare şi

[8] Marmaridou (1996, p. 476) adaugă proprietatea monolexicalităţii (numele sunt alcătuite dintr-un singur lexem).

Scanned with OKEN Scanner

suficiente pentru a deveni membri ai categoriei. Astfel, în interiorul categoriei[9] numelui propriu, unii membri au un statut c e n t r a l („Npr prototypiques"), prin faptul că posedă un număr foarte mare de proprietăţi tipice categoriei, în timp ce alţii sunt p e r i f e r i c i şi, deci, mai puţin tipici, întrucât posedă numai unele dintre proprietăţile specifice categoriei:

> Dans le noyau se situent les Npr prototypiques, parmi lesquels on distinguera certaines Npr de personnes et de villes qui, dans notre culture, semblent monoréférentiels, tels que *Socrate*, *Vercingétorix*, *Paris* ou *Londres*, dont l'image acoustique et graphique ne pourra pas être liée à un contenu descriptif indépendant de leurs référents habituels. À la périphérie on trouvera des Npr tels que *l'étoile Polaire*, *le Bal des Débutantes*, *la Caisse d'E(é)pargne*, *la Loterie N(n)ationale*, *Le Paradis*, *Kodak*, qui ne manifestent que peu des caractéristiques des Npr, et qui ne seront peut-être pas toujours considérés comme des Npr (*Ibid.*, p. 22).

Din punct de vedere lexico-gramatical, numele din prima categorie sunt numite „pure" („Npr purs"), iar cele din categoria a doua „descriptive şi mixte" („Npr à base descriptive ou mixte") (p. 34-38).

Referitor la comportamentul numelor proprii în enunţ, Jonasson (1994, p. 11-12) preia de la Kleiber (1981) distincţia între:

a) nume proprii n e m o d i f i c a t e („noms propres non-modifiés"), situaţie în care acestea nu sunt însoţite de determinanţi („modificatori"), trimiţând la un referent unic: „*Paul* dance"; acesta este uzul referenţial, prototipic, al numelor;

b) nume proprii m o d i f i c a t e semantic („noms propres sémantiquement modifiés"), situaţie în care acestea sunt însoţite de determinanţi, astfel încât „le Npr ne semble donc plus être un terme singulier ou un désignateur, mais se comporte plutôt comme un terme général, un prédicat" (p. 12): „J'ai connu *une Minville*"; aici sunt încadrate uzurile neprototipice, marginale, în care numele au pierdut unele dintre caracteristicile lor tipice. În acest uz, numele proprii descriu, clasifică ori caracterizează, funcţia lor de identificare trecând în plan secundar (p. 172).

[9] Jonasson adoptată, astfel, modelul structurii „centru-periferie", *cf.* „head-and-modifier structure" (Lakoff 1994, p. 290).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

4.

ONOMASTICA – DOMENIU DE INTERFERENŢĂ

Ca disciplină lingvistică, onomastica are ca obiect de studiu formarea, funcţionarea şi evoluţia numelor proprii. Ea nu a fost însă de la început o disciplină autonomă. Numele proprii au fost studiate mai întâi de istorici, arheologi, geografi, antropologi etc., în încercarea acestora de a lămuri probleme specifice domeniilor lor de studiu. Conexă domeniului lingvistic este abordarea filozofilor. Ei consideră că numele propriu are un sens rezultat în urma raportului care se stabileşte între nume şi individul numit (extralingvistic), accentuând importanţa funcţiei referenţiale şi latura semantică a numelui.

Din cele de mai sus deducem faptul că studiul numelor proprii a fost pentru multă vreme subordonat diverselor domenii de cercetare umaniste, având nevoie să echilibreze raportul între descrierea faptelor (perspectiva istorico-filologică) şi aspectele de natură teoretică (Grimaud 1990, p. 5), care vizează definirea specificului numelui propriu în raport cu celelalte semne lingvistice. Din acest motiv, cercetările s-au reorientat în direcţia studiului numelui propriu pornind de la principiile şi metodele lingvisticii:

> La linguistique générale ne peut se passer de l'onomastique... Mais l'onomastique, pour faire œuvre solide et durable, doit s'inspirer des principes de la linguistique générale, qui lui présente des vues d'ensemble, avec lesquelles ses investigations doivent naturellement cadrer" (Vendryès[1], *apud* Grimaud 1991, p. 15).

[1] Joseph Vendryès, *Choix d'etudes linguistiques et celtiques*, Éditions C. Klincksieck, Paris, 1952, p. 165.

> I would like to underline that in my view the onomast when crossing the border to other disciplines partly abandons his task as just an onomast [...]. Onomastics is the study of names. Names are part of our human language. Hence onomastics proper is part of the study of language, nothing else (Pamp 1998, p. 256).

Pentru multă vreme, în centrul preocupărilor de onomastică s-a situat în principal studiul e t i m o l o g i e i numelor proprii, o ramură socotită de Utley (1963, p. 153) „punte de legătură" între filologie şi lingvistică, care oferă tehnici speciale pentru cercetarea categoriilor de nume proprii. În ultimele decenii, însă, cercetările au avut în vedere şi aspectul teoretic, în sensul precizării locului numelui propriu în cadrul sistemului limbii. Rezultatele obţinute la toate nivelurile de analiză (grafic, gramatical, semantic, pragmatic) şi-au adus aportul la clarificarea unor aspecte de ordin teoretic şi, pornind de aici, la conturarea onomasticii ca disciplină lingvistică autonomă, cu metode şi terminologie proprii.

Deşi onomastica vizează, în principiu, studiul tuturor numelor proprii, domeniul ei este adesea restrâns la tipurile de nume proprii cu un impact mai mare în plan socio-cultural. Astfel, numele de persoane şi cele de locuri au primit o atenţie sporită din partea onomasticienilor. S-a observat, apoi, că studierea în mod exclusiv a acestor tipuri onomastice nu este suficientă pentru conturarea unei teorii lingvistice adecvate a numelui propriu. Studiile recente arată faptul că cercetarea fiecărei subclase de nume în parte ar aduce precizări noi şi importante în plan lingvistic. De exemplu, ar ajuta la clarificarea problemei privind delimitarea numelui propriu de numele comun.

O analiză completă a unei subclase onomastice implică, în egală măsură, dimensiunile sincronică şi diacronică. Cu privire la necesitatea îmbinării celor două perspective în studiul numelor proprii, Grimaud (1991, p. 12) afirmă următoarele:

> [...] la compréhension du fonctionnement du nom propre comme fait vivant – nouvelles créations langagières et leurs composantes psychologiques et sociales – ne peut que nous aider dans nos investigations historico-philologiques (et vice versa).

Teonimele constituie o subclasă de nume proprii cu valenţe specifice, datorită domeniului din care fac parte, cel al gândirii şi culturii religioase. O analiză corespunzătoare şi completă a acestora va avea, în mod obligatoriu, un

Scanned with OKEN Scanner

caracter interdisciplinar[2]. Acest fapt implică o dimensiune lingvistică, dată de aspectele de ordin formal, semantic şi funcţional, şi una socio-culturală, care se sprijină pe datele furnizate de alte ştiinţe conexe (istoria, arheologia biblică, hermeneutica etc.). Metodologic, având în vedere cele de mai sus, am parcurs mai multe etape:

a) stabilirea unui corpus orientativ de nume pe baza ediţiilor româneşti parţiale şi integrale ale Bibliei: *Psaltirea Hurmuzachi* (PH); *Codicele Voroneţean* (CV); *Psaltirea Şcheiană* (PŞ); *Psaltirea slavo-română* (PSV 1577); *Psaltirea Voroneţeană* (PV); *Palia de la Orăştie* (PO); *Tetraevanghelul lui Coresi*, 1560-1561 (CORESI, TE.); *Noul Testament de la Bălgrad* (NTB); *Psaltirea slavo-română a lui Dosoftei* (D); *Manuscrisul 4389* (Ms. 4389), *Manuscrisul 45* (Ms. 45); *Biblia de la 1688*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum* (B 1688); *Biblia de la Bucureşti*, 2001-2002 (BB); *Biblia de la Bucureşti*, ediţie aniversară (BB_1); *Biblia de la Blaj*, 1795 (MICU); *Vulgata de la Blaj*, 1760-1761 (VULG. BLAJ); *Biblia de la Buzău*, 1854 (FILOTEI); *Biblia lui Şaguna*, 1856-1858 (ŞAGUNA); *Biblia de la Sankt-Petersburg* (B 1819); *Biblia Societăţii Biblice Britanice* (B 1874); *Biblia sinodală* (B 1914); *Biblia lui Cornilescu* (CORN. 1921, 1990); *Biblia Radu-Galaction* (B 1938); *Biblia*, ediţia Sfântului Sinod (B 1988); *Biblia lui Anania*, 2001 (ANANIA); *Septuaginta*, ediţia coordonată de Cristian Bădiliţă (SEPT. 2004); *Biblia*, ediţia Sfântului Sinod (B 2005); o biblie protestantă, tradusă după *The New World Translation*, din 1984 (NWT); pe lângă acestea, am apelat la textele clasice: textul grecesc (SEPT.) şi cel latinesc (VULG.)[3]; pentru justeţea interpretărilor, am recurs la lexicoane, enciclopedii şi concordanţe biblice;

b) definirea subclasei onomastice a teonimelor în raport cu alte clase onomastice reprezentate în textul sacru (antroponime, toponime etc.) şi cu teoria generală a numelui propriu;

c) clasificarea materialului după criterii prestabilite la punctul b);

d) studii de caz conform criteriilor stabilite la punctul b).

---

[2] Privitor la acest aspect, vezi Roşianu (1976, p. 62-63).

[3] Pentru comparaţiile cu textul ebraic am utilizat o ediţie interliniară: *The Interlinear Bible – Hebrew-Greek-English*, With Strong's Concordance Numbers Above Each Word, Jay P. Green Sr. (general editor and translator), vol. I-IV, Hendrickson Publisher, Peabody, 1985.

Scanned with OKEN Scanner

5.

TRADIŢIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ. CÂTEVA REPERE

În cercetarea noastră urmărim numele lui Dumnezeu în traducerile româneşti ale Bibliei: versiunile parţiale, care conţin fragmente biblice (vezi *supra*, p. 43), şi cele integrale, care conţin unul dintre cele două texte fundamentale, Vechiul sau Noul Testament, sau ambele texte. Pentru cele din urmă oferim o scurtă descriere[1].

1) Prima versiune în limba română a Noului Testament a apărut la Bălgrad (Alba Iulia), în 1648, din iniţiativa Mitropolitului Simion Ştefan al Ardealului (1643-1656). Din *Predoslovia către cetitori* (f. 5[r]) a *Noului Testament de la Bălgrad* (= NTB), după cum este cunoscută, aflăm că traducătorii s-au folosit de surse „greceşti, şi sărbeşti, şi lătineşti", utilizând ca sursă principală textul grecesc: „ce mai vârtos ne-am ţinut de izvodul grecescu". Prezenţa în număr mare a cuvintelor de origine maghiară a condus la ipoteza că printre sursele utilizate s-ar fi aflat şi o versiune în limba maghiară a Bibliei[2]. „Revizuit substanţial" (Andriescu 1988, p. 26), textul *Noului Testament de la Bălgrad* (1648) a fost preluat în Biblia de la 1688.

2) *Manuscrisul 45* (cca 1661-1664), de la Biblioteca Academiei Române, filiala din Cluj, este „o reproducere, revizuită în Moldova" (Andriescu 1988, p. 17), probabil după anul 1686 (*Ibid.*, p. 24-25), a textului Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu (text care nu s-a păstrat) după *Septuaginta*, ediţia tipărită la Frankfurt, în 1597 (= SEPT. FRANKF.). Această copie revizuită a

[1] Pentru amănunte despre specificul fiecărei versiuni, vezi Munteanu (2012).

[2] Vezi, în acest sens, studiul lingvistic al Floricăi Dimitrescu din prefaţa NTB (1648), p. 86-87.

Scanned with OKEN Scanner

traducerii lui Milescu, primul text integral al Vechiului Testament în limba română, a fost supusă unei a doua revizii în Muntenia şi apoi tipărită, împreună cu prima traducere integrală în limba română a Noului Testament (Bălgrad, 1648), la Bucureşti, în 1688, constituind primul text integral al Bibliei în limba română.

3) *Manuscrisul 4389*, datat cca 1665-1672 (Cândea 1979, p. 131), de la Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, conţine, potrivit prefeţei, textul Vechiului Testament tradus în limba română de episcopul Daniil Andrean Panoneanul după textul slavonesc al *Bibliei de la Ostrog* (1581), *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata*, tipărită la Antwerp, în 1565, sau poate o reeditare din 1583 sau 1624 (= VULG. ANV.) şi traducerea lui Nicolae Milescu, nerevizuită, efectuată la Constantinopol (cca 1661-1664). Acest text a avut, aşadar, drept sursă principală o versiune slavonească a Bibliei: „Iar totuş, mai mult ne-am ţinut de izvodul cel slovenesc şi de care am umblat mai aproape de dînsul", (f. 1^{v}, *Prefaţă*). Ca surse „de comparaţie şi control" traducătorul a utilizat o versiune latină şi una grecească, „pe care a consultat-o, însă, numai în traducerea lui Nicolae Spătarul (Milescu)" (Ursu 2003, p. 41).

4) Patronată de domnitorul Şerban Cantacuzino (1640-1688), *Biblia de la Bucureşti* (1688), prima ediţie în limba română cuprinzând la un loc Noul şi Vechiul Testament, „este reproducerea cu modificări a *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Milescu şi a textului, de asemenea revizuit substanţial, al Noului Testament tipărit la Bălgrad, în 1648, de Simion Ştefan. Textul *Bibliei* de la Bucureşti este foarte asemănător, în partea lui cea mai întinsă, cu textul din Ms. 45. Diferenţele sînt rezultatul celor două revizii pe care le-a suportat: una mai veche, în Moldova, şi alta, efectuată în preajma tipăritii, în Ţara Românească" (Andriescu 1988, p. 26).

a) Bibliei care s-a tipărit la Bucureşti, în 1688, i-a urmat versiunea lui Samuil Micu, tipărită în 1795, şi cunoscută ca *Biblia de la Blaj* (= MICU). În prefaţa acesteia, autorul precizează scopul şi izvoarele traducerii: „Deci, având eu îndeletnicire, m-am îndemnat să mă apuc de atâta lucru şi să îndreptez graiul Bibliei ceii mai dainte româneşte tipărită[3], iară mai vârtos întru adevăr pociu

[3] Samuil Micu se referă la *Biblia de la Bucureşti* (1688).

Scanned with OKEN Scanner

să zic mai ales Testamântul cel Vechiu mai mult de Nou depre cel elinesc a celor şeaptezeci de dascali l-am tălmăcit". Se înțelege că este vorba despre o versiune revizuită a Bibliei de la Bucureşti:

> [...] enunțând încă din prolog intenția sa de a perfecta traducerea anterioară a Bibliei, publicată în 1688, acesta [Micu] recunoaşte unul dintre izvoarele ediției sale, la care se raportează în permanență, fie prin adoptarea soluțiilor comune de echivalare a unor pasaje, fie prin înregistrarea în cadrul notelor a lecțiunilor aparținând predecesorilor săi. Cu toate că există puncte de convergență între cele două texte, versiunea din 1795 reflectă, în multiple privințe, o prelucrare substanțială a traducerii anterioare, pe baza unei noi lecturi a «izvodului elinesc» (Eugen Pavel, *Un monument de limbă literară: Biblia lui Samuil Micu*, în MICU, p. 2423).

Considerată „a doua traducere integrală a Bibliei în limba română, care a asigurat, practic, consacrarea Bibliei de la 1688 şi a constituit baza pentru ediţiile româneşti ale Bibliei mai mult de un veac" (Iacob 2004, p. 24), această ediție se remarcă prin tendința de renunțare la elementele lexicale slave în favoarea celor latine, din necesitatea de a pune textul în acord cu limba vorbită: slavonescul *bozi* 'idoli, divinități păgâne' din B 1688 este înlocuit de MICU cu *dumnezei*[4] (provenit din lat. sg. *dom(i)ne deus*). De asemenea,

> „transpunerea onomasticii biblice reflectă, în multe privințe, opțiunea lui Samuil Micu pentru variantele ediției lui Lambertus Bos [*Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, secundum exemplar Vaticanum Romae editum*, Franequerae, Excudit Franciscus Halma, 1709 – text stabilit prin confruntarea variantelor din codicele de la Vatican, Alexandria şi Oxford, precum şi a celui din siriacă, a variantelor lui Aquila, Symmachos şi Theodotin, prin comparații cu Tetrapla şi Hexapla lui Origen, printr-o paralelă critică între *Biblia Complutensis* (a cardinalului Francisco Ximenes), apărută la Alcalá de Henares între 1514 şi 1517, *Biblia Aldina*, din 1518, de la Veneția, cu ediția derivată, tipărită la Frankfurt, în 1597, şi între *Biblia Romana*, apărută, sub auspiciile lui Sixtus al V-lea, în 1587],

[4] Acesta este utilizat în paralel cu termenul *idoli*, preluat din ngr. εἴδωλος, în parte prin intermediul sl. *idolŭ* (DER, s.v.).

Scanned with OKEN Scanner

> al cărei aparat critic prezintă un tablou aproape complet al corespondenţelor din celelalte versiuni ale Bibliei" (Eugen Pavel, în MICU, p. 2421).

Astfel, cărturarul ardelean se distanţează de *Biblia de la Bucureşti*, fidelă variantelor din *Biblia Aldina* şi, respectiv, de ediţia de la Frankfurt (1597) a Septuagintei.

Din considerentele de mai sus, *Biblia de la Blaj* (1795) a devenit sursă şi model pentru ediţiile ulterioare ale textului sacru din secolele al XIX-lea şi al XX-lea.

b) *Biblia de la Sankt Petersburg* (1819) este o reeditare, cu foarte puţine modificări, a *Bibliei de la Blaj*, fapt indicat în prefaţă.

c) *Biblia Episcopului Filotei al Buzăului* (1854-1856) este, de asemenea, o retipărire a *Bibliei de la Blaj*, fapt menţionat în prefaţa textului: „Dintre Bibliile tipărite în limba noastră, mai bine tălmăcită şi mai luminată la înţeles este cea de la Blaj; pe aceasta şi noi am ales-o de a o retipări, însă mai îndreptată şi mai curăţită de ziceri, învechite acum şi obicinuite numai la fraţii noştri ardeleni".

d) *Biblia Mitropolitului Andrei Şaguna* (1856-1858) este realizată după ediţia de la Blaj, prin mijlocirea celei de la Sankt-Petersburg, chiar dacă acest lucru nu este amintit în prefaţă, unde nu sunt menţionate decât *Biblia de la Bucureşti* (1688) şi *Noul Testament de la Bălgrad* (1648):

> „Noi ne-am ţinut de datorinţă sfântă a întrebuinţa toate mijloacele câte ne-au fost cu putinţă... a restatornici tecstul celor 72 traducători din Alexandria, care Biserica noastră răsăriteană singur numai îl primeşte de autentic şi canonic. [...] pentru aceea noi, având dinainte pe lângă tecstele din ediţiile pomenitelor mai sus Biblii româneşti[5], şi tecstul grecesc şi slăvean, ne-am nevoit a aduce tecstul ediţiei acesteia cât se potu în armonie cu traducerea originală a celor 72 de tâlcuitori despre care vorbirăm mai sus".

e) *Biblia sinodală* (1914) este o ediţie revizuită a *Bibliei de la Blaj* (1795). Este vorba despre „prima versiune a Bibliei tipărită în grafie latină şi autorizată oficial de Biserica Ortodoxă Română. Intervenţiile în text sunt destul de

[5] Face referire la toate ediţiile precedente.

Scanned with OKEN Scanner

consistente, şi totuşi nesemnificative în raport cu Biblia de la Blaj. Această versiune, pusă sub patronajul Regelui Carol I, s-a bucurat de preţuirea şi încrederea unor reputaţi cărturari ortodocşi, precum Dumitru Stăniloae, Dumitru Fecioru şi Bartolomeu Anania, care au considerat-o drept ultima ediţie românească reflectând cu fidelitate *Septuaginta*" (Munteanu 2012, p. 17).

Marea ruptură a acestei tradiţii, consideră mitropolitul Bartolomeu Anania, în prefaţa versiunii proprii a textului sacru (2001), „s-a produs în 1936[6], o dată cu apariţia Bibliei traduse după Textul Masoretic de către Gala Galaction, Vasile Radu şi Nicodim Munteanu. Această opţiune a fost motivată de Galaction prin trebuinţa ca şi noi, ortodocşii, să avem textul folosit de sectele neoprotestante, spre a le putea combate mai uşor![7] E de mirare, acum, cu câtă uşurinţă a fost acceptată (sau trecută cu vederea) această motivaţie, deşi patriarhul Nicodim îşi îngăduise, în 1944, un semnal de alarmă. Aşa se face că toate versiunile româneşti ale Vechiului Testament apărute după ediţia Bibliei din 1936 nu sunt decât reluări ale acesteia, cu revizuiri mai mult sau mai puţin importante, mai mult sau mai puţin controlate" (ANANIA, p. 17).

5) În perioada în care apărea Biblia Mitropolitului Andrei Şaguna, traducea textul sacru, la Paris, şi Ion Heliade Rădulescu (1802-1872). El traduce, după cum afirmă în prefaţă, „din helleneşte, dupo editia typarita in Athene 1843, sub priveghierea synodului sacru al Helladei". În 1859 publică un volum cuprinzând *Geneza* şi restul cărţilor până la *1 Regi*, capitolele I şi II, cunoscut

[6] Am utilizat ediţia din 1938 (= B 1938).

[7] Radu & Galaction (1935, p. 16-18): „Protestanţii au declarat că primesc ca obârşie legitimă numai originalul ebraic al Vechiului Testament. Aşa dar s'au despărţit şi de Romano-Catolici şi de Ortodocşi, cari, oficial şi bisericeşte, se servesc: primii de Vulgata Latină, ceilalţi de Septuaginta greacă. Originalul ebraic prezintă multe deosebiri – câteva importante, restul secundare – confruntat cu *Septuaginta*... Mica dar dureroasa noastră experienţă bisericească din ultimele două decenii ne învaţă că Bibliei protestante – pe care o poartă în sân prozeliţii români – trebuie să-i punem în faţă o Biblie cel puţin egală în claritate, prestigiu şi portabilitate. Păstrând, ca şi Romano-Catolicii, străvechea şi vulnerabila Biblie bisericească, izvorâtoare din Septuaginta, pentru serviciul liturgic şi ca hrană a propriilor credincioşi, va trebui, într'o zi, pentru lupta confesională, pentru studiul teologic şi misionar, pentru nevoile şi onoarea literaturii româneşti, să avem o Biblie nouă... o tălmăcire autorizată a originalului ebraic".

Scanned with OKEN Scanner

sub numele *Biblia lui Heliade* (= HELIADE). Reprezentant al curentului latinist în limba română, Heliade foloseşte în traducerea sa un lexic nespecific scrierilor sacre şi tradiţiei bisericeşti în limba română, substituind cuvintele de origine slavă, greacă, maghiară, turcă etc. prin cuvinte preluate din latină, italiană sau franceză: *spiritul lui Dumnedzeu*, pentru *Duhul lui Dumnezău* (BB_1, Fac. 1:2); *sanctificaţiŏ Domnului*, pentru *sfinţenia Domnului* (Ieş. 28:36); *spirit divin*, pentru *duh dumnezăiesc* (BB_1, Ieş. 31:3); *Domnul Dumneḑeul clement şi compătimitor, lunganim (tărḑiu la mînie) şi mult-misericordios şi adevĕrat*, pentru *Domnul, Domnul Dumnezeul cel îndurătoriu şi milostiv, mult-îngăduitoriu şi mult-milostiv* (BB_1, Ieş. 34:6); *principe*, pentru *domn* (Lev. 18:21); *tabernacul*, pentru *cort* (BB_1, Deut. 31:7); *ap'a Contradicţiunii*, pentru *Apa Pricii* (BB_1, Deut. 32:51/ 53) etc. Drept urmare, în *Respingere a unor atacuri în treaba unei traduceri nouă a Bibliei* (1860), citată de Macrea (1978, p. 142), Mitropolitul Şaguna etichetează această nouă traducere drept „erezie"[8]. Dincolo de aspectul confesional, această versiune nu a fost explorată suficient la nivel lingvistic.

6) Tradiţia *Vulgatei* este reprezentată în cultura română de Biblia tradusă după textul latinesc de Petru Pavel Aron (1709-1764), fost episcop al românilor greco-catolici din Ardeal. Numită şi *Vulgata de la Blaj* (= VULG. BLAJ), această versiune a fost tipărită între anii 1760-1761, beneficiind şi de o ediţie critică în cinci volume, apărută la Editura Academiei Române, în 2005.

7) În studiul de faţă am utilizat câteva ediţii protestante ale Bibliei, apărute sub egida Societăţii Biblice Britanice: Biblia cu caractere latineşti de la 1874, cunoscută sub numele de *Biblia de la Iaşi* (= B 1874), Noul Testament din 1897, tradus din limba greacă de N. Niţulescu (= NT 1897), Biblia tradusă de Dumitru Cornilescu şi publicată cu sprijinul Societăţii Biblice Britanice, în 1925 (= CORN. 1921)[9] şi o traducere în limba română după *New World Translation of the Holy Scriptures* (ediţia în limba engleză din 1984), apărută în Statele Unite ale Americii (2006).

[8] Problema este prezentată pe larg de Munteanu (2008, p. 448-486).

[9] Această versiune a Bibliei a fost adoptată de toate confesiunile creştine evanghelice, fiind folosită şi astăzi.

Scanned with OKEN Scanner

6.

TIPOLOGIA NUMELOR PROPRII

Potrivit lui Jespersen (1964, p. 389), instinctul clasificator se manifestă aducând împreună cuvintele pe baza unor criterii formale sau semantice semnificative. Prin t i p o l o g i e înţelegem, într-un sens larg, distribuirea sau clasificarea numelor proprii în subclase caracterizate prin posesia unor însuşiri specifice.

Van Langendonck (2000, p. 17-18) arată că numele proprii se găsesc legate, la nivelul limbii, de o „presupoziţie categorială" („présupposition catégorielle")[1]. Referentul numelui face întotdeauna parte dintr-o categorie specifică de entităţi: persoane (naturale sau supranaturale), locuri (râuri, oraşe, străzi, instituţii, astre etc. De exemplu, numele *Jean* desemnează o serie de indivizi aparţinând clasei *homme*. În acest caz, numele proprii se pot prezenta ca „apoziţii non-detaşabile" („appositions non détachées"), ca în exemplul

la rivière l'Escaut
[art. hot.+ N_1 + art. hot. + N_2],

unde *la rivière* este un nume comun, având funcţia de „element clasificator"; el indică sau specifică nivelul categorial de bază al numelui. Când este exprimat, elementul clasificator[2] poate constitui o parte a numelui propriu (*Ibid.*, p. 18), de exemplu *Marea Roşie*. Într-un articol despre pluralul numelor proprii publicat

[1] Vezi, pentru explicaţii detaliate, Van Langendonck 2007.

[2] Leibniz (2003, p. 190-191) vorbeşte despre „termeni generali": „[...] şi copiii şi cei care stăpânesc în mică măsură limba pe care vor să o vorbească sau materia despre care vorbesc, se folosesc de termeni generali ca *plantă*, *animal* [s.n.], în loc să folosească termenii proprii, care le lipsesc. Şi e sigur că toate n u m e l e p r o p r i i sau individuale au fost la origine s u b s t a n t i v e c o m u n e sau generale".

Scanned with OKEN Scanner

pentru prima dată în în *Revista Brasileira de Filologia* (1955), Coşeriu (2004, p. 284) arată că:

> [...] numele propriu nu denumeşte în acelaşi plan cu cel al numelor comune, care „clasifică" realitatea, ci reprezintă, în raport cu numele comune, *o nominalizare secundă*, individualizatoare şi unificatoare: o nominalizare care nu este anterioară, ci posterioară nominalizării prin mijlocirea „universaliilor". Într-adevăr, obiectul desemnat printr-un nume propriu este, în mod necesar, un obiect deja clasificat prin mijlocirea unui nume comun (*Azorele* sunt *insule*, *Tibrul* este *fluviu*, *Spania* este o *ţară*). [...] faţă de *apelativ*, numelc propriu este *un nume de alt ordin*.

Faptul că avem de-a face cu o numire pe baza semnelor primare poate fi remarcat şi în cazul definiţiilor care se dau numelor în cazul intrărilor din diferite tipuri de dicţionare: *Ion* = 'acea persoană care...'; *Dunărea* = 'acel râu...'; *Allah* = 'divinitate în religia musulmană...'; *I(i)sus Hristos/ Christos* = 'divinitate în religia creştină...'. Se realizează, astfel, o „reflectare de gradul întâi", specifică apelativelor (care reunesc toate exemplarele unei clase), urmată de „reflectarea de gradul al doilea", specifică numelor proprii (care separă toate aceste exemplare, individualizându-le). Potrivit lui Roşianu (1972, p. 299), numele proprii sunt, în acest sens, denumiri singularizante (de exemplu *Cluj*) ale denumirilor generale, noţionale (*oraş*, în cazul de faţă).

De-a lungul timpului au fost propuse diverse criterii de clasificare a numelor proprii[3]. În scopul stabilirii locului subclasei teonimelor printre celelalte subclase onomastice, prezentăm, mai jos, câteva tipologii ale numelor proprii.

6.1. Tipologia numelor proprii pe baza criteriului formal

Potrivit teoriei clasice, din punct de vedere lexico-gramatical categoria numelor proprii nu se distinge foarte mult de cea a numelor comune, din cauză că nu deţine suficiente mărci proprii în raport cu cea din urmă. Analizând acest aspect,

[3] Am avut în vedere tipologiile lui Leroy (2004, p. 33-37): „typologie morfologique", „typologie référentielle déictique", „typologie référentielle". Exemplele sunt specifice limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

Jonasson (1994, p. 32-38) propune o tipologie a numelor proprii pe baza caracteristicelor formale ale acestora.

Există, pe de o parte, forme monolexicale utilizate, în general, pentru desemnarea persoanelor şi a locurilor, care sunt considerate nume proprii pure („purs", „non-descriptifs", „opaques"): *Ion*, *Maria*, *Bucureşti*, *Paris*, *Allah*, *Buda*, *cf. Iahve/ Iehova*, *Elohim*, *Hristos*, *Iisus*, *Mesia*, *Emanuel* etc. Acestea sunt forme nominale specializate în rolul de nume proprii, uşor recognoscibile, fără conţinut lexical („non-descriptifs"), numite de Van Langendonck (2004, p. 439) „prototipice". Tot monolexicale sunt şi numele proprii descriptive neopacizate (în cazul cărora legătura cu apelativul omonim este încă vizibilă): *Domnul*, *Atotputernicul*, *Atotţiitorul*, *Mântuitorul*, *Cuvântul*, *Învăţătorul*, *Împăratul*, *Arhiereul*, *Unsul*, *Judecătorul*, *Mijlocitorul*, *Ziditorul* etc. În categoria numelui propriu aceşti membri sunt mai puţin prototipici.

Există şi nume proprii plurilexicale, formate din mai multe nume comune, descriptive, adesea articulate, „véritable description du particulier qu'ils désignent" (Jonasson 1994, p. 36): *Piaţa Unirii*, *Pârâul Sec*, *cf. Duhul Sfânt*, *Duhul Adevărului*, *Unsul lui Dumnezeu*, *Fiul lui Dumnezeu*, *Fiul Omului*, *Capul Bisericii*, *Cel Veşnic*, *Păstorul cel Bun*, *Răsăritul cel de Sus* etc. Acestea sunt numite şi nume proprii descriptive. Ele nu sunt desemantizate total, apelativul din componenţa lor lăsând să se întrevadă motivaţia de la baza creării lor. În acest caz, statutul de nume propriu rezultă dintr-o „convenţie denominativă" (vezi *supra*, p. 38), care asociază permanent o formă aceluiaşi individ, într-un context comunicativ specific.

Un tip morfologic plurilexical, care îmbină un nume propriu „pur" şi unul sau mai multe nume comune, este cel mixt: *Statele Unite ale Americii*, *Ştefan cel Mare*, *cf. Domnul Savaot*, *Adam cel de pe urmă*[4] etc.

Dacă antroponimele şi toponimele sunt considerate, în principiu, nume proprii „pure" din punct de vedere lexico-gramatical, deci prototipice, numele proprii descriptive şi mixte, considerate neprototipice, sunt asociate altor tipuri de subclase onomastice (nume de divinităţi, nume de instituţii, străzi, parcuri, aştri etc.), considerate mai puţin reprezentative în cadrul sistemului categorial onomastic.

[4] Explicat „Iisus Hristos" la ANANIA.

Scanned with OKEN Scanner

6.2. Tipologia numelor proprii pe baza criteriului deictic

Pe baza numitorului lor comun, funcţia referenţială, unii lingvişti au încadrat numele proprii în categoria deicticelor (cuvinte şi forme gramaticale care indică persoana, spaţiul şi timpul prin raportare la o situaţie concretă de comunicare). Hjelmslev, de exemplu, introduce numele proprii în categoria pronumelor[5].

> Relaţia dintre referinţă şi *deixis* a fost explicată astfel: „Deixis is like reference, with which he overlaps, in that it relates to their context of occurrence. But deixis is both broader and narrower than reference. Reference can be either *deictic* or non-deictic; and deixis is necessarily involve reference. The essential property of deixis ([...] 'pointing' or 'showing') is that it determines the structure and interpretation of utterances in relation to the time and place of their occurrence, the identity of the speaker and addresse, and objects and events in the actual situation of utterance" (Lyons 2009, p. 170).

Pornind de la premisa că la nivel cognitiv numele proprii constituie puncte fixe de organizare simbolică (mentală şi structurală) a lumii şi, totodată, factori care contribuie la orientarea în cadrul acesteia, Molino (1982, p. 19) este de părere că numele proprii ocupă un loc intermediar între câmpul deicticelor şi cel al reprezentării (aparţinând numelor şi verbelor):

> [...] le nom propre est un nom, mais son fonctionnement morpho-syntaxique, sémantique et pragmatique le rapproche des déictiques, des pronoms personnels par exemple. C'est cette place intermédiaire qui permet de résumer et d'expliquer ses propriétés linguistiques: le nom propre, désignant l'individu dans son identité et sa continuité spatio-temporelle, utilise le champ de la représentation selon des modalités proches du fonctionnement du champ déictique en faisant d'un signifiant la marque propre d'une singularité.

Numele proprii nu fac parte din categoria elementelor deictice, întrucât acestea din urmă nu au referinţă proprie, pe care şi-o procură numai în situaţia concretă

[5] Louis Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1971, p. 207: „Il peut y avoir des sous-catégories fonctionnelles, comme le nom propre à l'intérieur des pronoms-substantifs".

Scanned with OKEN Scanner

de comunicare (Bernard Pottier[6], *apud* Vaxelaire 2005, p. 144). Ele pot fi puse, însă, în relaţie cu tipurile fundamentale ale *deixis*-ului: *eu* (personal), *aici* (spaţial), *acum* (temporal). În acest sens, Leroy (1994, p. 35) distinge trei tipuri de nume proprii: a) în relaţie cu marca deictică *eu* intră tipul antroponimic; b) în cadrul tipului toponimic, numele intră în relaţie cu marca deictică *aici*; c) tipul crononimic (numele de unităţi temporale) intră în relaţie cu marca deictică *acum*. Fiind nume proprii aparţinând unei entităţi personale, teonimele pot fi încadrate în prima categorie.

În versiunile actuale ale Bibliei există tendinţa de a marca toate pronumele care substituie numele divinităţii prin iniţială majusculă, ca în exemplele:

Fac. 1:26 — „asemănarea *Noastră*"[7] (VULG. BLAJ, ANANIA, B 2005), „după chipul *Nostru*" (MICU), dar „chipul *nostru*" (B 1688), „asemănarea *noastră*" (B 1938);

Num. 10:35 — „Scoală-*Te,* Doamne, şi răsipească-se vrăjmaşii *tăi*" (B 1688), dar „Scoală-*te*, Doamne, ca să se risipească vrăjmaşii *Tăi*" (ANANIA);

Deut. 32:6 — „au nu *aquesta ênsuşi* è tatăl tĕu, *Que* te possedú, te creò, şi te formò?" (HELIADE), „Oare nu e *El*, Tatăl tău, *Cel* ce te-a agonisit, *Cel* ce te-a făcut şi te-a zidit?" (ANANIA); „Nu *Acesta* tată-tău te-au agonisit pre tine şi te-au făcut şi te-au zidit?" (BB_1), dar „Nu *acesta* tată-tău te-au agonisit pre tine şi te-au făcut şi te-au zidit?" (BB), într-o altă transcriere interpretativă a aceluiaşi text.

Scrierea cu iniţială majusculă a pronumelor care se referă la divinitate constituie doar o modalitate prin care se marchează deferenţa.

---

[6] În *Linguistique générale. Théorie et description*, Klincksieck, Paris, 1985, p. 203.

[7] În ANANIA se arată că aici nu este vorba despre un plural al deferenţei, ci despre unul autentic, în care Sfinţii Părinţi văd prima revelaţie biblică a persoanelor Sfintei Treimi. Astfel, în fragmentul καὶ εἶπεν ὁ θεός *ποιήσωμεν* ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα *ἡμετέραν* καὶ καθ' ὁμοίωσιν (SEPT.) [*cf.* „et ait: *Faciamus* hominem ad imaginem et similitudinem *nostram*" (VULG.), „Dieu dit: *Faisons* l'homme à *notre* image, selon *notre* ressemblance" (TOB)], pronumele posesiv de persoana I plural este corelat cu pluralul de persoana I a verbului *ποιέω* 'a face'.

Scanned with OKEN Scanner

6.3. Tipologia numelor proprii pe baza criteriului referenţial

Cel mai întâlnit criteriu de clasificare a numelor proprii, stabilit de onomasticieni şi utilizat şi de lexicografi, este cel al referenţialităţii. Având în vedere natura referentului individualizat de numele propriu, precum şi legătura denominativă dintre acesta şi individ, putem distinge o serie de categorii referenţiale de nume care desemnează: fiinţe personale naturale sau supranaturale (antroponime, teonime); locuri (toponime, horonime); personaje mitologice (mitonime); corpuri cereşti (astronime); animale (zoonime); plante (fitonime); fenomene naturale (phénonymes, în terminologia lui Leroy 2004, p. 34); invenţii (ergonime). Pe baza unor criterii secundare precum numărul de ocurenţe, gradul de prototipicalitate şi imaginea despre lume s-au alcătuit diferite tipologii ale numelui propriu:

1) după gradul de utilizare în vorbire, numele proprii au fost împărţite în: a) antroponime (anthroponymica), b) toponime (toponymica), c) varia (Debus 1980, p. 188);

2) după gradul de prototipicalitate (centru — periferie), tipologia numelui propriu ar fi următoarea: a) antroponime (cele mai prototipice); b) toponime; c) ergonime; d) praxonime (nume de evenimente, epoci istorice etc.); e) fenonime, nume proprii de fenomene naturale (Bauer 1998, p. 53-59);

3) după imaginea ierarhizantă despre lume (criteriul antropologic), unde se poate încadra clasificarea lui Iglesias Ovejero (2000, p. 44-45), din care redăm tipologia numelor de fiinţe (fig. 4)[8]. Acesta, propunându-şi să rezolve divergenţele terminologice existente în domeniul onomasticii, a alcătuit una dintre cele mai complexe tipologii a numelor proprii pe baza referentului („en fonction de leur référence"). Propunerea unui termen univoc pentru desemnarea unei categorii de nume nu implică însă, în opinia autorului, admiterea sa definitivă în cadrul terminologiei onomastice, statutul său rămânând de elucidat de la caz la caz. Este şi situaţia categoriei teonimelor (eng. „teonyms"), încadrate în categoria 'fiinţelor animate nemuritoare'. Urmează să definim conceptul pe baza corpusului de ocurenţe şi a metodologiei propuse mai sus.

[8] Clasificarea lui Iglesias Ovejero (2000) este bipolară: nume de fiinţe (animate şi inanimate) şi nume de locuri (temporale şi spaţiale).

Scanned with OKEN Scanner

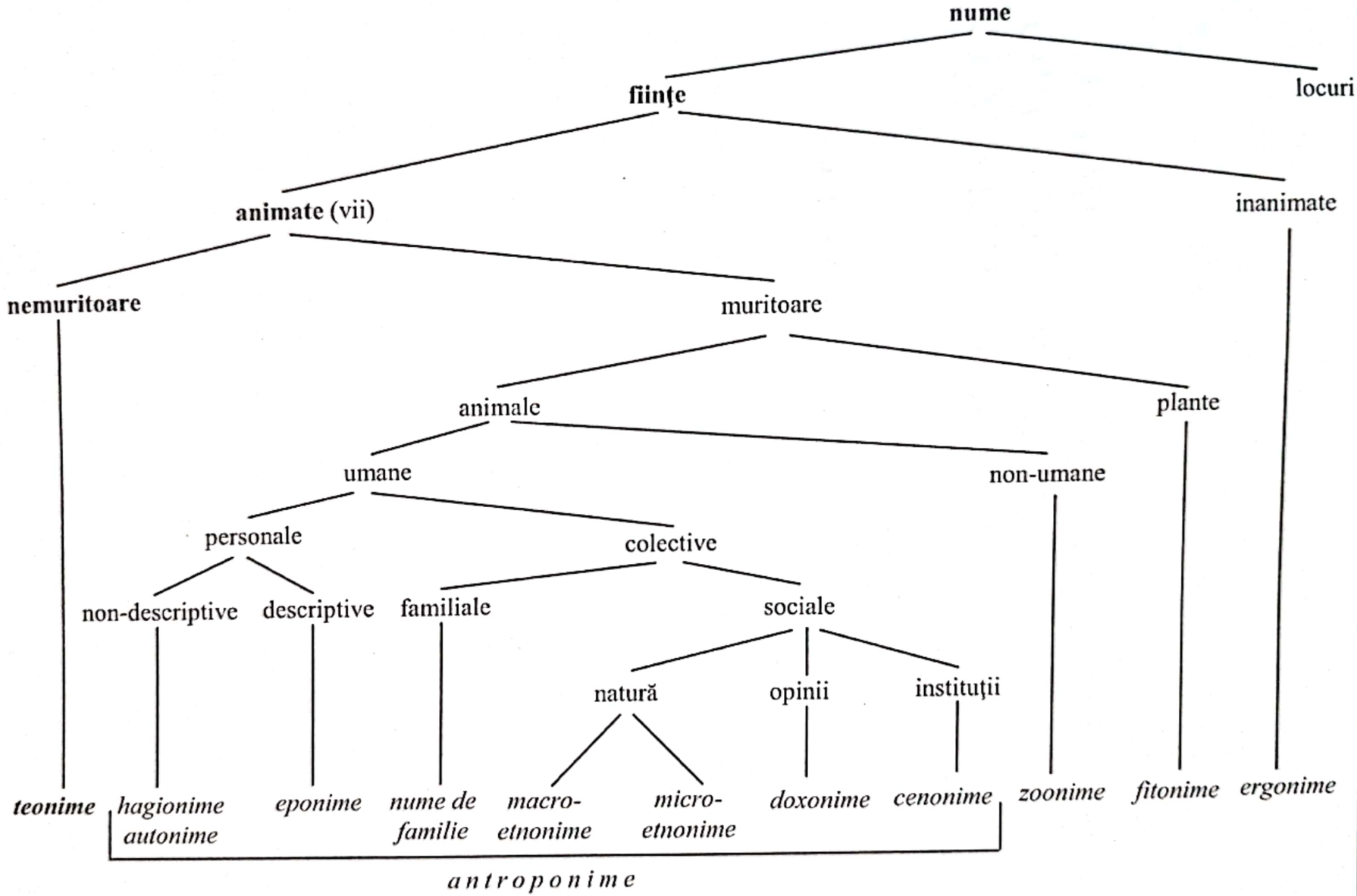

fig. 4

Scanned with OKEN Scanner

7.

TEONIMUL – SUBCLASĂ ONOMASTICĂ. CRITERII DE DEFINIRE, CLASIFICARE ŞI ANALIZĂ

7.1. Concept. Terminologie

Literatura de specialitate privind numele propriu s-a axat de-a lungul timpului mai ales pe studiul antroponimiei şi al toponimiei. Din considerente de uz (slabă reprezentativitate în viaţa socială) sau din cauza lipsei unor teorii şi metode plauzibile de lucru, celelalte subclase onomastice au fost mai puţin cercetate. Este şi cazul numelor divinităţii. Clasificările din gramaticile româneşti[1] nu au în vedere această subclasă de nume, iar studiile de onomastică consacrate ei sunt puţine. Redăm, în continuare, termenii utilizaţi pentru desemnarea acestei subclase de nume proprii:

a) n u m e l e l u i D u m n e z e u (*Dumnezeu*, *Domnul*, *Creatorul Suprem*) şi a t r i b u t e „ce conferă Creatorului Suprem individualitate [...]: *milostivul*, *preabunul* şi *preamarele*" (Toma 2002, p. 133 şi 138); n u m e d i v i n e (Broşteanu 2005, p. 15);

b) a n t r o p o n i m e: „Antroponimul creştin cel mai important, numele însuşi al Mântuitorului" (Munteanu 2005, p. 13); „antroponime: *Dumnezeu* (*Domnul*, *Ziditorul*) – în 5 astronime compuse" (Nedelcuţ 1996, p. 135);

c) t e r m e n i specifici limbajului religios: „termeni de felul lui *Isus*, *Dumnezeu*, *duh*, *proroc*, *proroci*, *propovădui*" (Chivu 1997, p. 10); „termes

[1] Pentru aceasta, vezi Tomescu (1998, p. 23).

Scanned with OKEN Scanner

religieux" (Pop 1966, p. 611 ş.u.): *Dumnezeu*, *Domnul*, *Iisus Hristos*, *creştin*, *cruce*, *biserică*; „terminologie creştină": *Dumnezeu*, *înger*, *Zeus*, *Iisus Hristos*, *creştin* (Goicu 1999, p. 6);

d) „cuvinte [s.n.] care desemnează, în textul biblic, divinitatea sau se referă la *Isus Hristos*" (Chivu 1997, p. 7);

e) teonime: *Iisus Hristos* este „teonimul creştin cel mai important, numele însuşi al Mântuitorului" (Munteanu 2008, p. 487); de asemenea, se enumeră câteva dintre „teonimele creştine fundamentale": *Împărat ceresc*, *Dumnezeu ceresc*, *Părinte atotputernic*, *Sfântul Duh*, *Mielul lui Dumnezeu*, *Fiu al Tatălui*, *Unul-Născut*, „sintagmă" desemnând „atributul suprem al lui Iisus Hristos" (*Ibid.*, p. 169).

Observăm că în limba română nu există un termen consacrat pentru redarea acestui tip de nume proprii. În literatura de specialitate din străinătate se utilizează, de câteva decenii încoace, termenul teonim (eng. „theonym", it. „teonimo", fr. „théonyme", sp. „teónimo", dar germ. „Götternamen")[2], compus prin alăturarea termenilor *t(h)eo* (< gr. ὁ θεός 'God, the Deity') şi *(o)nim* (< gr. ὄνομα/ ὄνυμα '*name* of a person or thing' (LIDDELL-SCOTT, s.v.). Redăm câteva dintre lucrările care aduc clarificări în acest sens:

a) I.C.O.S. (The International Council of Onomastic Sciences), asociaţie internaţională care reprezintă şi coordonează cercetarea onomastică, include în lista terminologiei onomastice termenul *theonym* cu un înţeles general 'numele unei deităţi' şi unul particular 'numele lui Dumnezeu': „*theonym*: name of a god or of God"[3];

b) *t(h)eo-* a devenit foarte productiv în denumirea ştiinţelor care au legătură cu teologia. Ceppellini (1990, p. 67) enumeră câţiva termeni formaţi cu „prefixul" *teo-*: *teodicéa* (ramură a teologiei care studiază dreptatea divină),

[2] Pe plan internaţional, termenul este utilizat şi de Brendler (2004, p. 69): „theonyme (Götternamen)"; Eichler (1971, p. 58), în expresia „*theophore(r)* Name(n)"; Heller (1971, p. 43): „*theonym* (god name)", „*theonymic* indications"; Vaxelaire (2007, p. 408): „le *théonyme* [s.n.] a une fonction désignatrice particulière et, puisqu'il désigne Dieu, il hérite de son caractère divin"; Ceppellini (1996, s.v. *onomastica*): *teonimi*.

[3] Vezi http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html (consultat: 02/04/2013).

Scanned with OKEN Scanner

teologia (disciplina care studiază divinitatea), *tèologo* (persoană care studiază religia), *teocrazia* (adunare sacerdotală în numele lui Dumnezeu), *teofania* (arătarea lui Dumnezeu), *teonimia* (studiul numelor lui Dumnezeu). Podol'skaja (1988, p. 124-125) prezintă şi cuvintele derivate de la termenul *teonim* (rus. *теоним*; *meo-* < gr. θεός): *teonim*, *teonimic*, *teonimie*.

c) Iglesias Ovejero (2000, p. 43) include subclasa teonimelor (numele care se dau divinităţii în religiile monoteiste şi politeiste) în categoria numelor de fiinţe animate nemuritoare[4]:

> **Théonyme* (esp. **teónimo*), m. Nom propre ou surnom, ou au pluriel, la constellation d'entre eux (< **polyonymie*), série des noms/ surnoms pour désigner le même référent: esp. *Jesús*, *Cristo*, *Salvador*, etc., que l'on donne à Dieu dans les religions monothéistes ou aux divinités dans les religions polythéistes. Il faut éviter le risque de sociocentrisme qui consisterait à écarter ces types de noms de l'inventaire des NP sous prétexte que ces divinités seraient 'fausses'.

Alcătuit prin alăturarea termenului *teo* şi a sufixului *-(o)nimie*, conceptul t e o n i m i e desemnează acea ramură a onomasticii care studiază toate numele atribuite divinităţii în decursul istoriei, în toate spaţiile culturale. În studiul de faţă ne propunem să analizăm teonimia românească biblică.

7.2. Criterii de definire

Din punct de vedere lingvistic, subclasa onomastică a teonimelor se defineşte prin trăsături comune cu celelalte subclase onomastice, dar prezintă şi o serie de trăsături specifice, care o evidenţiază drept o clasă distinctă. Pentru a reliefa trăsăturile comune şi cele specifice ale teonimelor în comparaţie cu alte tipuri de nume proprii (antroponime, toponime, astronime etc.) vom aplica patru criterii de analiză: formal, morfo-sintactic şi semantic. La Leroy (2004, p. 8-11), de unde le-am preluat, ele sunt sistematizate astfel: a) formal, b) morfo-sintactic, c) semantic şi pragmatic.

[4] *Cf.* Heller (1971, p. 43): „Theonym (god name) appears as *Zeus* in Greek, as *Iuppiter* (the *piter* from earlier *pater* 'father') or *Iovis* 'Jove' in Latin, or as *deva* 'deity' in Sanskrit".

Scanned with OKEN Scanner

7.2.1. Criteriul formal

7.2.1.1. Scrierea cu majusculă

Este cunoscut faptul că, în general, iniţiala majusculă este marca grafică a numelui propriu. Dacă pentru registrul oral al limbii acest criteriu este irelevant, în scris numele propriu este recunoscut pe baza iniţialei majuscule (este cazul limbii române, dar nu şi al limbii germane, care ortografiază cu majusculă şi numele comune).

Chiar dacă scrierea cu majusculă este legată de ideea de valorizare, de accentuare a caracterului individualizator al numelor proprii, acesta nu este neapărat şi un criteriu lingvistic (Vaxelaire 2005, p. 75). Pe de o parte, în traducerile mai vechi ale Bibliei în limba română, scrise cu alfabet chirilic, utilizarea majusculei pentru numele proprii nu constituie o regulă. Pe de altă parte, în ediţiile mai noi şi, în general, în textele religioase sunt scrise cu iniţială majusculă şi alte cuvinte (pronumele şi o serie de apelative, însă acestea nu pot fi considerate nume proprii, fiind cel mult mărci grafice ale deferenţei (vezi *supra*, p. 54).

> On pourrait ajouter que l'on emploie généralement des majuscules pour les pronoms qui se réfèrent à *Dieu* [s.n.], et ces pronoms ne sont naturellement pas des noms propres (*Ibid.*, p. 74).

Aici se cuvine a fi identificate două planuri de analiză: a) al traducerii propriu-zise (text sursă – text ţintă); b) al transcrierii interpretative a vechilor texte biblice româneşti (text în chirilică – text transcris în alfabet latin).

Analiza vechilor texte biblice româneşti a demonstrat că majuscula nu este o caracteristică constantă în redarea formală a teonimelor, cu excepţia, în unele cazuri, a celor prototipice (*Iahve*, *Elohim*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Emanuel*, *Mesia* etc.), ca în exemplul: **Адонаї доамне, Елої саваѡѳ** (Ms. 45, Reg. 1:11), **Адонаї Дм҃не, Илої Саваѡѳ** (Ms. 4389, Reg. 1:11). În traducerile româneşti mai noi, multe dintre însuşirile sau predicatele care desemnează divinitatea sunt ortografiate cu iniţială majusculă în măsura în care traducătorul sau sau cel care transcrie un text din alfabet chirilic în alfabet latin le conferă statutul de nume proprii. De exemplu:

Scanned with OKEN Scanner

(Cel) Preaînalt(ul)

Ps. 17:15 — *susul* (PSV 1577, PŞ); *cela de susu* (PH); *cel preaînalt* (B 1874, B 1914, B 1938); *cel înalt* (BB); *Cel Înalt* (BB_1, B 1688); *Cel Preaînalt* (MICU, B 1988, ANANIA, SEPT. 2004, B 2005);

Luc. 1:35 — „putearea *Celuia de sus* Te va umbri" (NTB); *Celui Preaînalt* (B 1988); *Celui-Preaînalt* (ANANIA);

Ps. 9:2 — Vocativul *în-suse* (PŞ); *înaltule* (D); *Preaînalte* (VULG. BLAJ, ANANIA, SEPT. 2004); „cânta-voi numele Tău, *Înalte*" (BB_1, B 1688, MICU); *înalte* (BB); *preînalte* (B 1938);

Cel Puternic

Luc. 1:49 — „Că făcu cu mine mărire *Cel putearnic*" (NTB); *Cel Putearnic* (MICU, *cf.* B 1988); *Cel-Puternic* (ANANIA); *cel putearnic* (BB);

(Cel) Atotputernic(ul)

Num. 24:4 — „Vedenia *Celui-Atotputernic*" (ANANIA); „vedenia *Celui Atot puternic*" (CORN. 1921); *aceluĭ A-totŭ-puternicŭ* (B 1874); „gândurile *Celui Atotputernic*" (B 1938, B 1988); „vorbele *quellui potent*" (HELIADE); alte versiuni: *le Puissant* (TOB); *Todopoderoso* (BIBL. SP.); *the Almighty* (RSV, NIV); *der Allmächtig* (BIBL. GERM.).

În studiile introductive ale unor ediţii de text apar menţiuni cu privire la opţiunea de transcriere a teonimelor. Redăm mai jos câteva dintre acestea.

> În prefaţa VULG. BLAJ (vol. I, p. CXL), Mircea R. Birtz face următoarele observaţii: „Divinitatea, pronumele care se substituie acesteia şi orice cuvânt care o desemnează sunt scrise cu iniţială majusculă: *Iaste Dumnezeu în ceriu*; *Care dezvăleşte tainele*; *Cel ce au spus ţie, împărate*; *pre Cel Înalt şi pre Cel Viu*; *Cel Vechi de Zile*. Determinările, foarte numeroase, care nu denumesc, ci caracterizează divinitatea, am considerat că trebuie scrise cu iniţială mică: *El, apărătoriul puterii, întărirea vârtutei, acoperământul zăduhului şi umbrariul de amiază* (Ecz. 34:19); *O, împărate, Dumnezeul cel preaînalt, împărăţie şi mărire şi slavă* (Dan. 5:18). La fel au fost tratate adjectivul *singur* şi adjectivul de întărire *însuşi*: *Dumnezeu însuş au fost povăţuitoriul lui* (2 Lg. 32:12). O excepţie am făcut pentru cuvântul *Atotputernic*, datorită tradiţiei teologice".

Scanned with OKEN Scanner

> Potrivit regulilor ortografice actuale, teonimele şi numele asimilate acestora au fost scrise cu majusculă: *Dumnezeu*, *Domnul*, *Atotputernicul*, *Atotţiitoriul* etc. Nu am folosit scrierea cu majusculă a pronumelor teofore, pentru a nu crea dificultăţi majore în procesul prelucrării automate a textelor (B 1688, vol. IX, p. 11).

Brunot (1965, p. 39), *apud* Vaxelaire (2005, p. 32), remarcă faptul că scrierea numelor cu iniţială majusculă este o regulă de dată recentă, istoria limbii dovedind că această proprietate nu era întru totul specifică numelui propriu în secolele trecute. În versiunile mai noi şi în ediţiile moderne ale unor texte scrise cu alfabet chirilic numele proprii sunt ortografiate cu iniţială majusculă, în timp ce apelativele omonime sunt scrise cu iniţială minusculă:

Mat. 23:9; 26:53 — „Şi *părinte* pre nimeni să nu vă chemareţi voao pre pământ, că unul iaste *Părintele* vostru, Carele iaste în ceriure" (NTB); *tatăl*, dar şi *Tatăl* (B 1988);

Ieş. 12:12 — „giudecăţile meale voiu arăta pre toţi *dumnedzeii* Eghipetului, eu *Domnedzeu*" (PO);

Fapte 7:42/ 43 — „Întoarseră *Dumnezău* de către ei" (NTB), „steaua *dumnezăului* vostru Remfan" (NTB);

Mat. 23:8 — „Dară voi nu vă chemareţi *învăţători*, că unul iaste *Învăţătoriul* vostru, Hristos" (NTB); „Voi însă să nu vă numiţi *rabi*, că unul este *Învăţătorul* vostru: Hristos" (B 1988).

Uneori sunt ortografiate cu majusculă deonomasticele (nume comune provenite din nume proprii), de exemplu pluralul *hristoşi* (Mat. 24:24): „că se vor scula *Hristoşi* minciunoşi" (NTB), „că să vor scula *hristoş* mincinoşi" (BB), „căci se vor ridica *Christoşi* mincinoşi" (B 1938), „căci se vor ridica *hristoşi* mincinoşi" (B 1988 şi ANANIA).

Cu majusculă se ortografiază şi unele apelative care se referă la anumite persoane biblice cu un rol important în istoria mântuirii; de exemlu, în NTB, ediţia filologică din 1988, transcriptorii ortografiază cu majusculă apelative ca: „*Muma* Lui" (Maria), „*Părinţii* Lui" etc. La fel se întâmplă cu apelativul *om*, ortografiat cu majusculă în contextele în care se referă la Iisus Hristos, în B 1988: „Nu găsesc nici o vină în *Omul* acesta" (Luc. 23:4), „Niciodată n-a vorbit un om aşa cum vorbeşte Acest *Om*" (Ioan 19:5), *cf.* şi *Biserică* 'comuniune a

Scanned with OKEN Scanner

creştinilor': „Şi s-a făcut... prigoană mare împotriva *Bisericii*" (Fapte 8:1). În aceste cazuri majuscula poate fi interpretată ca marcă a deferenţei.

În cazul sintagmelor cu funcţie referenţială, percepute ca nume proprii, ortografierea variază în funcţie de text:

Mat. 8:20 — *Fiiul omenesc* (NTB); *Fiul omului* (CORN. 1921); *Fiiul Omenesc* (BB_1); *Fiul Omului* (ANANIA, B 1988, B 2005);

Luc. 1:78 — *Acel ce eşti de sus* (NTB); *Răsăritul den Nălţime* (BB_1); *Răsăritul cel din Înălţime* (MICU); *Răsăritul-cel-de-Sus* (ANANIA); *Răsăritul cel de Sus* (1988); alte versiuni: *l'Astre d'en haut* (BJ), *l'astre levant venu d'en haute* (TOB), *der Aufgang aus der Höhe* (BIBL. GERM.).

În lucrările normative ale limbii române nu sunt suficiente indicaţii privind ortografierea teonimelor. Astfel, potrivit $DOOM_1$ (p. 29), se scriu cu majusculă numele proprii religioase sau mitologice: *Alah*, *Buda*, *Baal*, *Cristos*, *Dumnezeu*, *Iehova*, *Ra*, *Scaraoţchi*, *Venera*, *Zeus* etc. $DOOM_2$ (p. LVIII) menţionează, în plus, faptul că se scriu cu majusculă „*toate* componentele (cu excepţia, de regulă, a cuvintelor ajutătoare) numelor *proprii* (inclusiv ale unor *unităţi lexicale complexe* folosite ca nume proprii)", care desemnează persoane, nume de personaje religioase, mitologice, folclorice şi literare: *Isus Hristos*, *Mântuitorul*, *Dumnezeu*, *Alah*, *Ra*, *Sfânta Maria*, *Maica Domnului*, *Mesia*, *Sfântul Duh*, *Tatăl* 'Dumnezeu', *Tatăl nostru*, *Zeus*, *Venus* etc. Mai departe, se arată că „se scriu cu litere mari şi alte realităţi [*sic!*] cu caracter religios, ca *Sfânta Scriptură*, *Sfântul Mormânt*, *Sfântul Munte*, iar în textele bisericeşti şi alte substantive (*Atotţiitorul*, *Domnul nostru Isus Hristos*, *Părinte*), precum şi pronumele şi adjectivele pronominale referitoare la *Dumnezeu* sau la *Isus Hristos* (*ne rugăm Ţie, Doamne; mare mila Ta*)". De asemenea, se scriu cu literă mare unele cuvinte (care, de obicei, se scriu cu literă mică), „în semn de cinstire" (*Soldatul Necunoscut*, *Slavă Ţărilor Române!* sic!), pentru a denumi un concept (*Binele*, *Eul*, *Libertate*, *Egalitate*, *Fraternitate*, *Om*, *Patrie*) [...]. Mai exacte ni se par a fi precizările Mioarei Avram, care, vorbind despre ortografierea „numelor proprii de fiinţe mitologice aparţinând oricărui cult", arată că „se scrie corect cu iniţială majusculă nu numai *Dumnezeu*, ci şi *Domnul* cu acest sens; nu numai (*Isus*) *Cristos*, ci şi *Mîntuitorul*; *Sfînta Maria* şi *Maica Domnului*, *Precista*; *Mahomed*

Scanned with OKEN Scanner

şi *Profetul*" (Avram 1990, p. 120). Înţelegem că *Domnul*, *Mântuitorul*, *Profetul*, ca nume proprii, se scriu cu iniţială majusculă.

7.2.1.2. Folosirea cratimei

Cratima constituie un mijloc formal de marcare a sintagmelor văzute ca unităţi morfologice sau semantice. Ca un criteriu convenţional de redare a numelor proprii plurilexematice, ea apare în versiunea ANANIA[5], de exemplu:

— în toponimul ebraic (transcris aici) „*Iahvé-irè*, adică «Domnul vede»" (Fac. 22:14), *cf. Le-Seigneur-a-vu* (BA), *The Lord Saw* (NETS);

— „ştiinţa *Celui-Preaînalt*" (Num. 24:16), *Cel-Preaînalt* (Deut. 32:8), *cf. le Très-Haut* (BA), *the Most High* (NETS);

— *Cel-Atotputernic* (Rut 1:21), *cf. le Puissant* (BA), *the Sufficient One* (NETS);

— „legământul *Domnului-a-tot-pământul*" (Ios. 3:13);

Acest procedeu nu este, totuşi, aplicat în mod unitar: *Cel Atotputernic* (Fac. 49:25), dar *Cel-Atotputernic* (Rut 1:21).

7.2.1.3. Absenţa traducerii

Opinia generală cu privire la transferul numelor proprii dintr-o limbă în alta este că acestea nu pot fi traduse, ci doar adaptate. Pentru Manczac (1968, p. 206), de exemplu, numele proprii sunt intraductibile, putând fi cel mult adaptate grafic şi morfologic. Pulgram (1954, p. 191) este de părere că numele proprii pot fi adaptate cu uşurinţă la o pronunţie străină, la o grafie străină sau la ambele. De exemplu, numele biblice apar într-o varietate de rostiri şi grafii în diferite limbi, de obicei modificate acustic până la punctul inteligibilităţii pentru un străin: se transcriu sau se transliterează, dar nu se traduc: „[...] proper names are not as a rule translated". Cu privire la traducerea numelor biblice, Meschonnic (1978, p. 247) remarcă faptul că se poate vorbi mai degrabă de o „non-traducere" pentru că nume precum *Elohim* sau YHWH, care trimit în mod clar la o semnificaţie în

[5] *Cf.* Num. 24:4 — *Vedenia Celui-Atotputernic* (ANANIA); *vedenia Celui Atotputernic* (CORN. 1990); *aceluĭ A-totŭ-puternicŭ* (B 1874); *gândurile Celui Atoputernic* (B 1988); *vorbele quellui potent* (HELIADE); *vedeniia Atotputernicului* (VULG. BLAJ); lat. *visionem Omnipotentis* (VULG.), *cf. Shaddaï* (BJ), *le Puissant* (TOB) etc.

Scanned with OKEN Scanner

ebraică, sunt transcrise, nu traduse. O poziţie mai puţin categorică este cea a lui Polge (1974, p. 141), care vorbeşte despre o relativă intraductibilitate a numelor proprii („relative intraductibilité des noms propres").

La polul opus, studiile recente oferă perspective noi privind transpunerea numelor proprii dintr-o limbă în alta. Principiile de traducere diferă în funcţie de subclasa de nume şi de limbile implicate în actul traducerii. Urmărind acest aspect, Grass (2002, p. 114 ş.u.) identifică şi investighează mai multe procedee de traducere („procédés de traduction"):

a) împrumut (prin transliterare şi transcriere);

b) calc (traducere cuvânt cu cuvânt, cu păstrarea structurii sintactice din limba sursă): eng. *Strait of Dover* — germ. *Strasse von Dover*);

c) traducere literală (traducere cuvânt cu cuvânt, cu modificarea structurii sintactice din limba sursă): eng. *United States of America* — rom. *Statele Unite ale Americii*);

d) transpunere („transposition explicative sous forme de paraphrase"): germ. *das Vorparlament* — fr. *le Parlement préparatoire*;

e) adaptare (traducere interpretativă): eng. *Baywatch* — fr. *Alerte à Malibu*;

f) traducere explicativă (o explicare a numelui): *Studienstiftung des deutschen Volkes* — „organisation allemande qui accorde des bourses aux meilleurs étudiants allemands".

Termenul traducere este utilizat în literatura de specialitate cu mai multe accepţii (Catford 1965):

a) traducere (p. 20): în sens larg, înlocuirea materialului textual dintr-o limbă *A*, din care se traduce, cu echivalentul textual dintr-o limbă *B*, în care se traduce); în sens restrâns, se referă la anumite procedee de transfer: „traducere literală", traducere „explicativă" (vezi *supra*);

b) transliterare (p. 68): înlocuirea fiecărui grafem dintr-un sistem grafic printr-unul dintr-un sistem grafic diferit)[6];

c) transcriere (p. 69): unităţile grafice sunt corelate cu cele fonologice sau cu cele fonetice)[7].

[6] Foarte multe apelative biblice greceşti de origine ebraică sunt transliterate în limba română: *aleluia*, *amin*, *gheenă*, *savaot*, *sabat*, *abba* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Distincţia dintre transcriere şi transliterare este foarte importantă pentru traducerea din limba ebraică într-o limbă cu alfabet latin (*Ibid.*, p. 68-70). Se ştie că un cuvânt ebraic este greu de transpus în alfabet latin, fără a fi distorsionat. Cauza acestei dificultăţi este faptul că scrierea ebraică, ca şi cea arabă, este silabică. Fiecare literă reprezintă o consoană cu implicaţii asupra vocalei următoare, care poate fi nespecificată sau specificată prin diacritice, ca în exemplul lui Catford, redat în fig. 5.

	Infinitiv	Imperfect	Prezent
a scrie	לכתב	כתב	כותב
Transcriere	*lixtov*	*ktov*	*kōtēv*
Transliterare	*lktb*	*ktb*	*kwtb*
Transliterare („cu vocale diacritice")	*lⁱkt^{o}b*	*kt^{o}b*	*k^{ō}wt^{ē}b*

fig. 5

Transcrierea este, aşadar, o reprezentare a unităţilor fonologice, în timp ce transliterarea constituie un procedeu de reprezentare *unu-la-unu* a unităţilor grafice, redând precis ortografia ebraică tradiţională şi păstrând, în acelaşi timp, relaţia vizuală dintre forme, pe care o transcriere fonemică tinde să o obscurizeze.

În cazul textului biblic, dat fiind caracterul sacru al acestuia, traducătorii s-au confruntat mereu cu problema limitelor traducerii. Până unde are voie să meargă traducătorul în adaptarea mesajului Bibliei la limba şi în cultura receptorului? Ar trebui să urmeze în mod fidel originalul sau să adopte cel mai plauzibil echivalent pe care limba în care traduce îl poate oferi? Referitor la

[7] Distincţia între t r a n s l i t e r a r e şi t r a n s c r i e r e este operată şi de Elman (1986, p. 29): „En cas de la *transcription* nous devons distinguer entre *transcription* et *translittération*. Dans le cas de la transcription nous transcrivons le nom par un autre système, dans le cas de la translittération nous transcrivons chaque lettre d'un système graphique par la lettre d'un autre système de sorte qu'on peut faire la transcription en sens inverse (entre alphabets cyrillique et latin) [...]. Dans le case de la langues avec l'alphabet cyrillique, les noms propres se transcrivent de façon à conserver la prononciation étrangère"; despre *transliterare*, vezi şi Sperber (1937, p. 103-274).

Scanned with OKEN Scanner

acest aspect, Nida (1964, p. 165-182) identifică două tipuri de transpunere a textului biblic dintr-o limbă în alta:

a) echivalarea formală („formal-correspondence/ equivalence translation"), „word-for-word" sau literală (cu păstrarea unităţilor gramaticale, a frazelor şi a propoziţiilor, a sensului exact din textul sursă şi a tuturor mărcilor formale) prezintă pericolul distorsionării înţelesului mesajului biblic şi este practica teologilor conservatori de a reproduce fiecare cuvânt din textul original (cu sau fără note marginale explicative), chiar dacă acesta riscă să nu fie înţeles de receptori;

b) echivalarea dinamică („dynamic-equivalence translation"), unde „echivalare" trimite de fapt către corespondenţa formală, iar „dinamic" relaţionează procesul comunicativ cu capacitatea de înţelegere a receptorilor (traducere interpretativă). Pentru Nida & Taber (1969, p. 31), acest tip de transpunere redă cel mai bine mesajul şi spiritul originalului, accentuând latura comunicativă a textului, însă o îmbinare a celor două procedee este dezirabilă.

Motivată de „conştiinţa traducătorilor că limbile vernaculare nu pot fi înnobilate decât prin imitarea limbilor scrise autorizate de practica liturgică" (Munteanu 2008, p. 15), opţiunea primilor traducători români ai Bibliei pentru o transpunere „word for word" în limba română a originalului grecesc se reflectă şi în onomastică. Această abordare s-a concretizat într-un grad mare de similitudine între textele româneşti şi izvor, asemănare reflectată în păstrarea cât mai fidelă a unităţilor lexico-gramaticale, a sensului şi a mărcilor formale din textul sursă.

În versiunile româneşti ale Bibliei care au avut drept surse principale textele în limba greacă, latină sau slavonă, confruntate, în perioada modernă, şi cu cele scrise în limba ebraică, numele proprii au fost de obicei transcrise, iar uneori şi traduse (juxtapuse formei transcrise a numelui sau în cadrul unor note explicative localizate infrapaginal). De exemplu, toponimul teofor *El-Elohe-Israel*[8] (Fac. 33:20) este redat în următoarele moduri:

— transcris: *El-Elohé-Israel* (B 1938 şi B 1988);

[8] *Cf. El-Eloè-Israel* (BIBL. IT.), *El-Elohei-Israel* (BIBL. SP.), *Elelohe-Israel* (KJV, RSV), *El Elohe Israel* (NIV), *El, Dieu d'Israël* (BJ, TOB), *Gottes Israels* (BIBL. GERM.).

Scanned with OKEN Scanner

— transcris şi tradus într-o notă explicativă: „În Textul Ebraic: «un jertfelnic pe care l-a numit *El-Elohé-Israel*», denumire care s'ar traduce: *Dumnezeu, Dumnezeul lui Israel*" (ANANIA);

— transcris şi tradus în interiorul textului: „*El-Elohe-Israelŭ* (Dumnedzeŭ este Dumnedzeŭ luĭ Israelŭ)" (B 1874, *cf.* CORN. 1921, 1990).

Prezentăm, în continuare, modalităţile în care au fost transpuse în limba română câteva tipuri de nume proprii biblice (antroponime, toponime, teonime).

1) a n t r o p o n i m e:

Cu foarte puţine excepţii, în care a fost dată numai traducerea etimonului – de exemplu: gr. Ζωή, *cf. Viaţă* (B 1688), în loc de *Eva*, pentru ebr. *Ḥawwāh* (Fac. 3:20) sau gr. Υἱὸς ὀδύνης μου, *cf. Feciorul durerei mêle* (B 1688), în loc de *Veniamin*, pentru ebr. *Ben-'ōnī* (Fac. 35:18) –, antroponimele biblice şi-au conservat forma din textul ebraic, fiind preluate în *Septuaginta*, iar de aici în limba română prin t r a n s c r i e r e:

Fc. 30:7/ 8 — *Nefthalim*, ortografiat нефѳалим (Ms. 45, B 1688, Ms. 4389), *cf.* Νεφθαλίμ (SEPT.) şi Нефталимь (OSTROG); *Nephtali* (HELIADE); *Nefthali* (VULG. BLAJ), *cf. Nephthali* (VULG.); *Neftali* (PO, B 1988, ANANIA); în notele infrapaginale, unele ediţii conţin şi traducerea numelui, de exemplu: „Cu Dumnezeu m-am luptat" (ANANIA);

Fapte 9:36 — *Tavítha* (BB, NTB), *cf.* Ταβιθά (NTG 1993); numele este şi tradus, tot în text, prin *capră sălbatecă* (NTB), *Căprioara* (CB), *Căprioară* (BB, *cf.* B 1938, B 1988), după Δόρκας (NTG 1993);

Fapte 13:8 — *Ellima vrăjitoriul* este transcris după Ἐλύμας ὁ μάγος (NTG 1993) în NTB; alături apare şi traducerea sa: „Şi sta împotriva lor *Elima Vrăjitoriul*, pentru că aşa să tâlcuiaşte numele lui" (BB_1); *Elimas* (BIBL. IT.), „*Elymas the sorcerer* (for that is what his name means)" (RSV, KJV, NIV), *Elymas* (BIBL. GERM.).

2) t o p o n i m e:

Urmând cu fidelitate textele originale utilizate (*Septuaginta*, *Vulgata*, textul ebraic sau cel slavonesc), traducătorii au transpus toponimele în limba română utilizând următoarele procedee[9]:

[9] Pentru mai multe detalii, vezi Gînsac (2012, p. 122-123).

Scanned with OKEN Scanner

a) s u b s t i t u i r e a unor toponime prin nume existente în limba română, în epocă, pentru realitatea denominată:

1 Macab. 1:2 — *Elláda* (Ms. 4389) este explicat într-o notă marginală prin *Ţara Grecească*, modalitate denominativă (*ţară* + determinant adjectival) cu o bază populară, iar într-o altă notă marginală (Iez. 27:13) prin *Grecímea* (numele etnic + sufixul colectiv *-ime*); vezi, pentru detalii, Arvinte (2008, p. 105-107);

1 Macab. 6:5 — *Persída* (Ms. 4389) este glosat *Ţara Cazîlbăşască*, de la tc. *kazyl-baš* 'cap roşu' (DLR, s.v.);

Iez. 30:5 — *Şpániia* (Ms. 4389) este glosat *Aráviia*, *cf.* OSTROG;

b) adaptarea numelor pure la sistemul grafic, fonetic şi morfologic al limbii române (vezi *supra*, p. 53) prin procedeul t r a n s c r i e r i i[10];

c) t r a d u c e r e a formelor descriptive (vezi *supra*, p. 53) din limba sursă prin forme descriptive specifice limbii române:

Fapte 9:11 — „uliţa care se cheamă *Uliţa Dreaptă*" (B 1988, *cf.* MICU, B 1819, ŞAGUNA, B 1938, B 1988, ANANIA), „uliţa ceaea ce să cheamă *Direaptă/ dereaptă*" (BB, NTB), *cf.* τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην *Εὐθεῖαν* (NTG 1993); traduceri în alte limbi: „vicolo chiamato *Dirrito*" (BIBL. IT), *la rue Droite* (BJ), „the street which is called *Straight*" (KJV, RSV), *Straight Street* (NIV), *Gerade Straße* (BIBL. GERM.);

Fac. 14:7 — „*Izvorul Giudeţului*, acesta iaste *Cadis*" (Ms. 45, *cf.* B 1688, MICU, HELIADE, SEPT. 2004), *cf.* τὴν πηγὴν τῆς κρίσεως αὕτη ἐστὶν Κάδης (SEPT.), „la izvorul *Misfat*, aceasta iaste *Cadis*" (VULG. BLAJ), *cf.* „ad fontem *Misphat*, ipsa est *Cades*" (VULG.); dar „*Ain-Mişpat* sau *Cadeş*" (ANANIA, *cf.* B 1938), transcris din ebraică;

Fac. 16:14 — *fîntînă a viului* (PO); *Fîntînă înnaintea cariia am vădzut* (Ms. 45, *cf.* Ms. 4389, B 1688, MICU), *Puţul quăruia înainte' mi vĕduiu/ puţul (que se dice) al Vederii*, la 24:62 (HELIADE); *Fântâna-Celui-viu-Care-mă-vede* (ANANIA), *Izvorul Celui care s-a lăsat văzut de mine* (SEPT. 2004), *cf.* Φρεάρ οὗ ἐνώπιον εἶδον ἰδού (SEPT.); *Puţul-Celui-ce-Vieţuiaşte-şi-mă-Vede* (VULG. BLAJ), *cf. Puteum viventis et videntis me* (VULG.); transcriere, *Beer-Lahai-Roi*, cu o traducere într-o notă de subsol, *Izvorul Celui viu, Carele m'a văzut* (B

[10] Procedeul a fost exemplificat sub punctul c).

Scanned with OKEN Scanner

1938); *Fântâna-Celui-viu-Care-mă vede*, însă *Beer-Lahai-Roi* (Fac. 24:62) în ANANIA;

Fac. 22:14 — „Şi numi Avraam numele locului aceluia *Domnul au văzut*" (Ms. 45, *cf.* B 1688, Ms. 4389, MICU, HELIADE), *cf.* κύριος εἶδεν (SEPT.); „*Iahvé-irè* adică «*Domnul vede*»", cu o altă variantă de traducere, redată într-o notă explicativă: *Domnul poartă de grijă* (ANANIA); „*Iahve-ire*, adică Dumnezeu poartă de grijă" (B 1988); în PO numele este doar tradus (*Domnul veade*); traduceri în alte limbi: *Il Signore vede* (BIBL. IT.), *le SEIGNEUR voit* (TOB); *Yahvé pourvoit* (BJ), „*Jahwe-Jire...* (Der Herr sieht)" (BIBL. GERM.), „*Jehovahjireh*" (KJV);

Fac. 35:7 — *Vetheal* (PO); *Vethil* (Ms. 45, B 1688), *cf.* Βαιθήλ (SEPT.); *Vithel* (Ms. 4389), *cf.* **видѣль** (OSTROG); *Tare Bethel* (HELIADE); *El-Bet-El* (B 1938, B 1988, SEPT. 2004), cu nota: „Ar însemna: 'Dumnezeu-Betel' sau 'Dumnezeul-lui-Betel'; *El* (prescurtarea lui *Elohim*) = Dumnezeu" (ANANIA);

Fac. 32:31 — *Penuel/ Peniel* este transcris din ebraică în PO, B 1938, B 1988 şi ANANIA; *Chipul lui Dumnedzău* (Ms. 45, *cf.* B 1688, MICU) şi *Form'a lui Dumnedeu* (HELIADE) traduc varianta grecească εἶδος τοῦ θεοῦ (SEPT. FRANKF.); *Chipul lui Dumnezeu* (Ms. 4389), *cf.* **ѡбразь бжїи** (OSTROG); *Fanuil* (VULG. BLAJ), *cf. Phanuel* (VULG.); traduceri în alte limbi: „*Penuël* (Gottesgesicht)" (BIBL. GERM.), *Penuèl* (BIBL. IT.), „*Peniel* – c'est-à-dire *Face-de-Dieu*" (TOB), *Penuel* (KJV);

Num. 13:24/ 25 — *Valea Strugurului* (Ms. 45, *cf.* BB, MICU, HELIADE), *cf.* φάραγγος βότρυος (SEPT.); *Rîpa Strugurului* (Ms. 4389), *cf.* **дѣбри гроздныѧ** (OSTROG); *Repegiunea Strugurului* (VULG. BLAJ), *cf. Torrens botri* (VULG.); în versiunile care au avut printre surse şi textul ebraic, numele apare şi transcris: „*valea Eşcol*, adică valea strugurelui" (B 1938), [v. 24] „valea Eşcolŭ (*strugurŭ*)"/ [v. 25] „*Nahalŭ-Eşcolŭ* (valea strugurului)" (B 1874); traduceri în alte limbi: *Ravin-de-la-Grappe* (BA); *valle di Escol* (BIBL. IT.); *vallée d'Eshkol* (TOB); *the brook of Eshcol* (KJV); *Cluster Ravine* (NETS); *Traubental* (BIBL. GERM.)

Fapte 28:15 — *Trei Cîrciumariţe* (CB), *Trei Crîcime* (NTB), *Trei Cîrciume* (BB), *Trei Cârcime* (MICU), *cf.* Τρεῖς Ταβέρναι (NTG 1993), *Tres Tabernae* (VULG.), sl. **Кръчьма** (MIKL., s.v.); *Trei Taverne* (B 1988); traduceri în alte limbi: *Trois-Tavernes* (TOB, BJ), *Tre Taverne* (BIBL. IT), *Tres Tabérnas* (BIBL. SP.), *The three taverns* (KJV).

Scanned with OKEN Scanner

3) teonime:

Ieş. 17:15 — *Iahvé-Nissi*, transcris din ebraică în text, cu o glosă infrapaginală: „Domnul este steagul meu" (ANANIA); *Domnul Nişi*, traducere parţială (PO); *Domnul mieu – scăpare* (Ms. 45), *Domnul – Scăparea mea* (B 1688), *Domnul refugiul meu* (HELIADE) sunt traduse integral după gr. κύριος μου καταφυγή (SEPT.), unde καταφυγή înseamnă 'refugiu, loc de scăpare'; *Domnul mieu şi scăparea mea* (Ms. 4389), *cf.* г҃ь мои, прибѣ́жище моѐ (OSTROG); *Domnul, Înălţarea mea* (VULG. BLAJ), *cf. Dominus exaltatio mea* (VULG.); *Domnul, steagul meu* (CORN. 1921); traduceri în alte limbi: *Yahvé-Nissi* (BJ), *Jehovahnissi* (KJV), *Jahwe mein Feldzeichen* (BIBL. GERM.), *Il Signore è il mio vessillo* (BIBL. IT.), *Le SEIGNEUR, mon étendard* (TOB);

Ieş. 33:19 — *Domnul*, traducere (PO, B 1688, Ms. 4389, Ms. 45, VULG. BLAJ, MICU, B 1819, ŞAGUNA, SEPT. 2004), cu nota „Adică: *Iahvé*" (ANANIA), *cf.* κύριος (SEPT.), *Dominus* (VULG.), г҃ь (OSTROG); *Iahve*, transcriere (B 1938, B 1988), *Iehova* (B 1874, v. 21); traduceri în alte limbi: *Yahvé* (BJ), *Seigneur* (TOB), *der Herr* (BIBL. GERM.), *Signore* (BIBL. IT.), *the LORD* (KJV);

Ioan 1:41/ 42 (4:25) — *Mesia* este transcrierea formei greceşti Μεσσίας, tradus în *Septuaginta* prin *Hristos*: „Aflat-am pre *Mesia*, carele iaste, de vei tîlcui, Hristos" (NTB, *cf.* MICU); „«Aflat-am pre *Mésia*!», care iaste tălmăcindu-se «*Hristós*»" (BB); „Aflat-am pre *Mesiia* (ce s-au tălcuit *Hristos*)" (VULG. BLAJ), *cf.* „Invenimus *Messiam* (quod est interpretatum *Christus*)" (VULG.); „Găsit-am pe *Mesia*, adică, în tâlcuire, *Christos*" (B 1938); Ioan 1:41/ 42 (4:25)

Se observă că traducătorii români ai Bibliei apelează în mod obişnuit la împrumut, transcriind numele proprii de persoane şi majoritatea numelor de locuri „opace" din textele sursă. Perioada cuprinsă între secolele al XVI-lea şi al XIX-lea se caracterizează printr-o lipsă de unitate din acest punct de vedere, formele numelor prezentând numeroase variante grafice de la o ediţie la alta, dar şi în acelaşi text:

a) de la o ediţie la alta:

Fac. 2:14 — *Evfratis* (PO), *Efratis* (Ms. 45), *Efrát* (BB, MICU), *Eufratul* (Ms. 4389, B 1938, ANANIA), *Efrath* (VULG. BLAJ), *Euphrate* (HELIADE), *Eufratŭ* (B 1874);

Scanned with OKEN Scanner

b) în aceeaşi ediţie:
[rîul] *Efratis/ Efráfth/ Efrafth/ Efrath* (Ms. 45).

Multiplele variante textuale ale aceluiaşi nume (în prefaţa VULG. BLAJ sunt semnalate şi alte cazuri: *Ruvim*, *Ruvin* pentru *Ruben*; *Israil*, *Izrail* pentru *Israel*; *Ieremoth*, *Ierimofth*, *Ierimoth* pentru *Ierimoth*) sunt cauzate de factori precum caracterul arhaic al limbilor sursă (ebraică, greacă, slavonă, latină), inconsecvenţa redării numelor în textul original, lipsa unui sistem ortografic stabil şi a unei viziuni sistematizate asupra procesului traducerii, precum şi restricţiile impuse traducătorilor de un text considerat sacru. În plus, traducătorii români au cunoscut forma numelor ebraice prin intermediul textelor greceşti, latineşti ori slavone (Mircea R. Birtz, în introducerea la VULG. BLAJ, vol. I, p. LXXX). Formele unora dintre acestea vor fi fost influenţate, probabil, de pronunţia predominantă într-o anumită arie lingvistică şi de cultura slavonă (cazul numelui *Iisus*). Tot aici menţionăm şi modul neunitar în care numele proprii descriptive scrise cu grafie chirilică în vechile texte biblice româneşti au fost interpretate în ediţiile moderne ale acestora (vezi *supra*, 7.2.1.1.).

În cazul numelor proprii biblice descriptive, cum sunt unele toponime, s-a apelat fie la procedeul substituirii printr-un echivalent al numelui, utilizat de vorbitori în perioada efectuării traducerii (*Ţara Grecească* pentru *Elláda*, *Ţara Cazâlbăşască* pentru *Persia*, *Ţara Ovreiască/ Jidovească* pentru *Iudeea*), fie la traducere (*Chipul lui Dumnezeu*, după gr. εἶδος τοῦ θεοῦ, pentru toponimul teoforic *Penuel*)[11].

7.2.1.3.1. Traducerea teonimelor biblice

Aşa cum avea să remarce Clements (1966, p. 81), în perioada de formare a statului Israel numele unor zeităţi păgâne (*El* 'Dumnezeu' era numele zeului suprem din panteonul canaaniţilor) au fost împrumutate de evrei pentru a-l numi pe YHWH, Dumnezeul lui Israel. Mai târziu, când religia israeliţilor a căpătat o identitate proprie în raport cu alte credinţe, a fost adoptată o atitudine fermă şi mai critică cu privire la numele care îi erau atribuite divinităţii. Unele nu au mai fost folosite, în timp ce altele au fost adoptate şi transformate, pierzându-se originea lor non-israelită precum şi referinţa. În acelaşi timp, pentru că evreii nu

[11] Pentru o privire de ansamblu asupra acestei probleme, vezi Gînsac (2012).

Scanned with OKEN Scanner

pronunţau numele YHWH, l-au substituit, în tradiţia târzie, prin alte nume. Ca o consecinţă, încă din perioada precreştină scribii evrei nu au urmat practica transliterării sau a transcrierii utilizată de obicei în traducerea antroponimelor şi a toponimelor, ci au optat pentru redarea parţială sau totală a teonimelor printr-o frază descriptivă cu funcţie de identificare (*Ibid.*, p. 83)[12]. Forma originară a numelor a fost aproape în întregime obscurizată prin traducerea lor ca titluri onorifice (eng. „honorific epithets"). Numele *El* (*Dumnezeu*) apare adesea determinat printr-un adjectiv sau substantiv, până când ajunge să îşi piardă caracterul primar de nume propriu, fapt amplificat prin modul în care este preluat apoi în *Septuaginta*:

El-Roy — *Dumnezeul-vederii* (ANANIA, Fac. 16:13) şi *Dumnezeu atotvăzător* (B 1988);

El-Olam — *Dumnezeu-Cel-Veşnic* (ANANIA, Fac. 21:33) şi *Dumnezeului celui veşnic* (B 1988);

El-Şaddai — *Dumnezeul Cel Atotputernic*, *Puternicul* (ANANIA, Fac. 35:11, Num. 24:4; forma transcrisă apare în nota de subsol);

El-Bethel — *El-Bet-El*, în text, iar *Dumnezeul lui Betel* într-o notă explicativă: „ar însemna 'Dumnezeu-Betel' sau 'Dumnezeul-lui- Betel' (*Betel* = *Casa lui Dumnezeu*)" (ANANIA, Fac. 28:19); în B 1988 apare numai în formă transcrisă, fără traducere.

Clements (*Ibid.*, p. 84) subliniază faptul că înlocuirea formei transliterate sau transcrise printr-o frază explicativă nu este de natură lingvistică, ci teologică. Păstrate ca atare, teonimele de origine non-israelită ar fi creat pericolul îndoielii evreilor cu privire la caracterul revelat al *Scripturii*.

Ştiindu-se faptul că în cazul multor nume biblice motivarea din planul genezei lor este importantă pentru contextul în care apar, etimologia acestora este redată în text (între ghilimele sau între paranteze), lângă nume, ori în notele explicative infrapaginale. Potrivit lui Smith (1968, p. 207), nume precum *Hristos* 'Unsul', echivalentul grecesc al ebr. *Mesia*, şi *Petru* 'piatră' necesită o explicaţie în anumite contexte pentru a fi „cu adevărat semnificative":

[12] Vezi, în acest sens, şi Loewen (1975, p. 232): „[...] the incommunicable name of God [...] în later tradition was replaced by an alternative title or by a descriptive phrase based on divine attributes".

Scanned with OKEN Scanner

Mat. 1:23 — „*Emmanuil* care se spune 'Cu noi Dumn‹e›zeu' " (NTB, *cf.* B 1688, MICU, B 1988, B 1938, B 1819, ANANIA etc.);

Mat. 1:38/ 39 — *Ravvi* 'învăţătoriu' (NTB); *Rab(b)i* 'Învăţătorule' (B 1988, ANANIA etc.);

Ioan 1:41 — *Mesia* 'Hristos' (NTB, BB, B 1988, ANANIA etc.);

1 Reg. 1:11 — numele *Doamne Doamne, Dumnezeule Atotţiitorule* este tradus în text, după modelul sursei greceşti, şi transliterat din ebraică într-o notă explicativă: „Pentru ca rugăciunea ei să se facă auzită, femeia rosteşte – în versiunea grecească – aproape toate numele lui Dumnezeu: *Adonai, Iahvé (Kýrie), Elohim Sabaot*" (ANANIA).

7.2.1.3.2. Teonime „metaforice"[13]

Nida (1969, p. 205) defineşte metafora biblică astfel: „a figurative expression used instead of another to make an implicit comparison between the items referred to by the two expressions, often based upon supplementary components". Metafora biblică îşi ia elementele din cele mai diferite domenii şi este tradusă în limba română ca atare, cu specificul cultural din care provine. Iisus Hristos este numit, de pildă: *Adam cel nou* (1 Cor. 15:45), *Înger* (Ieş. 23:20, 21), *Lăstar din arborele lui Iesei* (Isa. 11:1), *Leul din seminţia lui Iuda* (Apoc. 5:5), *Luceafăr* (2 Petr. 1:19), *Lumina lumii* (Ioan 1:8, 9), *Lumina popoarelor* (Isa. 49:6), *Miel(ul) fără de prihană* (1 Petr. 1:19), *Mirele* (Luc. 5:34), *Mlădiţa din Iesei* (Isa. 11:1), *Păstorul cel mare al oilor* (Evr. 13:20), *Piatra cea din capul unghiului* (Efes. 2:20), *Piatra cea vie* (1 Petr. 2:4), *Pâinea vieţii* (Ioan 16:35), *Pâinea lui Dumnezeu*" (Ioan 6:33), *Pâinea care se coboară din cer* (Ioan 6:33), *Mielul* (Apoc. 17:14), *Mielul lui Dumnezeu carele va lua păcatele lumii* (Ioan 1:29), *Sceptru din Israel* (Num. 24:17) etc.

Teonimele biblice metaforice sunt utilizate în mod frecvent în imnurile cultice. De exemplu, *Soarele dreptăţii* (Mal. 3:20) şi *Răsăritul cel de Sus* (Luc. 1:78) au fost preluate în troparul Bobotezei.

[13] „Nume proprii metaforice" (Broşteanu 2005, p. 48).

Scanned with OKEN Scanner

7.2.1.4. Absenţa din dicţionare

Pentru a arăta faptul că situaţia numelor proprii în dicţionare este incertă, Vaxelaire (2005, p. 58) porneşte de la cazul locuţiunii *C'est Byzance*. Numele *Byzance* nu este abordat nici în dicţionarele de nume proprii, la intrarea *Byzance*, nici în dicţionarele de limbă, în interiorul intrării *être*. Faptul că sintagma apare foarte rar în limba franceză nu scuză, în opinia autorului, omiterea sa din dicţionare.

Prezenţa sau absenţa numelor proprii din dicţionare trebuie discutată din perspectiva tipului de dicţionar. Desigur, problema este strâns legată de modul în care este înţeles conceptul de nume propriu şi de principiile care stau la baza redactării dicţionarelor de limbă şi a celor enciclopedice.

> Les *dictionnaires de langue* expliquent le sens de mots, alors que les *dictionnaires encyclopédiques* donnent de l'information relative aux *choses* désignées par les mots. Mais, puisque indiquer le sens d'un mot consiste souvent à indiquer les propriétés qui doivent avoir les choses pour que le mot en question puisse les désigner, la ligne de partage entre les deux types de dictionnaires n'est pas toujours facile à tracer (Schwarze 2001, p. 10).

Lexicografii explică absenţa numelor proprii din dicţionarele de limbă prin lipsa conţinutului lexical-semantic şi a slabei capacităţi derivative, idee vehiculată şi de studiile filozofice privind natura numelui propriu. Printre criteriile obişnuite de includere a numelor proprii în acest tip de dicţionare se numără:

a) frecvenţa şi actualitatea numelui;

b) importanţa culturală a entităţilor denumite în sânul comunităţii lingvistice;

c) capacitatea derivativă a numelui[14].

Deşi nu exprimă concepte, unele nume proprii sunt utilizate, totuşi, în lucrările clasice (dicţionarele de limbă), la construirea definiţiilor lexicografice sau a etimologiilor, fără a constitui articole de sine stătătoare, ca în cazul dicţionarelor de nume proprii sau al celor de tip enciclopedic. Ele pot fi acceptate ca definiţii, în cadrul unui articol, ca sens al unei intrări, ca exemplificare pentru utilizarea cuvântului titlu sau în compuse.

[14] Definiţia lexicografică a unui nume propriu, după Algeo (1973, p. 71), ar fi următoarea: *Nume propriu* — „*Entity called X* […]".

Scanned with OKEN Scanner

Istoric vorbind, în prima ediţie a *Dicţionarului universal* al lui Lazăr Şăineanu[15] numele proprii erau inserate printre cele comune, pentru că lucrarea se dorea a fi una cu caracter enciclopedic. În cea de-a doua ediţie a dicţionarului amintit, care a stat la baza ediţiior ulterioare, numele proprii au fost trecute într-o secţiune diferită:

> Ediţia I, p. VIII: Numele proprii de persoane şi de locuri formează un adaos important, care motivează epitetul de *universal* dat Dicţionarului nostru [...]. În masa enormă de fapte relativă la celelalte popoare [...] a trebuit să ne impunem oarecari rezerve şi a nu menţiona decât ceea ce a ajuns la o întrebuinţare generală. Aceasta ne-a permis ca, în loc de o notiţă seacă, să proporţionăm explicarea după importanţa evenimentelor, locurilor şi personajelor celebre din toate timpurile şi din toate ţările.
>
> Ediţia a II-a, p. XI: După dorinţa exprimată de mai mulţi, s'a grupat la sfârşitul vocabularului numele proprii. Accepţiunile cuvintelor se succed în ordinea numerică şi corespunzătoare, pe cât posibil, evoluţiunii lor semantice.

Astfel, în ediţia a II-a se găseşte ca intrare, printre numele comune, teonimul *Dumnezeu* (tratat, însă, ca un concept), iar în definiţiile lexicografice ale altor nume comune pot fi identificate teonime ca *Sfântul Duh* (la intrarea *duh*), *Salvatorul lumii* (la intrarea *mântuitor*) şi *Creatorul* (la intrarea *creator*). Partea enciclopedică a dicţionarului conţine, în schimb, teonime prototipice ca *Adonai*, *Christ* (*Hristos*), *Messia*(*h*), *Isus*. Numele *Dumnezeu* nu apare în această parte a dicţionarului, fiind tratat în prima parte, a vocabularului general-conceptual.

Teonimul *Dumnezeu* apare în toate tipurile de dicţionare, acest fapt datorându-se originii sale apelativice. Referitor la acest aspect, Coşeriu (2004, p. 285) arată că *Dumnezeu* este un concept şi apoi, la nivelul unui alt grad de abstractizare (care individualizează numele comun), un nume propriu. Funcţia sa de apelativ sau de nume propriu poate fi determinată contextual.

Cu toate că dicţionarele explicative nu utilizează informaţii de tip enciclopedic în definiţie, există totuşi informaţii de acest tip care sunt obligatorii

[15] Vezi introducerea din ŞĂINEANU$_3$, unde autorul oferă informaţii despre normele generale care au stat la baza dicţionarului.

Scanned with OKEN Scanner

pentru compunerea sensurilor. De aceea, distincţia dintre aspectul lingvistic şi cel enciclopedic în privinţa dicţionarelor rămâne pur şi simplu una de natură teoretică (Vaxelaire 2005, p. 57). Astfel se poate explica, probabil, existenţa teonimelor *Mesia* şi *Iehova* definite din perspectivă enciclopedică într-un dicţionar de limbă precum DLR, DA, s.v.:

> MESÍA [...] personaj mitic căruia i se atribuie, în textele biblice, rolul de mântuitor al lumii; (Special) epitet dat de creştini lui Isus Hristos: *Grăi lui muiarea: ştim că i să vie mesia ce-l va chema H[risto]s* (VARLAAM, ap. GCR I 108/ 32); *Că-i craiu şi mesiia făgăduit părinţilor* (N. TEST. 1648, 2^{v}/ 15).
>
> IÉHOVA s.m. *Jéhovah* – Numele lui Dumnezeu, la vechii Evrei. De origine evr. (*Iahve*).

Explicaţia introducerii numelui *Mesia* într-un dicţionar de limbă ar putea fi relaţionată cu faptul că participă la înţelegerea derivatelor sale, preluate pe cale cultă, din limba franceză: *mesianic*, *mesianism*, *mesianist*. În cazul teonimului *Iehova* este mai greu de găsit o explicaţie.

Există teonime care, în dicţionarele deja amintite, apar numai în interiorul articolelor consacrate unor nume comune, printre sensurile acestora:

a) *Sfântul Duh* apare cu sensul 'Dumnezeu' la intrarea *duh* din DEX: „**1.** 'Fiinţă supranaturală, imaterială; arătare, strigoi, stafie'; *Sfântul Duh* = 'una dintre cele trei ipostaze sub care este înfăţişată trinitatea divină în creştinism' etc.";

b) *Mântuitorul* apare în DEX la intrarea *mântuitor, -oare*: „**1.** 'Care mântuie, salvează' [...]. **3.** (În limbajul bisericesc) 'Care mântuie, izbăveşte de păcate; izbăvitor'; (Substantivat) 'nume dat lui Isus Cristos' – *Mântui* + suf. *tor*";

c) *Ziditorul* apare în ŞĂINEANU$_2$ la intrarea *ziditór*: „**1.** persoană care zideşte, care construieşte. **2.** (numai la masculin) creator (al lumii); (Special) Dumnezeu [...]";

d) *Tatăl*, cu sensul 'Dumnezeu', apare în DLR la intrarea *tátă*:

> **1.1.** Bărbat considerat în raport cu copiii lui; termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre o persoană); părinte [...]; **2.** (La vocativ, adesea împreună cu alt vocativ) Termen de dezmierdare cu care un bărbat se adresează copiilor săi

Scanned with OKEN Scanner

sau, prin extindere, unei persoane mai tinere pentru a marca un raport de familiaritate şi de simpatie [...]; **7.** (În credinţa creştină, de obicei precedat de „Dumnezeu" sau determinat prin „ceresc", „nevăzut" etc.) *Dumnezeu*;

e) *Hristos*, ca nume prototipic al divinităţii în creştinism, apare în DA la intrarea *hristós*, sensul al doilea:

1. Uns, închinat lui Dumnezeu. *Împăraţii din legea veche cu unsoare din cornul unsorii să ungeà... şi pentr'aceea să chemà hristoşi.* ŞAPTE TAINE ap. TDRG. **2.** Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mântuitorul lumei, M e s i a [...]. Şi: *Hrist* s.m. *Lepădaşi Hristulŭ tău.* PSAL. SCH. 293, *Cristós* s.m. (după ung. *keresztes vitéz*, cu înţelesul de 'cruciat' TDRG). *Biruì Iancul pre Mahamet cu cristoşii.* MOXA, 406/$_3$.

În dicţionarele de teologie biblică şi în enciclopedii, o parte dintre teonime sunt redate cu regularitate. Se observă faptul că teonimele care păstrează încă legătura cu apelativul de la care s-au format nu beneficiază de articole proprii în cadrul dicţionarelor enciclopedice. În schimb, acestea sunt prezente ca nume proprii în lexicoanele biblice, de hermeneutică sau de teologie, specializate în vocabularul textului sacru.

Utilitatea introducerii numelor proprii în dicţionarele de limbă ar puta fi justificată, potrivit lui Barnhart (1975, p. 179), de faptul că acestea ar contribui mai bine la explicarea derivatelor şi a deonomasticelor. Vaxelaire (2005, p. 60) adaugă necesitatea de a introduce într-un dicţionar de nume proprii nu doar informaţiile de tip enciclopedic privind referentul, ci şi tratamentul lingvistic al numelor (pronunţie, gen, reguli grafice şi sintactice etc.).

7.2.2. Criteriul morfo-sintactic

Morfo-sintaxa numelor proprii a fost foarte mult timp ignorată. Cele mai frecvente puncte de vedere privind specificul morfo-sintactic al numelui propriu sunt legate de modul în care acesta se raportează la categoriile gramaticale ale determinării, numărului şi genului.

Scanned with OKEN Scanner

7.2.2.1. Absența vs. prezența determinantului

Poziția clasică, exprimată de teoriile tradiționaliste, este aceea că numele propriu nu este compatibil cu categoria gramaticală a determinării, întrucât acest fapt nu este congruent cu trăsătura definitorie a monoreferențialității sale:

> [...] the proper name will need no determiner for specification; it is a specific it can be, since it includes all potential referents of the word – although this does not imply that it cannot, or must not, have determiners (Pulgram 1954, p. 195).

Dacă numele propriu nu acceptă, în general, determinanți de tipul articolului hotărât (Tomescu 2008, p. 126), poate în egală măsură să apară și determinat (Gary-Prieur 1994, Jonasson 1999, Leroy 2004, Vaxelaire 2005). În timp ce absența articolului definit caracterizează de obicei formele prototipice, pure (*Emanuel*, *Iahve*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *cf.* și *Dumnezeu*[16]), la numele proprii descriptive (omonime cu numele comune) articolul hotărât marchează „fixarea" unui nume comun ca nume propriu. În limba franceză există, de pildă, un așa-zis „articol integrat"[17], fix, care formează corp comun cu numele propriu și are funcție individualizatoare: ***Legrand***, ***Lejeune*** (Jonasson 1999, p. 38). În cazul teonimelor descriptive, neprototipice, singularizarea se realizează, în mare măsură, cu ajutorul unor operatori de individualizare, precum:

a) articol hotărât enclitic: *Atotputernicul*, *Atotțiitorul*, *Mântuitorul*, *Domnul*, *Izbăvitorul*, *Mângâietorul*, *Făcătorul*, *Învățătorul*, *Judecătorul*, *Arhiereul*, *Gelosul* (ANANIA, Ieș. 34:14);

b) articol demonstrativ: *Cel Drept*, *Cel Atotputernic*, *Cel-Tare*, *Cel Vechi de zile*, *Cel Preaînalt*, *Cel Sfînt* etc. Cu cât numele propriu este mai transparent (prin prisma omonimiei cu numele comun de la care provine), cu atât se manifestă mai accentuat tendința de a i se atribui articol definit:

> [...] la présence vs. l'absence de l'article se laisse expliquée par le contraste entre Npr descriptifs et Npr purs, entre caractère sémantiquement transparent, motivé et

[16] În mare parte, în textele vechi, arată Nyrop (1925, p. 195), numele *Dumnezeu* este întotdeauna folosit fără articol când desemnează 'ființa supremă': „*Dumnezeu* este bun".

[17] „Articol integré" la Molino (1982, p. 11).

Scanned with OKEN Scanner

caractère sémantiquement opaque, gratuit: *la Samaritaine* vs. *Prisunic*, *la Sabena* vs. *Air Inter*, *le Figaro* vs. *France-Soir*, *la CII* vs. *IBM* (Jonasson 1999, p. 40).

Determinarea enclitică nu modifică statutul de nume proprii al teonimelor ci contribuie, în cazul numelor care menţin transparentă legătura cu apelativul de la care s-au format, la sporirea funcţiei de individualizare a acestora. În cazul exemplelor *Mântuitorul*, *Sfinţitorul*, *Creatorul* sau *Biruitorul* articolul are funcţie de determinare absolută.

Atunci când erau urmate de un determinant, teonimele *Dumnezeu* şi *Zeu* primeau la cazurile oblice, în traducerile biblice din secolul al XVI-ea, articolul enclitic: *Dumnedzeului nostru* (PŞ şi PV, *cf.* B 2005, Ps. 19:8), *Dumnedzeului lu Iacov* (PŞ, *cf.* B 2005, Ps. 19:1), *Domnedzeului tătîni-tău* (PO, Fac. 50:17), *Dzeului mieu* (PŞ, PV, Ps. 83:11), *Dzeului lui Israil* (PŞ, B 2005, Ps. 67:9), *sărbătorile Dzeului* (PŞ, Ps. 73:8), dar *locurile de prăznuire ale lui Dumnezeu* (B 2005) etc.

Uneori, o individualizare mai accentuată a numelui se realizează printr-un patrionim: *Iisus Nazarineanul* (Iisus *din Nazaret*, *cf.* gr. ἀπὸ Ναζαρέτ), Iisus *Galileanul* (gr. τῆς Γαλιλαίας).

Dacă determinarea hotărâtă poate fi admisă în cazul în care utilizarea articolului este „non-contrastivă" – nu reprezintă o alegere semantică definită ca în germ. *die Schweiz* dar *Österreich* (Allerton 1987, p. 64-65) –, determinarea (prin articol nehotărât, demonstrativ sau posesiv etc.) duce la modificarea numelui şi, prin urmare, la pierderea funcţiei de nume propriu (*un hristos*, *un dumnezeu*, *acel hristos*).

În studiile recente, aceste mărci de individualizare ale numelui propriu sunt puse în evidenţă şi explicate totodată prin analizarea sintaxei construcţiilor în care numele propriu este „cap" al unui grup nominal. Se vorbeşte, în acest sens, despre „modificatori" (calificative, demonstrative, posesive) ai acestuia în contextul sintactic al enunţului. Astfel, pe baza teoriei lui Kleiber (1981), Jonasson (1994, p. 11 ş.u.) distinge între:

a) nume proprii nemodificate (fr. „nom propres non modifiés"), utilizate de obicei în funcţie monoreferenţială („*Paul* dance"), fără determinanţi; mai sunt numite pure/ prototipice/ standard/ referenţiale;

Scanned with OKEN Scanner

b) nume proprii modificate (fr. „nom propres modifiés"), a căror interpretare semantică poate fi sau nu influențată de vecinătatea textuală („J'ai connu *une Minville*"); sunt utilizate cu determinanți de diverse tipuri, în funcție predicativă:

Ieș. 34:14 — „Domnul e Dumnezeul al cărui nume e Gelosul, *un Dumnezeu gelos*" (ANANIA); „Domnul se numește gelos, este *un Dumnezeu gelos*" (CORN. 1921); „Tu ne te prosterneras pas devant un autre dieu, car Yahvé a pour nom Jaloux: c'est *un Dieu jaloux*" (BJ); „tu non adorerai altro dio, perché il Signore, che si chiama il Geloso, è *un Dio geloso*" (BIBL. IT.). Alte ediții nu modifică numele: „Pentru că nu veți închina la altu Dumnedzău, pentru că Domnul Dumnedzău, nume rîvnit, *Dumnedzău rîvnitor* iaste" (Ms. 45, *cf.* B 1688, Ms. 4389, MICU, ȘAGUNA, B 1814, B 1914); „*Dumnezeu* iaste izbânditoriu" (VULG. BLAJ); „Quŏci nu vĕ veți înclinà la ḑeu străin; pentru quŏ Domnul Dumneḑeu, gelos è numele lui, *Dumneḑeu* gelos este" (HELIADE).

Când este însoțit de anumiți determinanți, arată Leroy (2004, p. 68), numele propriu își pierde parțial funcția standard de individualizare a unui singur individ, pentru a trimite la un alt referent. În cadrul acestui tip, numele se poate găsi în două posturi distincte: una referențialistă (numele desemnează un alt referent) și alta sintactică (numele devine apelativ):

> „Dans la perspective référentialiste, la détermination du nom propre modifie sa fonction de désignation individuelle; le nom propre ne désigne plus directement et entièrement son référent attitré mais un autre référent (comme dans «*Le Hugo du XX*^{ème} *siècle*, ou *Le Hugo de la sculpture*») ou une «facette» de ce référent (comme dans «*Le Hugo des Contemplations*»). Dans une perspective syntaxique, on considère que la détermination, critère distinctif du nom propre modifié, fait du nom propre «le nom d'une classe [...] virtuelle ou effective»" (*Ibid.*, p. 68).

7.2.2.2. Absența flexiunii

În general, dat fiind caracterul lor monoreferențial, s-a considerat că numele proprii sunt lipsite de mărci flexionare precum genul sau numărul, fapt care le diferențiază de numele comune. Studiile recente arată că numele proprii prezintă toate categoriile gramaticale specifice apelativelor (gen, număr, caz și determinare): „Categoriile gramaticale ale substantivelor proprii se manifestă

Scanned with OKEN Scanner

caracteristic atât la nivelul distincției față de substantivele comune, cât și la nivelul deosebirilor dintre subclasele onomastice prototipice: nume de persoane, nume de animale, nume de locuri" (Tomescu 2008, p. 120).

Problema genului trebuie discutată în funcție de fiecare subclasă onomastică. Astfel, dacă antroponimele se încadrează în două subclase de gen (masculin și feminin)[18], teonimele biblice studiate sunt utilizate exclusiv la genul masculin.

Referitor la categoria gramaticală a numărului, teonimele posedă numai valoarea formală de singular: *Iisus Hristos*, *Mesia*, *Atotțiitorul*, *Domnul* etc. În comparație cu apelativele, ele nu intră în opoziția singular – plural și nu posedă, în plan formal, „indici de pluralizare"[19]. Utilizate la plural, eventual însoțite de determinanți adjectivali („veți fi ca *niște Dumnedzăi*", în Ms. 45, Fac. 3:5; „Iisus iaste *acel Hristos*", în NTB, Fapte 18:28), acestea trec în categoria numelor comune, desemnând clase de obiecte, de exemplu *Hristos – hristoși*, *Dumnezeu – dumnezei*. În privința numelor cu formă de singular și înțeles de plural, care desemnează „o pluralitate gândită ca unitate"[20] (*Sfânta Treime/ Troiță*), discuția trece în planul hermenuticii biblice.

În privința categoriei gramaticale a cazului, teonimele se comportă ca numele proprii de persoană masculine. Din punct de vedere flexionar, ele primesc mărcile cazuale de masculin singular:

1) *zero* la nominativ [N.]: „Și *Iisus* creștea întru înțelepție" (NTB, Luc. 2:52); „Știu că *Mesia* va veni" (NTB, Ioan 4:25); „Că n-au întrat *Hristos* în sfinție" (NTB, Evr. 9:24); „Giudece *Dumnedzău* între mine și între tine" (Ms. 45, Fac. 16:5); „De început făcu *Dumnezeu* ceriul și pământul" (Ms. 4389, Fac. 1:1); „căci mâine va face *Domnul* întru voi minuni" (Ms. 45, Ios. 3:5); „Au n-ați cetit că *Făcătoriul* au făcut dintîi bărbatul și muiarea?" etc. La nominativ formele articulate coexistă cu cele nearticulate. Teonimele preluate în forma limbii de origine sau adaptate formal nu sunt articulate: *Iisus*, *Hristos*, *Mesia* (cu terminație vocalică, acesta este de genul masculin). În cazul teonimelor *Domnul*

[18] Vezi discuția la Tomescu (2008, p. 120-122).

[19] Termenul este utilizat de Tomescu (1998, p. 92).

[20] Alan H. Gardiner, *The Theory of Proper Names. A Controversial Essay*, Oxford University Press, Londra, 1940, *apud* Coșeriu (2004, p. 276-277).

Scanned with OKEN Scanner

şi *Duhul* articularea întăreşte valoarea de nume propriu a acestora: „De-ai lui *Domnul* să afle milă..." (NTB, Apoc. 1:18); „Carele au şi arătat noao dragostea voastră în *Duhul*" (NTB, Col. 1:8). Teonimul *Dumnezeu* este articulat la N. numai atunci când este urmat de un determinant: „agiutoriul nostru *Dzeul lui Iacovu*" (PŞ, Ps. 45:8); „Eu sîntu Dumnedzăul *tău*" (Ms 45, Fac. 17:1);

2) mărci prepoziţionale la acuzativ [Ac.]:

a) prepoziţia *p(r)e* (cerută de verbe tranzitive), marcă a complementului direct şi „indice distinctiv al valorii de acuzativ [...] a genului personal" (Tomescu 1998, p. 175): „Murit-au fata ta, nu usteni *pre Dascalul*" (NTB, Luc. 8:49); „Şi se silea să vază *pre Iisus*" (NTB, Luc. 19:3) etc.;

b) alte prepoziţii (cerute de verbe tranzitive şi intranzitive): „cinstită eşti *la Dumnezău*" (Ms. 45, 4 Macab. 17:5); „lăsaiu pre acela *cu Domnul*" (Ms. 5489, Dan. 10:13); „Şi acela era cu *Iisus Nazarineanul*" (NTB, Mat. 26:71) etc.;

3) articolul *lu(i)* (antepus) şi *-lui* (postpus) la cazurile oblice [G.-D.]: „duhul *lui Dumnedzău*" (Ms. 45, Fac. 1:2); „cuvîntul *lui Iisus*" (NTB, Mat. 26:75); „cuvîntul *lui Adonai* Domnul" (MS. 45, Iez. 6:3); „Vocea *lui Iehova* Dumneḍeŭ" (B 1874); „mîna cea bună *a Dumnezeului* mieu" (Ms. 4389, Neem. 2:8); „această bucurie *a Domnului*" (Ms. 4389, Neem. 8:10); „Şi bineplăcu Enoh *lui Dumnedzău*" (Ms. 45, Fac. 5:22); „Şi zidi acoló Avram jirtăvnic *Domnului*" (Ms. 45, Fac. 12:7); „puterea *Hristosului* Lui" (NTB, Apoc. 12:10); „aceasta-i primenirea drêptei *Înaltului*" (Ms. 45, Ps. 76:10); „venitul *Dereptului*" (CB, Fapte 7:52), *cf.* „venirea *celui derept*" (NTB), „sosirea *Celui Drept*" (B 2005); „cîntecul *Mielului*" (NTB, Apoc. 15:3); „Împărăţiia *Fiiului* iubit al Său" (NTB, Col. 1:13); „urechile *Domnului Savaot*" (NTB, Iacov 5:4);

Forma *lu* a articolului proclitic *lui* predomină în secolul al XVI-lea: *lu Hristos* (CV 80^{v}, 7), *lui Hristos* (CV 70^{v}, 14); *lu Dumnedzeu* (PO, Ieş. 3:13), *lui Dumnedzeu* (PO, Ieş. 3:12)[21].

4) Vocativul [V.] numelor proprii de persoană este exprimat în perioada limbii române vechi prin desinenţa cazuală etimologică *-e* (*Petre*, *Iacobe*) şi prin forma în *-(u)le* [*Radu(le)*], inovaţie apărută în secolul al XVI-lea, specifică mai ales graiurilor sudice (Frâncu 2009, p. 40-41). Alături de acestea apar forme de

[21] Cu privire la acest aspect, vezi explicaţiile lui Frâncu (2009, p. 45).

Scanned with OKEN Scanner

vocativ egale cu nominativul: „Şi-l chemă... şi dzisă: *Avraam, Avraam*!" (Ms. 45, Fac. 22:11); „*Samuil*, fiiul mieu!" (Ms. 45, 1 Reg. 3:16);

Teonimele formează vocativul după aceleaşi principii:

a) V. = N. (mai ales în textele din secolul al XVI-lea): „Că mulţit-ai meserearea ta, *Dzeu*" (PŞ, Ps. 35:8); *dzău, dzeu* (PH, Ps. 21:2); „Judecă lor, *Zeul*" (PSV 1577, Ps 5:10); „Şi să rugă rugă Domnului dzicîndu: *Adonái Doamne, Eloí Savaóth*..." (Ms. 45 şi 4389, Reg. 1:11);

b) V. etimologic în *-e*: *Dzee* (PŞ, Ps. 21:2); *Învăţătoare* (NTB, Mat. 12:38); „*Doamne* [< lat. *domine*] să nu te dăpărtezi de la mine!" (Ms. 45, Ps. 34:25); „Veseli-mă-voi şi mă voi bucura întru tine, cînta-voi numelui tău, *Înalte*!" (Ms. 45, Ps. 9:2); „Proroceaşte noao, *Hristoase*" (NTB, Mat. 26:68); „Oh, ce e noao şi Ţie, *Iisuse Nazarineane*...?" (NTB, Marc. 1:24); „Tu, *Despuitoare*, ai trimis pre îngerul tău în zilele Ezechiei (Ms. 45, 2 Macab. 15:22);

c) V. în *-(u)le*: *Dumnedzăule* (D); „Că ai mulţit mila ta, *Dumnezeule*" (Ms. 4389, Ps. 35:8); *Învăţătoriule* (NTB, ŞAGUNA, FILOTEI, la Mat. 8:19); „Tot pămîntul... să cînte numelui tău, *Înaltule*!" (Ms. 4389, Ps. 66:8).

În manuscrisele româneşti ale Bibliei din secolul al XVII-lea (Ms. 45 şi Ms. 4389) forma de vocativ a teonimelor adaptate formal prin transcriere fonetică din limba greacă în limba română este aceeaşi cu cea de nominativ (*Adonai, Eloí Savaóth*), numele traduse (*Doamne, Despuitoriule* etc.), constituite din nume comune, fiind flexionate.

7.2.2.3. Aspecte ale sintaxei teonimului

7.2.2.3.1. Sintaxa numelui propriu

Interesul actual pentru cercetarea numelui propriu este motivat de părăsirea unui spaţiu strict logicist, reflexiv, şi întoarcerea către construcţiile şi interpretările acestuia în enunţ.

Dincolo de construcţiile clasice (de tipul „*Maria* citeşte"), care scot în evidenţă poziţia şi funcţia prototipică a numelui propriu, cea designativ-referenţială, numele proprii se pot construi fie cu mărcile „clasice" ale determinării (articolul definit sau nedefinit), fie cu alte tipuri de determinanţi: adjective, pronume, substantive sau numerale. Studiul acestor forme a impus elaborarea unor noi

Scanned with OKEN Scanner

concepte de analiză, cele mai importante vehiculate în ultimii ani fiind cel de grup nominal (fr. „groupe nominal") şi cel de nume propriu modificat (Jonasson 1994, Kleiber 1981 etc.).

Din punct de vedere sintactic, numele propriu „poate constitui un grup nominal, în calitate de centru de grup, atrăgând diferite tipuri de adjuncţi, cărora le impune restricţii de acord, de regim cazual, de topică" (Tomescu 2008, p. 129). Un determinant hotărât, de exemplu, menţine grupul nominal în uzul referenţial caracteristic numelui propriu, pe când o determinare nehotărâtă va antrena o schimbare de sens la nivelul grupului. Lingviştii au denumit ultimul tip de construcţie utilizând sintagma nume propriu modificat (fr. „nom propre modifié"). Termenul a fost preluat de la filozoful Burge (1973)[22] şi utilizat în teoria numelui propriu de Kleiber (1981), care îl opune celui de nume propriu standard, nemodificat (prototipic), arătând că un nume propriu modificat „se présente accompagné de déterminants qui lui font perdre le caractère «unique» ou «singulier» fréquemment assimilé à la marque spécifique qui l'oppose aux noms communs" (Kleiber 1981, p. 332).

Potrivit lui Jonasson (2005, p. 67), sintagma terminologică „nume propriu modificat" poate avea două accepţii: a) una care priveşte aspectul formal-sintactic (prezenţa *de facto* a determinanţilor şi a modificatorilor pe lângă acesta) şi b) alta care impune şi modificarea semantică a numelui, generată de o serie de determinanţi (de exemplu: *un*, *o*, *câţiva*, *mai mulţi* etc.)[23] care îl fac să îşi piardă referinţa la un singur individ din cadrul unei clase. Funcţia unui nume propriu modificat nu mai este în totalitate cea de identificare, ci una „clasificatoare" şi de caracterizare, ca în cazul numelor comune. Combinate cu anumiţi determinanţi, numele proprii realizează „evoluţii semantice de tip metonimic sau metaforic, comportându-se ca substantive comune" (GA, p. 80).

Opinia generală privind rolul anumitor determinanţi în morfo-sintaxa numelui propriu este că aceştia modifică funcţia sa clasică (de identificare prin individualizare a unui singur referent), făcând din el „le nom d'une classe

[22] Dincolo de teza logicistă care izolează numele propriu, Burge (1973, p. 429) îl analizează în context. Aşa cum avea să remarce Gary-Prieur (2005, p. 55), era pentru prima dată când un filozof aborda numele proprii ca obiecte ale limbii, nu ale logicii, susceptibile de a intra în construcţii variate.

[23] Pentru forma de plural a numelui propriu, vezi Coşeriu (2004).

Scanned with OKEN Scanner

[...] virtuelle ou affective" (Jonasson 2005, p. 68). Astfel, numele nu mai desemnează referentul său direct, ci, prin intermediul acestuia, trimite spre un alt referent sau spre o caracteristică a acestuia („*un Eminescu* al secolului XXI"/ „*Eminescul* secolului XXI"/ „*Renoirul* picturii româneşti"). Gary-Prieur (2005, p. 53) nu este de acord cu terminologia propusă mai sus, din cauză că sensul obişnuit al termenului „modificat" ar conduce către ideea că numele propriu „nu ar mai fi el însuşi" în acest tip de construcţii.

7.2.2.3.2. Sintaxa teonimului

Potrivit lui Jonasson (1994, p. 63), la nivel sintactic numele propriu poate fi analizat din perspectiva structurii sale interne (microsintaxa grupului nominal)[24] sau din perspectiva funcţiei sale frastice (macrosintaxa numelui propriu). Consideraţiile următoare au la bază conceptele şi aplicaţiile în domeniul sintaxei numelui propriu propuse de Jonasson (1994) şi Tomescu (2005).

7.2.2.3.2.1. Microsintaxa teonimului

Un nume propriu însoţit de determinanţi sau alte extensii complementare intră în alcătuirea unor grupuri nominale. Deşi nu este în mod necesar o regulă, atunci când avem o determinare de tip definit (a), care întăreşte, mai ales în cazul numelor descriptive, funcţia de identificare prin individualizare, numele propriu îşi păstrează funcţia standard, referenţială. În acest caz, rolul articolului enclitic este morfo-sintactic, de marcă a cazului nominativ-acuzativ sau genitiv-dativ (GA, p. 80). Determinat nedefinit (b), acesta suferă o modificare, pierzându-şi funcţia standard. Prezentăm, în continuare, câteva micro- şi macrostructuri teonimice:

a) [Npr + Art. hot.]: „Acesta este *Hristosul*[25]" (NTB, Ioan 7:41); „*Mîngîitoriul* nu va veni către voi" (NTB, Ioan 16:7);

b) [Art. nehot. + Npr]: „Eu sunt *un Dumnezeu* gelos" (Fac. 20:5);

c) [Npr + Adj.]: „*Dumnezeu eternu*" (HELIADE, Fac. 21:23); „*Dumnezeu veacinic*" (MICU, Fac. 21:23); „*Dumnezeu zelos*" (B 1988, Deut. 6:15); „*Dumnezeu*

[24] O parte dintre aceste aspecte le-am discutat în cadrul subcapitolului 7.2.2.1.
[25] Adică *Unsul*.

Scanned with OKEN Scanner

tare, biruitor" (B 1988, Isa. 9:5). În ANANIA, grupul nominal este văzut ca unitate denominativă, fiind marcat prin ghilimele: „şi numele Lui se cheamă... «*Dumnezeu tare, biruitor*»";

d) [Npr + Art. hot.[26] + Adj.]: „*Învăţătorule bun*, ce bine să fac ca să am viaţă veşnică?" (ANANIA, Mat. 19:16);

e) [(Art.) + Npr + Cel(ui) + Adj.]: „*Domnul cel sfînt*" (Ms. 45, Isa. 30:12); „Fiul *lui Dumnezău celui viu*" (Ms. 4389, 2 Reg. 22:33); „casa *lui Dumnedzău celui mare* (Ms. 45, Esdr. 5:10);

f) [Npr + Art. + Adj. pron.]: „Iată *Craiul vostru*" (NTB, Ioan 19:14);

g) [(a)cel + Npr]: „Tu eşti *cel Hristos*, Fiiul lui Dumnezeu" (NTB, Luc. 4:41).

7.2.2.3.2.2. Macrosintaxa. Funcţiile frastice ale teonimelor

Analiza funcţiilor numelui propriu în enunţ pleacă de la distincţia nume proprii prototipice (standard) – nume proprii neprototipice (adesea modificate). Primele pot îndeplini trei funcţii specifice: o funcţie referenţială, constituind uzul tradiţional al numelor proprii, o funcţie vocativă (de adresabilitate) şi una „de nominare" (de atribuire a numelui propriu unui referent). Potrivit lui Jonasson (1994, p. 63-64), există şi nume proprii care îndeplinesc alte funcţii decât cele tradiţionale, tipice numelui propriu: funcţia predicativă, funcţia de atribut şi funcţia de „epitet". Acestea fac parte din categoria numelor proprii neprototipice, modificate.

1) Construcţii şi uzuri prototipice

La acest nivel pot fi evidenţiate trei uzuri şi funcţii prototipice, specifice numelui propriu: referenţială, vocativă şi „de nominare".

a) Uzul şi funcţia referenţial(ă)

În uz referenţial, prototipic, numele propriu desemnează un individ în virtutea unei convenţii denominative, fără a-l descrie (*Ibid.*, p. 65): „*Ion* scrie". La nivelul discursului, acest uz presupune o cunoaştere prealabilă a legăturii

[26] Formă a articolului hotărât *-ul* urmată de desinenţa de vocativ (*-e*) (Tomescu 1998, p. 183).

Scanned with OKEN Scanner

dintre numele propriu şi referentul vizat de către interlocutor. În caz contrar, numele va fi acompaniat de o serie de elemente identificatoare. De asemenea, potrivit lui Leroy (2004, p. 88), în funcţie referenţială numele propriu poate desemna fie un referent primar (a), fie unul secundar (b), care nu este centrul („capul") grupului nominal, având numai rolul de a participa la identificarea referentului vizat de grupul nominal. În cazul teonimelor biblice, uzul referenţial predomină în comparaţie cu altele:

a) (Fac. 22:14)
„*Domnul* au văzut" (B 1688);
„*Domnul* se arată" (B 1938);
„*Domnul* vedzù" (HELIADE);
„*Domnul* vede" (ANANIA);

b)
„muntele *lui Dumnedzău*" (Ms. 45, Ieş. 18:5);
„nărodul *Domnului*" (Ms. 4389, Num. 16:41).

În textele religioase patristice, care interpretează textul sacru, teonimele apar mai ales în funcţie „de nominare"/ metalingvistică. Tomescu (2005, p. 231) atrage atenţia asupra importanţei departajării celor două planuri:

> a) planul denominativ sau referenţial al atribuirii unui nume individual obiectului, pe care numele îl poate reprezenta sau evoca în context, de exemplu „Vecinul *Ion* a plecat. *Ion* a plecat"; b) planul «nominativ», metalingvistic, nonreferenţial, în care substantivul propriu apare exclusiv în calitatea sa de nume, de exemplu „Am auzit numele *Ion*. Îl cheamă *Ion*".

În funcţie referenţială, numele propriu, în general, şi teonimul, în cazul de faţă, are următoarele prerogative[27]: a) individualizează referentul; b) poate constitui un grup nominal în calitate de centru al grupului, alături de diferiţi determinanţi: nominali, pronominali, adjectivali (vezi *supra*, 7.2.2.3.2.1); c) poate fi adjunct în cazul genitiv în componenţa unui nume comun sau a altui nume propriu, ca în exemplele: *Biserica lui Hristos*, *Împărăţia lui Dumnezeu*, *Fiul lui Dumnezeu*,

[27] Vezi Tomescu (2005, p. 233).

Scanned with OKEN Scanner

Duhul lui Dumnezeu, *Dumnedzăul lui Iacov*; d) poate îndeplini funcţiile sintactice specifice numelui comun: subiect, nume predicativ, atribut, complement. La fel ca numele propriu în general, teonimul în funcţie nominativă/ non-referenţială nu intră în structura unui grup nominal extins.

Distincţia între planurile „denominativ" şi „nominativ" este importantă pentru interpretarea textului sacru, pentru că divinitatea se numeşte pe sine, dezvăluindu-şi numele adevărat, dar este şi numită de alţii, rezultând astfel multitudinea numirilor care i se atribuie. Funcţia metalingvistică a teonimelor va fi discutată în cadrul subcapitolului privind uzul şi funcţia „de nominare" (vezi *infra*, p. 92).

b) Uzul şi funcţia vocativ(ă)

În uz vocativ, numele propriu este utilizat pentru a atrage/ reţine atenţia persoanei apelate: „Vino aici, *Dane*!". Deşi nu are o relaţie sintactică propriu-zisă cu restul frazei, numele propriu în funcţie vocativă poate fi acompaniat de determinanţi pronominali posesivi („*Dumnezeul* meu...!"), adjuncţi adjectivali („*Învăţătorule* bun...!") sau de nume postpuse („*Doamne* Dumnezeul lui Avraam...!"). În general, această funcţie este îndeplinită de antroponime, teonime şi zoonime, fiind mai puţin specifică toponimelor.

Funcţia vocativă a teonimelor se înscrie în specificul discursului biblic, dar mai cu seamă a celui cultic, destinat invocării divinităţii:

„*Iisuse*, *Învăţătoare*, fie-Ţi milă de noi" (NTB, Luc. 17:13);
„şi eu către Tine viiu, *Părinte Sfinte*" (NTB, Ioan 17:11);
Stăpâne, *Doamne* (B 1988, Fac. 15:2);
„Miluieşte-ne pe noi, *Fiule al lui David*!" (ANANIA, Mat. 9:27);
„*Învăţătorule* bun, ce bine să fac ca să am viaţă veşnică?" (ANANIA, Mat. 19:16);
Doamne, *Domnul mieu* (PSV 1589, Ps. 7:6);
„Slavă dau Ţie, *Părinte*, *Doamne*" (NTB, Luc. 10:21).

Din punct de vedere diacronic, vocativul teonimelor poate fi exprimat prin:

α) desinenţa Ø: Fac. 16:13 — „tu *Domnezeu* vedzi mine" (PO); „Tu, *Dumnezău*, ce m-ai socotit" (BB, Ms. 45); „Giudecă lorŭ, *Dumnedzeu*" (PŞ);

β) desinenţa *-e* (etimologică) şi desinenţa *-(u)le*: Fac. 3:10 — „glasul tău, *Doamne*, audziiu în raiu" (PO); Ps. 5:12 — „Judecă lor, *Zeul*!" (PSV 1577), dar

Scanned with OKEN Scanner

Dzăule (PH); „Judecă-i pe ei, *Dumnezăule*!" (BB, MICU); Fac. 19:18 — „Rogumă, *Doamne*!" (BB); *Stăpâne* (B 1988); Mat. 26:68 — „Profeţeşte-ne, *Hristoase*" (NTB, MICU, B 1819, ŞAGUNA, B 1914, B 1938, B 1988, ANANIA);
Atunci când teonimul este plurilexematic, ambele cuvinte care îl compun primesc, de obicei, marca de vocativ: Fac. 15:2 — „*Despuitoriule Doamne*, ce mi vei da mie? (Ms. 45), *Stăpîne Doamne* (Ms. 4389).

c) Uzul şi funcţia „de nominare"

Funcţia prototipică „de nominare" (fr. „de nomination") este cea care, în enunţ, exprimă legătura denominativă existentă între numele propriu şi o entitate particulară. Potrivit lui Jonasson (1994, p. 69-72), există două tipuri de nominare: d i d a c t i c ă, care atestă faptul că un nume propriu este deja legat de un individ anume (exemplele α, β şi γ) şi p e r f o r m a t i v ă, care se realizează în cadrul actului de botez şi constă în atribuirea unui nume unei persoane (exemplul δ):

α) „Mă numesc/ se numeşte *Dan*";
β) „Eu sînt *Hristos*" (NTB, Luc. 21:8);
γ) „Cel ce se numeşte «*Eu sînt*» m-a trimes la voi" (CORN. 1921, Ieş. 3:14);
δ) „Iată, ficioară în pîntece va lua şi va naşte fiiu şi-i vei chema numele lui *Emmanuil*" (Ms. 45, Isa. 7:14), *cf.* „Iată, Sárra, fămêia ta, va naşte ţie ficior şi vei numi numele lui *Isaác*" (Ms. 45, Fac. 17:19).

În primele trei exemple numele propriu îndeplineşte o funcţie predicativă, iar nu referenţială, indicând o proprietate a subiectului, aceea de a se numi *Dan*, *Hristos*, *Eu sînt*.

> [...] dans *Nathalie dance*, le nom propre est associé au référent et la phrase parle d'autre chose, dans *Ils le baptisent Sébastien*, l'association est effectuée par l'énoncé, et c'est là tout le sens de la phrase. Ceci implique que le nom propre soit considéré comme «libre», désincarné (et pas incarné comme il l'est dans son emploi référentiel). Ainsi, ce qui caractérise cet emploi de dénomination, c'est que le nom propre y est désincarné, et que le rôle de l'énoncé est justement de l'incarner, de l'associer à un référent (Leroy 2004, p. 88-89).

Scanned with OKEN Scanner

Există o legătură între cele două tipuri de nominare, cea didactică presupunând o nominare performativă prealabilă. În textul sacru, evreii nu-l pot numi pe Dumnezeu până nu se numeşte el însuşi: Ieş. 3:14 — „Dumnezeu zise către Moisei: „*Eu sînt care sînt*!" Şi zise: „Aşa grăiêşte feciorilor lui Israil: «*Carele iaste Dumnezeu* m-au trimis la voi»" (Ms. 4389).

2) Construcţii şi uzuri neprototipice (modificate) ale numelui propriu

Pe lângă uzurile specifice numelui propriu, prezentate mai sus, acesta poate îndeplini şi unele funcţii frastice mai puţin caracteristice, una dintre acestea fiind cea de atribut.

Uzul atributiv al numelui propriu

Pornind de la exemplele discutate de Jonasson (1994, p. 73-75), putem spune că teonimele pot avea funcţia de subiect (uz referenţial: „*Dumnezeu* este scăparea mea") sau de atribut (uz predicativ): „Scăparea mea este *Dumnezeu*". În acest caz se stabileşte o relaţie de egalitate între referentul desemnat de subiect (*scăparea mea*) şi referentul denominat prin numele propriu (*Dumnezeu*). Fiind subiectul logic al propoziţiei, *Dumnezeu* îşi păstrează în ambele uzuri funcţia referenţială.

7.2.3. Criteriul semantico-pragmatic

După aspectele formale şi gramaticale ale numelui propriu în general, cu aplicabilitate la subclasa teonimelor, abordăm şi un criteriu care, ca şi precedentele, vizează evidenţierea caracteristicelor comune dar mai ales individuale ale teonimelor în comparaţie cu celelalte tipuri de nume proprii. Cele două chestiuni fundamentale care fac obiectul acestui capitol sunt: lipsa vs. prezenţa sensului şi problema monoreferenţialităţii.

7.2.3.1. Lipsa vs. prezenţa sensului

Teoriile existente oscilează, pe de o parte, în a considera numele propriu ca având sens lexical ca oricare alt cuvânt (Pulgram 1954, Trost 1958, Sørensen 1963, Russell 1998) sau, pe de altă parte, ca fiind total lipsit de sens, o „etichetă mentală" bazată pe o legătură cauzală între nume şi referent (Mill 1889, Kripke

Scanned with OKEN Scanner

1982)[28]. De aici şi scepticismul unora privind statutul de semn lingvistic autentic al acestuia.

Prima teorie, potrivit căreia numele propriu constituie descrierea referentului său este promovată mai ales de filozofi, care au impus sintagma „sensul numelui propriu" şi care accentuează importanţa referentului numelui propriu[29]. Şi aici există, potrivit lui Jonasson (1994, p. 115), două direcţii: a) sensul identifică referentul de o manieră univocă sau b) este redus la trăsături semantice generale precum [+/- animal], [+/- bărbat] etc., ca în exemplul: *Ion* [+ uman], [+ bărbat]. La extremă, Jespersen (1971, p. 75-83) consideră că numele proprii au mai multe sensuri în comparaţie cu cele comune, pentru că ele conţin toate caracteristicile generale ale particularului pe care îl desemnează.

De cealaltă parte, teoria „numelui propriu vid de sens" a lui J. S. Mill se întemeiază pe faptul că numele propriu denotă, dar nu poate conota (adică trimite la referent în mod direct, fără a semnifica). În această direcţie se înscrie şi Kripke (1972), care a introdus termenul „désignateur rigide": deşi este „vid de sens", numele propriu denotă totuşi un particular în virtutea unei legături cauzale durabile care se stabileşte între acesta şi referent, printr-un act social, cum este, de exemplu, botezul. Kleiber (1981, p. 379-383) explică această teorie afirmând că legătura între nume şi obiectul pe care îl desemnează nu este una care să ţină de semantică (în sens lingvistic), ci este posibilă prin procesul asocierii şi al memoriei: „[...] la chaîne causale prend son départ dans l'objet lui-même. D'ordre mémoriel, la compétence référentielle acquise consiste en l'association durable d'un nom *X* et d'un objet *x*" (p. 379).

Prima teorie trece în plan secund existenţa numelui la nivelul sistemului, pentru a se ocupa de el în discurs. A doua teorie nu ţine seama de faptul că numele proprii provin din cele comune şi că multe dintre ele păstrează încă această legătură în anumite spaţii culturale, fiind considerate descriptive. De

[28] Nu ne propunem să prezentăm în mod critic, în acest subcapitol, teoriile cu privire la sensul numelui propriu. O prezentare sintetică se impune, totuşi, având în vedere problemele pe care le ridică subclasa teonimelor în această privinţă. Pentru accepţia termenului s e n s, vezi Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, în „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik", 100 (1892), p. 25-50.

[29] Pentru o prezentare critică a celor două teorii, vezi Van Langendonck (2007, p. 24-33).

Scanned with OKEN Scanner

asemenea, acelaşi nume poate fi atribuit mai multor indivizi, fapt care poate conduce la ambiguităţi de ordin referenţial.

Dacă numele propriu nu are definiţie conceptuală în limbă, nu înseamnă că nu are sens. Admiţând că numele propriu este semn lingvistic, trebuie să avem în vedere, măcar într-o anumită măsură, şi problema sensului. Dintre cele trei laturi ale sensului (referenţial, denotativ şi conotativ), doar două pot fi constitutive în cazul numelui propriu: raportarea la realitatea extralingvistică (sensul denominativ-referenţial descris de enciclopedii şi dicţionare de nume proprii) şi evidenţierea elementelor de afectivitate şi expresivitate în context (sens conotativ). Raportat la numele proprii, sensul referenţial (precizat în funcţie de contextul verbal sau situaţional) este adesea confundat cu sensul denotativ (sensul lexical al cuvântului, care apare în dicţionarele de limbă)[30].

Tot în direcţia clarificării problemei sensului la numele propriu se înscrie şi studiul cu privire la „formula semantică" a numelui propriu a lui Mario Alinei[31], preluată de Toma (1995, p. 108). Plecând de la premisa că numele proprii pot semnifica fără a denota, acesta stabileşte o formulă semantică generală a numelui propriu: „acel *x* ('persoană', 'loc', 'animal', 'firmă' etc.) care... (urmează o atributivă de identificare, ce enumeră caracteristicile necesare şi suficiente pentru individualizarea lui *x*)", unde „acel" (definitoriu numelor proprii) individualizează, *x* ('persoană', 'animal', 'loc', 'stea', 'zeu', 'eveniment istoric' etc.) relevă apartenenţa categorială a reperului (în sensul că îl raportează la o clasa de apelative), iar „care..." introduce caracteristicile necesare şi suficiente ('sex', 'vârstă', 'profesie', 'familie', 'fapte' etc.) sau, pentru singularizarea numelor descriptive, un determinant de natură substantivală sau adjectivală care poate indica atribute ale persoanei, apartenenţa la o persoană, la un loc etc. (*Licã Sămădăul*, *Dealu-Mare*, *cf. Duhul Sfânt*, *Dumnezeu din ceruri*, *Duhul adevărului*, *Creatorul cerului şi al pământului*, *Cuvântul lui Dumnezeu*, *Fiul lui Dumnezeu*, *Iisus Nazarineanul*, *Mielul lui Dumnezeu*, *Păstorul sufletelor*) pentru identificarea reperului denominat. Teonimele menţionate, toate descriptive,

[30] *Cf.* Vascenco (1976, p. 71); Gary-Prieur (1994, p. 57): „[...] le contenu du nom propre est lié à son usage, qui lui attribue en fonction du contexte certaines propriétés de son référent initial".

[31] În *La struttura del lessico*, Il Mulino, Bologna, 1974, p. 19-25.

Scanned with OKEN Scanner

comunică un conţinut semantic care nu poate fi ignorat. Din acest punct de vedere, interpretarea numelui propriu este un fapt extralingvistic care ţine de cunoştinţele culturale sau enciclopedice ale vorbitorului (Leroy 2004, p. 21).

Toate cele trei componente discutate în paragraful de mai sus contribuie la configurarea sensului numelui propriu realizând, pe rând, individualizarea, situarea categorială şi identificarea prin caracteristici relevante a referentului (Ibid., p. 109).

Unii specialişti vorbesc si despre un s e n s e t i m o l o g i c. Interesul pentru originea şi semnificaţia numelor proprii se manifestă prin stabilirea etimologiei acestora, prin care se poate recupera originea lor apelativică, pierdută prin transpuneri succesive dintr-o limbă în alta.

În Antichitate numele nu putea fi disociat de persoană, aspect prezent şi în textul sacru: „L e t h é o n y m e a une fonction désignative particulière et, puisqu'il désigne Dieu, il hérite de son caractère divin" (Vaxelaire 2005, p. 408). Ideea conform căreia puterea lui Dumnezeu stă în numele sale este mereu prezentă în Biblie. Numele proprii biblice au întotdeauna un sens evident şi important pentru contextul imediat sau global al înţelesului textului sacru, fiind conferite nu doar în scop identificator şi individualizator, ci şi în acord cu semnificaţia unui anumit context social, relaţional sau fiinţial (în relaţie cu poporul evreu, de exemplu, Dumnezeu este numit *Puternic*, *Drept*, *Iubire*, *Bun*, *Izbăvitor*, *Sfinţitor* etc.).

> Hebrew proper names, in common with those of other early peoples, are more than symbols: they were conferred not merely for purposes of distinction, but because of an idea they expressed [...]. But, apart from this, the fact that the names were once significant, and were conferred because of their significance, could be proved by reference to narratives of a well-known type, in which the circumstances that gave rise to the names of particular children are recorded. Sarah calls her child 'Laughter' (*Isaac*) because of the laughter of joy or astonishment which his birth occasions (Gray 1896, p. 1).

> The only difference is that in these languages (semitic) the meaning contained in names was on the whole more obvious, that consequently no tracing of roots and no etymologizing were added in order that to establish the semantic content of the names (Pulgram 1954, p. 165).

Scanned with OKEN Scanner

Relaţionând teonimele cu întregul sistem onomastic, observăm că cele mai prototipice tipuri de nume proprii, antroponimele, şi-au pierdut, în principiu, conţinutul descriptiv, conservându-şi forma din textul ebraic în cel grecesc şi latinesc, iar apoi în versiunile în limbi vernaculare. Numeroase toponime au păstrat însă, prin traducere, conţinutul descriptiv al apelativului de la origine. Astfel, traducătorii *Septuagintei*

> „ont donné la «traduction-interprétation» de certains noms de lieux hébreux, et non leur transcription comme le font généralement les traducteurs modernes, alors même que ces noms sont des noms communs (dont le «sens» est indiqué au lecteur dans des notes). Par exemple: *Bersabée* (transcription moderne de *Be'ēr Shèba'*) qui signifie «Puits du Serment» (Genèse 21:14); *Soukkot* (*Sukkōt*) = «Tentes» (Genèse 33:17)" (Harl 1986, p. 322).

În cazul teonimelor, unele s-au opacizat, fiind împrumutate ca atare, iar altele au păstrat vizibilă legătura cu numele comun de la originea lor, fiind traduse. Potrivit lui Vaxelaire (2005, p. 127), problema conţinutului descriptiv al numelor proprii trebuie privită şi din perspectiva culturii şi a tipului de text din care face parte numele.

7.2.3.2. Monoreferenţialitatea

Acest fapt corespunde ideii unei desemnări unice[32] („désignation unique") operate de numele propriu, în opoziţie cu numele comun, care desemnează o clasă de obiecte (Leroy 2004, p. 21). Numele trebuie să desemneze întotdeauna un singur referent, altfel nu ar mai fi nume propriu. Acest lucru este imposibil, dacă avem în vedere faptul că mai mulţi referenţi pot purta acelaşi nume.

Dacă unele categorii onomastice (antroponime, toponime) prezintă o variaţie contextuală, în sensul că legătura dintre nume şi individ nu este una stabilă în sine, ci una actualizată în discurs, în cazul teonimelor notorietatea şi

[32] Faptul că un nume desemnează un obiect unic, nu presupune neapărat că ar fi şi propriu. Nume precum *luna*, *soarele* sunt unice, dar sunt de natură conceptuală pentru că descriu fenomene fizice sau meteorologice. Contextual însă, *Luna* şi *Soarele* pot fi şi nume proprii, desemnând aştri la fel ca *Venus* şi *Neptun*.

Scanned with OKEN Scanner

unicitatea referentului face ca legătura denominativă dintre acesta şi persoană să fie identică în mai multe contexte socio-culturale. Teonime ca *Iahvé*, *Elohim*, *Adonai*, *Mesia*, *Hristos*, *Iisus* sunt nume care desemnează divinitatea, fiind recunoscute ca atare indiferent de context. La periferia categoriei onomastice a teonimelor se situează majoritatea numelor descriptive (*Mântuitorul*, *Duhul Sfânt*, *Atotţiitorul* etc.), neprototipice, care au nevoie de un context imediat (textul sacru, textele liturgice, religia ebraică/ creştină) pentru a putea actualiza funcţia de individualizare.

Scanned with OKEN Scanner

8.

TIPOLOGIA TEONIMELOR BIBLICE ROMÂNEŞTI

Pentru realizarea unei tipologii a teonimelor biblice am avut în vedere teoria prototipului prezentată mai sus (capitolul 3), precum şi criteriile care au stat la baza evidenţierii statutului subclasei teonimelor între celelalte clase onomastice.

8.1. Criteriul cultural

— nume specifice Vechiului Testament şi nume specifice Noului Testament;

— teonime fiinţiale sau esenţiale (*Dumnezeu*, *Domn*, *Împărat*, *Veşnic* etc.) şi personale (*Tatăl*, *Fiul*, *Sfântul Duh*, *Mântuitorul*, *Creatorul*, *Mângâietorul* etc.).

8.2. Criteriul lingvistic

Teoria efectului de prototip ne permite să încadrăm în subclasa onomastică a teonimelor diferite tipuri de forme (simple şi complexe) şi de valori gramaticale (substantive, verbe, adjective, adverbe).

8.2.1. Criteriul formal

a) forme simple (monolexicale)

— pure, prototipice, „one-word proper names [...] usually specialized in this role" (Allerton 1987, p. 63): *Dumnezeu*, *Iisus*, *Hristos*, *Emanuel*, *Elohim*, *Iahve/ Iehova*, *Mesia*, *Adonai*;

— provenite din nume comune: *Fiul*, *Tatăl*, *Mântuitorul*, *Creatorul/ Făcătorul/ Ziditorul*, *Părintele*, *Învăţătorul*, *Împăratul*, *Cârmuitorul*, *Stăpânul*;

Scanned with OKEN Scanner

b) forme complexe[1] (plurilexicale)

— pure (Np. + Np.) *Iisus Hristos*;

— descriptive (Nc. + Nc.): *Duhul Sfânt, Fiul Omului, Fiul Celui Preaînalt, Unul-Născut, Alesul lui Dumnezeu, Începătorul mântuirii, Mângâierea lui Israel, Pricinuitorul mântuirii veşnice, Păstorul sufletelor, Lumina lumii*;

— mixte [Np. + (*cel* etc. +) Nc.]: *Dumnezeu cel viu, Domnul Savaot, Dumnezeul păcii, Rădăcină din Iesei, Stea din Iacov.*

8.2.2. Criteriul gramatical[2]

— substantive: *Dumnezeu, Părinte, Tată, Fiu, Stăpân, Judecător, Lumină, Prunc, Odraslă, Mlădiţă, Luceafăr*;

— adjective substantivizate: *Puternicul, Atotputernicul, Preaînaltul, Atotţiitorul* (ultimele trei fiind compuse);

— numerale substantivizate (+ participiu): *Unul* (*Treimea*, în terminologia teologiei), *Unul-Născut*;

— verbe substantivizate: *Ziditoriul, Făcătorul, Creatorul, Izbăvitorul, Răscumpărătorul, Ocrotitorul, Mântuitorul, Mângâietorul, Răzbunătorul, Judecătorul, Stăpânitorul*;

— substantiv + adjectiv: *Dumnezeu adevărat, Împăratul veşnic, Duhul Sfânt*;

— substantiv + substantiv(e): *Soarele dreptăţii, Dumnezeul dreptăţii, Duhul dreptăţii, Dumnezeul izbândelor, Fiul Omului, Începătorul mântuirii, Capul Bisericii, Lăstarul legământului, Lumina popoarelor, Lumina lumii, Soarele dreptăţii, Pâinea vieţii, Creatorul cerului şi al pământului, Domnul Dumnezeu, Pâinea vieţii, Domnul Iisus Hristos, Duhul adevărului, Domnul puterilor, Tatăl slavei* etc.;

Grupuri nominale restrictive:

a) pronume demonstrativ + adjectiv: *Cel Tare, Cel viu, Cel Atotputernic, Cel-Tare, Cel vechi de zile, Cel Preaînalt/ Cel înalt, Cel veşnic, Cel mare şi puternic şi temut* etc.;

---

[1] O trăsătură caracteristică a onomasticii biblice este frecvenţa numelor compuse.

[2] Vaxelaire (2005, p. 439): „C'est la désignation individuelle qui crée le nom propre et non l'appartenance à une catégorie grammaticale".

Scanned with OKEN Scanner

b) pronume demonstrativ + *care/ ce* + determinare verbală: *Cel ce dă răsplată, Cel ce te-a zidit, Cel ce vă sfinţeşte, Cel ce judecă tot pământul, Cel ce este/ sunt, Cel ce surpă războaie, Cel ce merge pe ceruri* etc.;

— expresii copulative: *Dumnezeu este iubire, Dumnezeu este lumina lumii, Dumnezeu este pâinea vieţii, Dumnezeu este tare, Dumnezeu este biruitor* etc.;

— apoziţii nominale: „Dumnezeu *Tatăl*"; „Dumnezeu *Creatorul*"; „Iisus Hristos *Judecătorul*"; „Hristos *Mântuitorul*"; „Domnul *Dumnezeul părinţilor voştri*" etc.

8.2.3. Criteriul stilistic

— teonime metaforice simple: *Leul, Mielul, Lumina, Viaţa, Mlădiţa, Luceafărul, Mirele, Stânca, Îngerul, Lăstarul, Calea, Adevărul*;

— teonime metaforice complexe: *Păstorul cel bun, Piatra cea din capul unghiului, Răsăritul cel de sus, Soarele dreptăţii, Apa cea vie, Stânca de poticnire, Viţa de vie, Sceptrul din Israel, Rădăcina din Iesei.*

3.2.4. Criteriul semantic (în contextul textului sacru)

— teonime opace din punct de vedere semantic: *Emanuel, Hristos, Iisus, Iahve/ Iehova, El-Roi, Iahvé, Iahvé-Nissi, El-Olam*, [Domnul] *Savaot, Mesia, Alfa şi Omega*;

— teonime descriptive (transparente semantic), de obicei traduceri din limba sursă: *Făcătorul cerului şi al pământului, Dumnezeu Atotputernicul, Dumnezeul dreptăţii*;

— teonime monoreferenţiale, indiferent de context (nume personale): *Iisus Hristos, Mesia, Emanuel* îl desemnează numai pe Fiul lui Dumnezeu, nu şi pe Tatăl sau Duhul Sfânt; *Făcătorul cerului şi al pământului* este asociat cu Dumnezeu Tatăl, precum *Duhul Sfânt* este întotdeauna numele celei de-a treia persoane treimice; *Elohim/ Dumnezeu*, în schimb, este numele generic al lui Dumnezeu, putând desemna, în particular, pe fiecare dintre cele trei persoane treimice.

Scanned with OKEN Scanner

9.

TEONIME BIBLICE. ANALIZE

În acest capitol al lucrării ne propunem să analizăm, pe baza criteriilor teoretice şi metodologice enunţate mai sus, câteva dintre teonimele biblice reprezentative.

Dumnezeu

0. Uz: ebr. *ʾel*, *ʾelōhîm* (TDOT); дн҃ѕеоу (CV); *D‹u›mnedzьū/ D‹u›mn‹e›dzeu* (PH); *Dumnedzeu/ Domnedzeu* (PO); доумнезеоу/ доумнезеȣ/ доумнезеоуль/ зеȣ/ зеȣль (PSV 1577); *Dumnezeu/ Dumnezău* (B 1688, Ms. 45, MICU); *Dumnedzeŭ/ Dzeŭ* (B 1874); *Dumneḑeu* (HELIADE); Дм҃незéȣ/ Дм҃нȣль/ Дм҃незéȣль (B 1819); *Dumnezeu* (VULG. BLAJ, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, CORN. 1921, B 1988, ANANIA, B 2005); (ὁ) Θεός (SEPT.); *Deus* (VULG.); *Dieu* (BJ); *Dio* (BIBL. IT.); *Dios* (BIBL. SP.); *God* (RSV); *Gott* (BIBL. GERM.).

1. Geneza numelui. Tradiţia biblică

Conform tradiţiei elohiste, divinitatea a fost denominată mai întâi prin numele ebr. *ʾelōhîm*[1] (formă de plural). Acesta a fost, la origine, numele unei zeităţi din panteonul canaanit (Clements 1966, p. 81), fiind utilizat apoi ca apelativ pentru a exprima conceptul de 'divinitate'. Odată cu dispariţia cultului zeităţii canaanite şi interzicerea rostirii numelui revelat al dumnezeului poporului Israel (YHWH), *ʾelōhîm* a preluat funcţia de individualizare, fiind utilizat ca nume propriu. În limba română a fost redat prin indigenul *Dumnezeu* (< lat. *dŏmĭnĕ dĕus*, *cf.* gr. ὁ

[1] Loewen (1984, p. 201): „*El*, *eloah*, *elohim* mean 'God, god, gods'"; Broşteanu (2005, p. 125) trece în revistă explicaţiile date formei de plural a numelui ebraic *ʾelōhîm*.

Scanned with OKEN Scanner

Θεός). Dar *dumnezeu* funcţionează în Biblie şi ca apelativ, atunci când face referire la conceptul 'divinitate':

a) Apelativ: sg. şi pl. *dumnezeu, -i* 'zeu(i), 'idol(i)'. Conceptul de 'divinitate' este exprimat în toate limbile semitice prin rădăcina *'l*, fiind utilizat la plural cu referire la zeii (idolii) diferitelor popoare care conviețuiau cu israeliţii: „*dumnezăilor* amoréilor" (BB, Ios. 24:15); „şi la *dumnezăii Síriii*, şi la *dumnezeii* Sidónului, şi la *dumnezeii* Moávului, şi la dumnezeii fiilor Amón" (BB, Jud. 10:6); „Si boiarii celor de fealiu streini se-au adunat să jîrtvuiască jîrtvă mare lui Dagón, *dumnezăului* lor" (BB, Jud. 16:24); „Artemida, *dumnezăoaia* Asiei", „marei *dumnezeiasei* Diianii", „*dumnezeiasa* Diana" (NTB, Fapte 19:24, 27, 35) şi „marii *zeiţe* Artemisa" (B 1988); „steaua *dumnezeului* vostru Remfan" (NTB, B 1988, Fapte 7:43); „*dumnezăului* necunoscut" (NTB, Fapte 17:23); „*dzei* străinĭ"/ *nedumnedzeĭ/ dzeiĭ* (B 1874, Deut. 32:16/ 21); „nu este alt *dumnezeu* afară de Mine" (CORN. 1921, Deut. 32:39). Statutul de apelativ este exprimat atât prin ortografierea cu minusculă, cât şi prin diversele mărci ale determinării (*un dumnezeu, nişte dumnezei, dumnezeii, acel dumnezeu, alt dumnezeu, dumnezeu/ -i străin/ -i*) sau prin utilizarea pluralului (*dumnezei*):

Fac. 35:2 — „Scoateţi din mijlocul vostru *dumnezeii* cei străini" (VULG. BLAJ etc.)/ „*dzeiĭ* ceĭ străinĭ" (B 1874). Pluralul *dumnezei* (CB, Fapte 7:40: „Fă noao *Dumnezei* de ceia ce mearge-vor naintea noastră") este curent întâlnit în limba veche cu sensul 'idoli' (Gafton 2001, p. 192). Faţă de Ms. 45, unde *bodzi* apare în mod regulat, în Ms. 4389 se observă o preferinţă pentru termenul *idoli*, iar în alte versiuni este preferat *dumnezei*:

Deut. 6:14-15 — „Să nu mergeţi pe urmele altor *dumnezei*, dintre *dumnezeii* neamurilor dimprejurul vostru, că Dumnezeu gelos este" (B 1688 ş.u.); „Să nu âmblaţi dupŏ alţi *ḑei* din *ḑeii* naţiunilor quellor dimpregiurul vostru, Quŏ Dumneḑeu gelos [este]" (HELIADE), *cf.* „non ibitis post *deos* alienos cunctarum gentium quae in circuitu vestro sunt quoniam Deus aemulatur Dominus Deus tuus in medio tui" (VULG.);

Deut. 10:17 — „El este Dumnezeul *dumnezeilor* şi Domnul *domnilor*" (B 1688 ş.u.), *cf.* „ipse est Deus *deorum* et Dominus *dominantium*" (VULG.), Θεὸς *τῶν θεῶν* καὶ κύριος *τῶν κυρίων* (SEPT.).

Scanned with OKEN Scanner

Tendinţa de renunţare la elementele lexicale slave în favoarea celor latine din necesitatea de a pune textul în acord cu limba vie, vorbită, se manifestă începând cu *Biblia de la Blaj* (a doua traducere integrală a Bibliei în limba română, după *Biblia de la Bucureşti*, care a constituit baza pentru ediţiile româneşti ulterioare, inclusiv pentru cea sinodală din 1914). Astfel, *bozi* (pl. de la *bogŭ*), folosit în *Facere* (B 1688) de şapte ori, este înlocuit de MICU cu *dumnezei* (lat. *dom(i)ne deus*) şi *idoli* (sl. *idolŭ* < gr. εἴδωλον), termeni care apar şi în Ms. 4389, tradus după versiunea slavonă de la Ostrog (1581). MICU a abandonat cuvântul *boz*, considerat învechit, în favoarea termenilor pe care i-a considerat mai adecvaţi momentului în care traducea Biblia (Iacob 2004, p. 12).

b) Nume propriu: doar la singular, *Dumnezeu*. În textul ebraic al Vechiului Testament se utilizează trei nume pentru denominarea divinităţii monoteiste: *ʾēl* (rădăcină prin care se exprimă conceptual ideea de 'dumnezeu' în limbile semitice), *ʾĕlōhîm* (2570 de ocurenţe), formă de plural substituind tetragrama sacră (YHWH), şi *ʾĕlōah* (57 de ocurenţe) – formă de singular târzie, derivată din *ʾĕlōhîm*.

Fiind la origine un simplu apelativ utilizat în limbile semitice cu sensul 'divinitate', *ʾĕlōhîm* are nevoie de o determinare. Potrivit TDOT, s.v., de obicei apare însoţit de adjective utilizate în sens atributiv: *Dumnezeu sfânt*, ebr. *'elohim qedhoshim* (Ios. 24:19); *Dumnezeule drepte*, ebr. *'elohim tsaddiq* (Ps. 7:9); *Dumnezeului celui viu*, ebr. *'elohim chayyim* (Deut. 5:26, Ios. 3:10); *aproape de noi... Dumnezeul nostru*, ebr. *'elohim qerobhim* (Deut. 4:7); *Dumnezeu zelos*, ebr. *'el qanna'* (Ieş. 20:5); *Dumnezeu îndurate*, ebr. *'el rachum* (Deut. 4:31); *Dumnezeu mare şi minunat*, ebr. *'el gadhol venora'* (Deut. 7:31); *Dumnezeu credincios*, ebr. *'el ne'eman* (Deut. 7:9); *Dumnezeu ascuns*, ebr. *'el mistatter* (Isa. 45:15); *Dumnezeul părinţilor* (Fac. 46:3); *Dumnezeul lui Israel*, ebr. *'elohe yisra'el*; *Dumnezeul lui Avraam, Isaac şi Iacob* (foarte des întâlnit în primele cărţi ale Bibliei); *Domnul, Dumnezeul lui Sem* (Fac. 9:26); *El-Elohé-Israel* 'Dumnezeu, Dumnezeul lui Israel' (B 1988, Fac. 33:20); *Dumnezeul evreilor* (Ieş. 3:18); *Dumnezeul stăpânului meu Avraam* (Fapte 24:12); *Dumnezeu Atotputernic* (Ieş. 6:2); *Dumnezeul duhurilor şi a tot trupul* (Num. 16:22) etc.

Scanned with OKEN Scanner

2. Criteriul formal

2.1. Tratament lexicografic

Teonimul *Dumnezeu* apare atât în dicţionarele enciclopedice, cât şi în cele de limbă. În DEI, DEX, DER şi DLR acesta este definit astfel:

a) „*Dumnezeu*. Divinitate în religiile ebraică, creştină şi islamică, concepută ca fiinţă supremă, unică şi transcendentală, creator al Universului şi al vieţii, omnipotent, legiuitor, prezent activ în istoria umană [...]" (DEI, s.v.).

b) „*Dumnezéu*, (rar) *dumnezei*, s.m. **1.** Fiinţă supranaturală, considerată în credinţele religioase drept creatoare a lumii şi cea care determină destinul oamenilor. **2.** Divinitate, zeu. – Lat. *dom(i)ne deus*" (DEX, s.v.).

c) „*Dumnezéu* (*-éi*), s.m. – Fiinţă supremă, creator şi cârmuitor al lumii. – Mr. *dhumnidză(u)*, megl. *dumnizesc*. Lat. *dŏmĭnĕ dĕus* (Puşcariu 558; REW 2734), *cf.* it. *domeneddio*, v. prov. *domerdieus*, v. fr. *Damnedieu*; *cf. zău*. – Der. *dumnezeiesc*, adj. (divin; milostiv); *dumnezeieşte*, adv. (minunat, divin); *dumnezei* (var. *îndumnezei*), vb. (a diviniza; a adora ca pe Dumnezeu); *dumnezeire*, s.f. (divinitate; divinizare; înv., religiozitate); *nedumnezeire*, s.f. (înv., impietate); *dumnezeiţă* (var. *dumnezeoaie, dumnezeoaică*), s.f. (înv., zeiţă)" (DER, s.v.).

d) „*Dumnezéu* s.m. **1.** (În religiile monoteiste, adesea art.; cu regim de nume propriu) Fiinţă supremă, eternă, cauză transcendentă primordială..., care, în creştinism, este întreit în Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt [...]; p. ext. Isus Hristos [...]. **2.** (Învechit) Zeu" (DLR, s.v.).

Spre deosebire de celelalte teonime, care îşi găsesc cel mai frecvent locul în dicţionarele enciclopedice sau în cele de nume proprii, numele *Dumnezeu* apare în mod constant şi în dicţionarele de limbă, dată fiind şi omonimia sa cu apelativul *dumnezeu*. Redarea lui printr-o definiţie specifică dicţionarelor de tip enciclopedic („Fiinţă supranaturală/ supremă...", „Divinitate...") indică importanţa culturală a referentului denominat, vădită, la rândul său, de frecvenţa în vorbire, actualitatea culturală şi capacitatea derivativă. Notorietatea referentului joacă un rol important şi în tratamentul diferenţiat al deonomasticelor (cuvinte derivate de la nume proprii, care pot fi supuse unui studiu morfologic sau semantic). De

Scanned with OKEN Scanner

aceea, pentru ca acestea să poată fi mai bine redate şi explicate, apare menţionat ca unitate lexicografică şi teonimul de la care derivă.

2.2. Capacitate derivativă

Atât izvoarele timpurii, cât şi în dicţionarele contemporane reflectă capacitatea derivativă a teonimului *Dumnezeu*:

1) cu prefix: vb. (*a*) *îndumnezei* 'a diviniza', 'a sfinţi', 'a fi asemenea lui Dumnezeu'; termen dogmatic care subliniază 'activitatea de sfinţire';

2) cu sufix: a) adj. *dumnezeiésc*, *dumnezeiáscă*, *dumnezeiéşti* 'divin', 'referitor la Dumnezeu', ca în exemplele: „alergă cătră tine cuvântu întru curăţia Domnului *dumnezeiascâ* casă fără milă cu spata junghiiatu e [...]" (CB, 419/ 2^{r}), „l-am umplut de duh *dumnezeiesc*" 'divin, sfânt' (B 1988, Ieş 31:3), adv. *dumnezeiéşte* 'minunat, splendid', 'perfect'; b) s.f. *dumnezeire* 'divinitate, 'Dumnezeu'; dogmatic, 'Fiinţa lui Dumnezeu' (vezi pentru acesta expresia „*dumnezeirea* cea în trei ipostasuri", sintagmă utilizată în teologia dogmatică): „cum dreptul aseaminea să fie cu ceia fără *dumnezeire*..." 'Dumnezeu' (PO, Fac. 18:25); *Dzeire* (PŞ).

3) cu ambele tipuri de afixe: *îndumnezeire* („*îndumnezeirea* omului"), termen din sfera limbajului teologic-dogmatic, care desemnează 'starea de sfinţenie prin ridicarea de la starea de păcat la cea de fiu al lui Dumnezeu'.

Cum pluralul nu este compatibil cu funcţia de individualizare a numelui propriu, formele scrise cu iniţială minusculă (*dumnezei/ (d)zei*), utilizate ca nume comune, desemnează conceptul de 'zeu, divinitate în sens larg', pentru care se mai folosesc în versiunile mai vechi ale Biblie şi termenii: *idoli*, *bozi*, *domni păgâni* sau *domni străini*. Alături de formele de masculin, există şi forme de feminin, de exemplu: *dumnezéie* 'zeiţă', *dumnezeoáică*, *dumnezoáie* (formă învechită), *dzînoi* 'zeiţă' (formă atipică, potrivit DILR$_3$). Când însoţesc un nume propriu, indică clasa conceptuală din care face parte acesta: „marei *dumnezeiasei* Diianii", „*dumnezeiasa* Diana" (NTB, notă la Fapte 19:24, 27, 35, *cf.* şi B 1688), „*dumnezeoaiei* Diianei" (MICU); „mareĭ *ḑeiţe* Diana" (B. 1874); „marii *zeiţe* Artemisa" (B 1988, ANANIA).

Scanned with OKEN Scanner

2.3. Ortografiere

Scrierea numelor proprii cu iniţială majusculă este de dată recentă, istoria limbii arătând că această proprietate nu era întru totul specifică numelui propriu în secolele trecute (Vaxelaire 2005, p. 32). Iniţiala majusculă, criteriu deseori invocat printre criteriile formale specifice numelui propriu, nu este specifică vechilor versiuni româneşti ale Bibliei scrise cu alfabet chirilic. Analiza versiunilor biblice româneşti la acest nivel a demonstrat că utilizarea majusculei nu este o caracteristică constantă în redarea formală a teonimelor şi că definitoriu în acest sens pentru traducător/ transcriptor este contextul. Prezentăm, în acest sens, câteva exemple din PO, ediţia filologică din 1968: „să vei asculta cuvântul *Domnului* al tău *Domnedzeu*" (Ieş. 15:26); „giudecăţile meale voiu arăta pre toţi *domnedzeii* ['idolii'] Eghipetului, eu *Domnedzeu*" (Ieş. 12:12); „el fie gura ta şi tu fii *dumnezeul* ['stăpânul'] lui" (Ieş. 4:16), unde contextul este ambiguu; B 1988 este mai explicită aici: „iar tu îi vei fi lui *grăitor din partea lui Dumnezeu*".

2.4. Probleme de traducere

Aşa cum am arătat în partea introductivă, Clements (1966, p. 83) avea să remarce faptul că în perioada de formare a statului Israel numele unor zeităţi păgâne au fost împrumutate de evrei pentru a-l numi pe Dumnezeul lui Israel. Mai târziu, când religia israeliţilor a devenit clară în raport cu alte credinţe, a fost adoptată o atitudine fermă şi mai critică cu privire la numele care erau atribuite Dumnezeului lui Israel. Unele nume nu au mai fost folosite, în timp ce altele au fost adoptate şi transformate, pierzându-se originea lor non-israelită, precum şi referinţa. În acelaşi timp, pentru că evreii nu pronunţau numele YHWH, l-au înlocuit fie cu *ʾelōhîm*), fie cu *ʾadōnāy*, fie, în tradiţia târzie, prin nume alternative şi prin expresii descriptive. Şi, întrucât numele lui Dumnezeu exprimă fiinţa sa, semnificând prin excelenţă şi participând în mod esenţial la înţelegerea mesajului biblic, nu au fost de obicei transliterate, ci traduse, adică echivalate printr-un alt termen din limba ţintă care să cuprindă cât mai fidel posibil sensul lor originar. În consecinţă, traducătorii nu au urmat practica transliterării sau a transcrierii, ci au tradus numele parţial sau total printr-un alt cuvânt sau printr-o sintagmă descriptivă cu funcţie individualizatoare.

Scanned with OKEN Scanner

În vechile versiuni biblice româneşti, numele *ʾelōhîm* a fost echivalat prin termenul moştenit *Dumnezeu*, iar tetragrama biblică (sau înlocuitorul acesteia, *ʾdōnāy*) prin *Domnul*. În ediţiile biblice apărute sub patronajul Societăţii Biblice Britanice (1874 ş.u.), traduse după textul ebraic, se optează pentru transcrierea tetragramei:

a) *Iehova/ Iahve/ Iahvé*

Deut. 6:4 — „*Iehova Dumneḑeulŭ*... uniculŭ Iehova" (B 1874), *cf.* „*Domnul Dumnedzăul* nostru, Domnu unul iaste" (Ms. 45, B 1688, MICU ş.u.); „*Domnul Dumneḑeul* nostru, Domnul unul este" (HELIADE); lat. „*Dominus Deus*... Dominus unus est" (VULG.);

Fac. 22:14 — „*Iehova-Jirehŭ* (Domnulŭ va provedé)" (B 1874); „*Jahvé-irè*, adică 'Domnul vede'" (ANANIA); în versiunile traduse după *Septuaginta* este redată numai traducerea numelui: *Domnul au vădzut* (Ms. 45, *cf.* B 1688), *cf.* κύριος εἶδεν (SEPT.); *Domnul Veade* (VULG. BLAJ), *cf. Dominus videt* (VULG.);

Ieş. 33:18 — „numele lui *Iahve*" (B 1938, 1988, 2005); fenomenul s-ar putea datora, în acest caz, faptului că ediţia din 1936 a Bibliei a fost tradusă şi după textul masoretic; toate celelalte ediţii ortodoxe echivalează tetragrama cu teonimul *Domnul*;

Ieş. 34:6 — „*Iahve, Iahve*, Dumnezeu iubitor de oameni" (B 1938 ş.u.); „*Iahve, Iahve*, Dzeŭ înduratŭ" (B 1874), *cf.* „*Yahvé, Yahvé,* Dieu de tendresse et de pitié" (BJ); „*Jehová, Jehová*, fuerte, misericordioso, y piadosodar" (BIBL. SP.); dar „*Domnul Dumnezeul* cel îndurătoriu şi milostiv" (B 1688, Ms. 4389 şi 45, MICU ş.u.), *cf.* κύριος ὁ θεός (SEPT.), *cf.* „*Le Seigneur, le Seigneur*, Dieu miséricordieux et bienveillant" (TOB); „*Il signore! Il signore*! Il Dio misericordioso e pietoso" (BIBL. IT.); „*The Lord, the Lord*, a God merciful and gracious" (RSV); „*Herr, Herr*, Gott, barmherzig und gnädig" (BIBL. GERM.); „*Stăpâne, Doamne Dumnezeule*, milostive şi îndurate" (VULG. BLAJ), „*domnitoriu Domn Domnedzeu* milosârd şi milostivnic" (PO), *cf.* „*Dominator Domine Deus* misericors et clemens" (VULG.);

b) *Elohim, Eloi, Eloè, Eli*

Fac. 33:20 — *El-Elohe-Israelŭ (Dumnedzeŭ este Dumnedzeŭ luĭ Israelŭ)* (B 1874, *cf.* CORN. 1921), cu traducerea numelui în limba română, între paranteze; *Dumnedzăul Israil* (Ms. 45), *Dumnezeul lui Israel* (Ms. 4389, MICU,

Scanned with OKEN Scanner

ŞAGUNA, ANANIA), *cf.* τὸν θεὸν Ισραήλ (SEPT.); uneori este indicată pronunţia, prin accentuare, în notele explicative infrapaginale: *El-Elohé-Israel* (ANANIA); *Cel Tare, Dumnezeul lui Israil* (VULG. BLAJ), *cf. Fortissimum Deum Israhel* (VULG.); alte versiuni: *El, Dieu d'Israël* (BJ, TOB); *El, Dio d'Israele* (BIBL. IT.); *Elelohe-Israel* (KJV); *Elelohe-israel* (RSV); *Gott, der Gott Israels* (BIBL. GERM.);

Mat. 27:46 — în exclamaţia lui Iisus: *Eli, Eli... Dumnedzăul Mieu, Dumnedzăul Mieu* (NTB, *cf.* B 1938, B 1988); *Ilí, Ilií... Dumnezăul mieu, Dumnezăul mieu* (BB), *Ili, Ili... Dumnezeul Mieu, Dumnezeul Mieu* (MICU), *cf.* *'Ηλί, 'Ηλί... Θεέ μου, Θεέ μου* (NTG 1993); *Heli, Heli... Deus meus, Deus meus* (VULG); *Éli, Éli... Mon Dieu, mon Dieu* (BJ, TOB); *Elì, Elì... Dio mio, Dio mio* (BIBL. IT.); *Eloì, Eloì... My God, my God* (NIV, RSV); *Eli, Eli... Mein Gott, mein Gott* (BIBL. GERM.); *Или, Или... Боже Мой, Боже Мой* (BIBL. RUS); în HASTINGS, s.v., forma *Eloi* este explicată prin pronunţia provincială (galileană) a ebr. *Eli*;

Jud. 5:5 — (Ms. 45, *cf.* B. 1688, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI), „faţa lui *Elohim*, Domnul" (ANANIA), *cf.* κυρίου ἐλωΐ (SEPT.); „faţa Domnului *Eloi*" *Eloi* (B 1914); „Munţii se-au clătit de faţa *Domnului*" (Ms. 4389, *cf.* B 1938, BIBL, 1988); „Munţii s-au topit în faţa *Domnului*" (VULG. BLAJ), *cf.* „a facie *Domini*" (VULG.); *Iehova* (B 1874). ANANIA arată, într-o notă la acest verset, că *Elohim/ Eloi* este o menţiune proprie SEPT. (*Codex Vaticanus*), *cf.* κυρίου ἐλωΐ; în contextul Vechiului Testament, folosirea acestui nume era menită să ateste faptul că Dumnezeu (*Elohim*), Creatorul lumii, este Domnul (*Iahvé*), stăpânul absolut al propriei creaţii, precum şi suveranul istoriei. În Bibliile străine se optează, de regulă, fie pentru forma transliterată a tetragramei (fr. *Iahvé, Iahvé*, în BJ), fie pentru traducere: *Seigneur, Seigneur* (TOB); *Domini, Domini* (BIBL. IT.); *Lord, Lord* (KJV, NIV, RSV); Господа, Господа (BIBL. RUS.);

1 Reg. 1:11 — „*Eloí* Savaóth" (Ms. 45, *cf.* B 1688), „*Eloe* Savaot" (MICU), „*Eloè* Sabaoth" (HELIADE).

Corespondentele ebraice ale teonimelor *Dumnezeu* şi *Domnul* au fost aproape în întregime obscurizate prin extensiile descriptive care li s-au adăugat.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, teonimul *Dumnezeu* este întotdeauna însoţit de un adjectiv sau de un substantiv[2]:

Fac. 14:18, 22 — *Dumnezeul-Cel-Preaînalt* < ebr. *ʾel-ʾElyôn* (ANANIA);

Fac. 16:13 — *Dumnezeul-vederii* < ebr. *ʾel Roi* (ANANIA) şi *Dumnezeu atotvăzător* (B 1988);

Fac. 21:33 — *Dumnezeu-Cel-Veşnic* < ebr. *ʾel ʾOlam* (ANANIA) şi *Dumnezeului celui veşnic* (B 1988, *cf.* NTB, B 1938, HELIADE, ANANIA);

Fac. 49:25 — *Dumnezeul Cel Atotputernic* < ebr. *ʾel-Şadday* (ANANIA prezintă şi forma transliterată în nota de subsol);

Fac. 35:7 — *Dumnezeul lui Betel* < *ʾel-Bethel*; acest teonim apare în forma *El-Bet-El* la ANANIA, în note fiind redată etimologia sa: „*Betel* (= 'casa lui Dumnezeu') este construit la cu numele *ʾel*".

Ştiindu-se faptul că numele biblice, în general, şi teonimele, în special, păstrează legătura cu numele comun de la baza lor şi că acesta din urmă este important pentru receptarea corectă a textului sacru, înţelesul lor este tradus uneori între paranteze, în text, sau într-o notă explicativă infrapaginală. Alteori, în special în Vechiul Testament, „înţelesul substituie forma" (Smith 1968, p. 208). În versiunea ANANIA a Bibliei, traducerea *Dumnezeul lui Israel* (Fac. 33:20) substituie forma ebraică transcrisă *ʾel -Elohé-Israel*: „a ridicat acolo un jertfelnic şi L-a chemat pe *Dumnezeul lui Israel*"; în B 1938 şi în B 1988 se optează pentru forma ebraică transliterată, fără a se oferi şi traducerea: „A înălţat acolo un jertfelnic şi i-a pus numele *El-Elohé-Israel*" (B 1988). Invers, în PO, B 1688, Ms. 45 şi Ms. 4389 (*cf.* OSTROG) nu se consemnează forma transliterată: „Şi puse acoló jărtîvnic şi chemă pre *Dumnezeul lui Israil*" (B 1688).

Forma *Zeu* coexistă alături de forma *Dumnezeu* în textele biblice din secolul al XVI-lea; în timp, prima dispare în favoarea celei de-a doua:

Ps. 17:50 — „Viu Domnul şi blagoslovit *Zeul*, şi se ridică Dumnezeul Spăseniei meale" (PSV 1577), dar „Viu este Domnul şi binecuvântat este *Dumnezeul* meu, şi să se înalţe Dumnezeul mântuirii mele" (B 1988);

Ps. 53:4 — vocativul *Dzee* (PŞ);

Ps. 7:2 — „Doamne, *Dzeul* mieu" (PH);

Ps. 18:2 — „Cerîul spune slava *Dzeului*" (PŞ), dar *lui Dumnădzău* (D);

[2] Există ediţii biblice care oferă şi forma transliterată în notele explicative infrapaginale.

Scanned with OKEN Scanner

Fac. 44:5 — „Au nu iaste acesta den carele bea domnu-nostru şi cu carele vrăjaşte *Dzău*" (PO).

Într-o ediţie de text în care compară *Psaltirea Şcheiană* (PŞ) cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, CANDREA$_1$ (p. 19) încadrează grafia ȝεoγ din PŞ la capitolul „omisiuni provenite din neglijenţa copistului". Densusianu (DILR$_2$, p. 359) înscrie acest exemplu în rândul vocabulelor latine care sunt folosite ca sinonime o perioadă de timp, după care uzul ajunge să le determine limitele semantice (unele dispar, altele rămân în graiuri, iar altele se păstrează doar în expresii, ca *Zău*).

Greaca veche îl avea pe θεός din indoeur. *dēváh* 'deus caelestis, divinus', lituan. *dëvas* 'deus' (TLL, s.v.). Limbile slave au doi termeni pentru a exprima ideea de divinitate: sl. com. *bogŭ*, din indo-europeanul *bhágos*, 'domn(itor)' şi *gospodŭ* 'domn(itor), stăpân'. Limbile germanice (germ. *Gott*, eng. *God*) au conservat goticul *got* < indo-europeanul *ghu-tó-m* sau *ghu* (hū) cu semnificaţia 'a apela, a invoca pe Dumnezeu' (Pop 1966, p. 616). Pentru desemnarea divinităţii supreme, în spaţiul romanic sunt utilizate trei nume: *Deus*, *Dominus* şi *Domine Deus* 'Stăpâne (Dumne)zeu'[3], ultimul fiind specific limbii române în comparaţie cu alte limbi romanice (Fischer 1985, p. 151).

Întâlnit în inscripţiile latine ca apelativ care precede numele zeităţii (*deo Mercurio*), lat. *Deus* s-a conservat în limba română sub forma *zău*, *zeu* cu o semnificaţie particulară. În celelalte limbi romanice acesta se referă la divinitate ca fiinţă supremă: 'divinitate, Dumnezeu' (it. *Dio*, fr. *Dieu*, sp. *Dios*). În limba română el s-a păstrat doar ca interjecţie, *pre zeu* < lat. *per Deus* (*cf.* it. *per dio*), în CV: „Eu, *pre dzeu*, sîntu jidovinu" (Fapte 12:2) şi în CB: „*Pre Zeu* acmu" (Iacov 5:1, 1 Petr. 3:3). Când afirmaţia nu era suficient de convingătoare, în limba veche se folosea formula *zău lui Dumnezeu*, *zău cruce* sau *zău pe legea mea*. În aceste cazuri, *Deus* îşi pierde semnificaţia originară 'Dumnezeu'. O explicaţie a acestui fapt ar putea fi, potrivit lui Pop (1966, p. 615), concurenţa pe care *Dominus* (*Domnus*, în latina vorbită) şi *Domine-Deus* (*Domne-deus*, în latina vorbită) au făcut-o lui *Deus*. Astfel, latinescul *Deus* a fost înlocuit cu

[3] Pe baza distribuţiei sale în dialectele româneşti, Pop (1966, p. 619) consideră că forma *Domine Deus* este mai nouă.

Scanned with OKEN Scanner

Dom(i)ne Deus, „nouvelle construction, plus expressive, qui n'a fait fortune que dans le latin d'Orient [...]".

3. Criteriul morfo-sintactic

Nume propriu masculin, teonimul *Dumnezeu* primeşte mărcile cazuale specifice numelor proprii de genul masculin, singular. Apare articulat hotărât enclitic dacă după el urmează un posesiv sau un adjunct nominal (*Dumnezeul meu Zeul meu/ deus meus*, *Dumnedzăul ceriului*, *Dumnezeul lui Israel* etc.); la G.-D. articolul poate fi atât postpus, cât şi antepus (*a lui Dumnezeu/ a lui Zeu*; *lui Dumnzeu/ lui Zeu* (MICU-ŞINCAI, p. 75). Spre deosebire de textele moderne, în limba veche, atunci când teonimele *Domn* şi *Dumnezeu* sunt alăturate, pot fi ambele articulate similar:

Fac. 3:8 — „Şi audziră glasul *Domnului Domnedzeului*, ce îmblă în rai" (PO), dar „Şi au auzit glasul *Domnului Dumnezeu* purtându-se prin rai" (ANANIA, *cf.* B 1688, MICU ş.u.);

Vocativul etimologic (*-e*) alternează în textele vechi cu vocativul în *-ule*: *dzee*, *Dzeule* (PŞ, PH). De asemenea, vocativul poate avea şi desinenţă *zero*, fiind egal cu nominativul: *Dzău* (PŞ, Ps. 26:9), „Judecă lor, *Zeul*!" (Ps. 5:10, PSV 1577).

La nivel macrosintactic, teonimul funcţionează astfel:

a) Uzul şi funcţia referenţial(ă): „La început a făcut *Dumnezeu* cerul şi pământul" (Fac. 1:1); „*Dumnezeu* a numit lumina zi" (Fac. 1:5);

b) Uzul şi funcţia vocativ(ă): „Ia aminte, *Dumnezeule*, la rugăciunea mea" (Ps. 54:1). Acest uz este specific mai ales psalmilor.

4. Nume teoforice

Se ştie că numele ebraice sunt transparente semantic. În textele sacre româneşti, în general, antroponimele şi toponimele se transliterează sau se transcriu, dar în unele ediţii, deşi nu consecvent, se oferă şi traducerea lor. Majoritatea antroponimelor reflectă o acţiune şi pe iniţiatorul acesteia, Dumnezeu, constituindu-se în adevărate sintagme (Graur 1965, p. 49).

Scanned with OKEN Scanner

a) antroponime

Neftali (Fac. 30:8, ANANIA): „Cu Dumnezeu m-am luptat" (traducerea apare în notă, nu în text);

Israel (Fac. 32:28, ANANIA): „Cel ce se luptă cu Dumnezeu", prezintă variante de traducere (apare în nota de subsol);

Elyahu: „Dumnezeul meu este Iahvé"; rom. *Ilie*;

Eliezer: „Dumnezeu a ajutat"; rom. *Lazăr*;

Elisabeth: „Dumnezeu este bucuria"; *Elisabeta*;

Immanuel: „Dumnezeu este cu noi"; rom. *Emanuel*;

Iehohanan: „Dumnezeu este milos"; rom. *Ion*;

Mihael: „cine-i ca Dumnezeu"; rom. *Mihai*.

b) toponime

Bāb-ili (Fac. 11:19, ANANIA): „poarta lui Dumnezeu"; rom. *Babilon*;

Bēthel (Fac. 12:8, ANANIA): „Casa lui Dumnezeu"; rom. *Betel*.

5. Teonimul *Dumnezeu* în frazeologie

Există o serie de expresii de origine biblică care se construiesc în jurul teonimului *Dumnezeu/ Domnul*. Deşi îşi păstrează sensul originar, acestea capătă şi alte sensuri, adesea mult depărtate de textul sursă.

a) *Degetul lui Dumnezeu* 'destin, justiţie divină', 'ordin', în Vechiul Testament, metaforă pentru 'intervenţie supranaturală' (degetul creator al lui Michelangelo din Capela Sixtină). Este o expresie de origine biblică: „După ce a încetat Dumnezeu de a grăi cu Moise, pe Muntele Sinai, i-a dat cele două table ale legii, table de piatră, scrise cu *degetul lui Dumnezeu*" (B 1988, Ieş. 33:18);

b) *Teama de Dumnezeu* 'frică de puterea divină', 'virtute'; „*Frica de Dumnezeu* este începutul înţelepciunii" (B 1988, Pilde 1:7);

c) *Încurcate sunt căile Domnului* (B 1988): „O, adâncul bogăţiei şi al înţelepciunii şi al ştiinţei lui Dumnezeu! Cât de necercetate judecăţile Lui şi cât de *nepătrunse căile Lui*!" (B 1988, Rom. 11:33): a) 'neînţelegerea înţelepciunii lui Dumnezeu' (sensul biblic); b) 'lipsa voinţei de a înţelege' (profan);

Scanned with OKEN Scanner

d) Expresia *Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat* păstrează sensul biblic 'aceptarea, cu resemnare, a sărăciei extreme'. Spunerea este una dintre virtuţile biblice, amintind de modelul de smerenie al lui Iov: *Dominus dedit, dominus abstulit*; *sit nomen Domini benedictum* (VULG., Iov 1:13-22);

e) *Cine dă săracilor, îl împrumută pe Dumnezeu* 'dărnicie, caritate' < „*Cel ce are milă de sărman împrumută Domnului* şi El îi va răsplăti fapta lui cea bună" (B 1988, Pilde 19:17).

Scanned with OKEN Scanner

Domnul

0. Uz: *Ebr.* YHWH, *ʾᵃdōnāy*; *D‹o›mn‹u›l* (PH); д҃нꙋл/ домноул (CV, CB); домнь/ домнꙋ/ домнꙋль (PSV 1577); *Domnul/ Adonai* (VULG. BLAJ); Дм҃нꙋль Дм҃незе́ꙋль (B 1819); *Iehova/ Domnulŭ/ domnŭ* (B 1874); *Domnul* (NTB, B 1688, VULG. BLAJ, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1914; CORN. 1921; B 1938; SEPT. 2004; B 2005); κύριος (SEPT.); Δέσποτα (NTG 1993); *Dominus* (VULG.); *le Seigneur* (TOB, BJ); *il Signore* (BIBL. IT.); *el Señor* (BIBL. SP.); *the Lord* (RSV); *der Herr* (BIBL. GERM.).

1. Originea numelui. Tradiţia biblică

Numit la început cu un termen generic, *ʾᵉlōhîm* (*Dumnezeu*), căruia i s-au alăturat determinări diverse cu funcţie individualizatoare, Dumnezeul lui Israel îşi dezvăluie numele adevărat. Acest nume, YHWH[4], care înseamnă 'Cel ce este', îl desemnează pe Dumnezeu ca fiinţă ce străbate un prezent continuu, deci veşnic. Este vorba despre numele revelat al Dumnezeului poporului Israel. Orice alt nume prin care este numit sau invocat desemnează o însuşire sau o acţiune a acestuia. Numele YHWH este singurul care nu se leagă de vreo activitate, fiind considerat numele revelat şi, datorită acestui fapt, numele propriu al lui Dumnezeu; în tradiţia iahvistă este explicat prin sintagma *Cel ce este* (Broşteanu 2005, p. 129):

> Şi a zis Moise către Dumnezeu: „Iată, eu mă voi duce la fiii lui Israel şi le voi zice: Dumnezeul părinţilor voştri m-a trimis la voi. Dar dacă ei îmi vor zice: Cum Îl cheamă?, eu ce să le spun? "Zisu-i-a Dumnezeu lui Moise: „*Eu sunt Cel ce*

[4] „La obârşie, *Iahvé* era un nume propriu; din respect şi teamă, evreii preferau să-l rostească prin echivalentul „Domn". În limbajul biblic, *numele divine* sunt folosite astfel: *Iahvé* = Domnul; *Elohim* = Dumnezeu; *Adonai* = Domnul; *Adonai Iahvé* = Domnul Dumnezeu; *Iahvé Elohim* = Domnul Dumnezeu; *Iahvé Sabaot* = Domnul Sabaot sau Domnul Atotţiitorul; *Şaddai* = Puternicul; *El-Olam* = Dumnezeu-Cel-Veşnic" (ANANIA, notă la Fac. 4:26).

Scanned with OKEN Scanner

este". Apoi i-a zis: „Aşa să le spui fiilor lui Israel: *Cel ce este*, El m-a trimis la voi!" (ANANIA, Ieş. 3:13-14).

Text fundamental pentru modul în care Dumnezeu se numeşte şi se defineşte totodată pe sine, sintagma *Eu sunt Cel ce este* (ŞAGUNA, ANANIA) este o traducere a tetragramei YHWH, al cărei nucleu este verbul *hāyâ* 'a fi' (TDOT, s.v.). Potrivit lui ANANIA (nota la Ieş. 3:13-14), textul ebraic (în care apare forma de persoana I a tetragramei, *'ehyeh*) permite câteva variante de traducere: *Eu sunt Cel ce/ care sunt* 'misterul lui Dumnezeu, care refuză să îşi dezvăluie numele', variantă existentă în B 1688, Ms. 45, Ms. 4389, MICU, *cf.* *ἐγώ εἰμι ὁ ὤν... Ὁ ὢν ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς* (SEPT.); *Eu sânt carele sânt/ Carele iaste* (VULG. BLAJ), *cf.* „*ego sum qui sum... qui est* misit me ad vos" (VULG.); *Eu sunt ceea ce sunt* 'fiinţă prin ea însăşi'; *Eu sunt fiindcă sunt* 'cel care conţine în sine propria cauzalitate'; *Eu sînt cine sînt* (PO); *Eu sunt cel ce voi fi* 'cel pe care oamenii îl vor percepe prin revelaţii succesive'; alte traduceri: „*Io sono colui che sono... l'Io Sono* mi ha mandato da voi" (BIBL. IT.); „*Je suis celui qui est... Je suis* m'a envoyé vers vous" (BJ); „*Je suis qui je serai... Je Suis* m'a envoyé vers vous" (TOB); „*Yo soy el que so... yo soy* me ha enviado a vosotros" (BIBL. SP.); „*I am who I am... I am* has sent me to you" (RSV); „*Ich werde sein, der ich sein werde... Ich werde sein* hat mich zu euch gesandt" (BIBL. GERM.).

În textul ebraic al Vechiului Testament, stabilit de masoreţi, vocalizarea numelui inefabil YHWH a dat naştere unor forme diverse. În limba română, numele este transcris astfel:

Ieş. 33:19 — *Iahve* (B 1938, B 1988), *Iahvé* (ANANIA, în notele explicative), *Iehova* (B 1874), ultima formă fiind considerată neadecvată de majoritatea specialiştilor[5]. Von Allmen (1956, p. 69) crede că acest nume, care a jucat un rol important în viaţa liturgică a poporului Israel, este un barbarism, întrucât este o formă hibridă: vocalele cuvântului *ʾᵃdōnāy* 'domnul/ stăpânul meu', destinat să înlocuiască numele adevărat al lui Dumnezeu, a cărui pronunţare era interzisă, au fost combinate cu cele patru litere ale tetragramei sacre.

În *Septuaginta*, YHWH este redat prin ὁ κύριος 'Domnul'.

[5] Potrivit TDOT, s.v., forma *yᵉhōwāh* (eng. *Jehovah*, sp. *Jehovah*, rom. *Iehova*) a apărut atunci când creştinii Renaşterii au început să ignore convenţia masoretică, *yᵃhōwāh*, înlocuind vocala *a* cu *e*; *cf.* fr. *Jahvé* (BJ).

Scanned with OKEN Scanner

2. Criteriul formal

2.1. Ortografiere

Ca nume propriu, *Domn* 'Dumnezeu' apare ortografiat cu iniţială majusculă. Ca apelativ, *domn* este întrebuinţat a) cu valoarea sa etimologică 'stăpân'; b) cu înţelesul 'dumnezei, idoli'; c) ca marcă a deferenţei.

2.2. Tratament lexicografic

În MDA nu este subliniată foarte clar funcţia de nume propriu a apelativului *domn*:

> „s.m. **1.** Persoană care are autoritatea asupra altora: *stăpân*; **2.** persoană care guvernează un oraş, o provincie, o ţară: *stăpânitor*; (învechit) *despuitor*, *oblăduitor*, *ocârmuitor*, *voievod*, *vodă*, *principe*, *prinţ*, *domnitor* [...]; **6.** (În forma) «*Domnul* Dumnezeu», «*Domnul* Isus Cristos»".

Ca nume propriu, *Domn* apare în DEX la intrarea a patra:

> „**1.** Termen de politeţe pentru un bărbat. (La vocativ) Termen impersonal de adresare care însoţeşte de regulă o frază exclamativă, interogativă etc. Soţ. (Popular) Orăşean. **2.** Persoană care are autoritatea, posibilitatea de a face ceva; stăpân. **3.** Titlu purtat de suveranii Ţării Româneşti şi ai Moldovei; voievod, domnitor; persoană care purta acest titlu. **4.** *Dumnezeu*, *Isus Cristos* [s.n.]".

Curioasă este inserarea numelui *Iéhova* ca intrare de sine stătătoare în DA: „IÉHOVA s.m. *Jéhovah* – Numele lui Dumnezeu, la vechii Evrei. De origine evr. (*Iahve*)".

2.3. Traducere

În versiunile româneşti ale Bibliei, YHWH este echivalat prin *Domnul* (PO şi toate ediţiile ortodoxe ale Bibliei), *Iahve*/ *Iehova* (în unele traduceri apărute la Societatea Biblică Britanică) şi *Adonai*.

a) Ediţiile româneşti traduse după textul ebraic, în special cele apărute la Societatea Biblică Britanică, optează în mod unanim pentru transcrierea (vezi

Scanned with OKEN Scanner

supra) tetragramei: Fac. 4:26 — „numele luĭ *Iehova*" (B 1874), *cf.* „le nom de *Yahvé*" (BJ); „del nombre de *Jehová*" (BIBL. SP.). La Ieş. 33:19, în unele versiuni ortodoxe moderne se preferă uneori transcrierea tetragramei: *Iahve* (B 1988, B 2005), *cf.* „[Domnul] i-a zis: „Eu Îmi voi trece slava pe dinaintea ta, şi-n faţa ta voi rosti numele Meu: *Domnul*..." (PO, MICU, ŞAGUNA ş.u., CORN. 1921, B 1938, ANANIA, SEPT. 2004).

> Il est toujours difficile de transcrire en lettres latines un terme hébraïque. Pour simplifier et unifier, on a, partout ailleurs, transcrit le tétragramme sacré non selon la valeur des lettres hébraïques, mais d'une manière phonétique, et mis *Jahvé* (Von Allmen 1956, p. 69).

b) Din raţiuni care privesc evitarea repetiţiei, vocativul *Adonai*, înlocuieşte, în unele ediţii româneşti traduse după SEPT. (vezi *infra*), vocativul gr. κύριε 'Doamne, Stăpâne':

1 Reg. 1:11 — „*Adonái* Doamne, Eloí Savaóth" (Ms. 45, *cf.* B 1688, MICU, ŞAGUNA, B 1819, B 1914); „*Adonai* Dómne, Eloè Sabaoth" (HELIADE), *cf.* *Ἀδωναῒ* κὺριε ελωὲ σαβαώθ (SEPT. FRANKF.). În alte traduceri se preferă redarea integrală a numelui printr-un echivalent în limba română: „*Doamne*, Doamne, Dumnezeule, Atotţiitorule" (ANANIA); „*Atotputernice* Doamne, Dumnezeule Savaot" (B 1938, B 1988); *Doamne*, Dumnezeul oştirilor (CORN. 1921); dar „*Domnul oastelor*" (VULG. BLAJ), *cf.* *Domine exercituum* (VULG.), după textul ebraic;

Ieş. 6:3 — „Carele M-am arătat lui Avraam, Isaac şi Iacov în Dumnezeu Atotputernicul şi în numele Mieu, *Adonai*, nu le-am spus" (VULG. BLAJ) unde opţiunea traducătorului se explică prin utilizarea *Vulgatei*: „nomen meum *Adonai* non indicavi eis" (VULG.); alte ediţii traduc după SEPT. (τὸ ὀνομά μου *κύριος*): *Domn* (PO); *Domnul* (Ms. 45, BB, MICU ş.u., B 1988, ANANIA); *le Seigneur* (TOB); *the Lord* (RSV, NIV); Господь (BIBL. RUS.); în alte versiuni numele este transcris: *Iehova* (NWT); *Yahvé* (BJ); *Jehovah* (KJV, BIBL. SP.).

c) Traducerile româneşti ale Bibliei optează în general pentru numele *Domnul*; *domn* < lat. *dŏm(ĭ)nus*. Acesta avea în limba română veche mai multe accepţiuni: 'titlu oficial al domnitorilor Ţării Româneşti şi ai Moldovei (*Domnul Ştefan*)', 'termen de politeţe, în general', precum şi 'nume propriu al lui

Scanned with OKEN Scanner

Dumnezeu' (DER, s.v.), cu ultimele două accepţii păstrându-se şi astăzi. La Părinţii Bisericii, *Dŏm(ĭ)nus* era un titlu de onoare dat persoanelor în viaţă.

Aflat în raport etimologic direct cu lat. *domus* 'casă', *dŏm(ĭ)nus, -us* > rom. *domn* îl desemna în latină[6] pe 'capul familiei, stăpânul casei, proprietarul (al casei)' şi apoi, prin extensie, pe 'suveranul, conducătorul'[7]. Este corespondentul gr. κύριος 'stăpân, suveran, autoritate, cel care deţine puterea, domn'. În limba greacă, prin κύριος erau desemnate persoanele care deţineau puterea sau autoritatea (LIDDELL-SCOTT, s.v.); apoi, ὁ κύριος a fost utilizat ca nume propriu, desemnându-l pe Dumnezeu; acest lucru s-a petrecut şi în cultura latină cu *Dŏm(ĭ)nus*, la vocativ *Dŏm(ĭ)ne*[8]. Termenul grecesc a căpătat primul valoarea de nume propriu, transferul de semnificaţie făcându-se apoi şi la lat. *Dŏm(ĭ)nus*, utilizat în limba română exclusiv cu acest sens numai la vocativ (*Doamne*), în timp ce limbile romanice occidentale au utilizat cu această semnificaţie termenul lat. *Sĕnĭor*.

Uneori, în loc de *Domn*, în Biblie sunt utilizaţi alţi termeni cu o semantică asemănătoare. De exemplu, ἀρχηγός 'principe', din fragmentul ὁ θεὸς *ἀρχηγὸν* καὶ σωτῆρα ὕψωσεν (SEPT., Fapte 5:31)[9], a fost tradus astfel:

---

[6] Aici era folosit astfel: „Sub imperium domni Eracli" într-o inscripţie din Tivoli; „hic requiescit in pace domna Bonosa..."; „et domno Menna"; „Celerimus domnus posuit" într-o inscripţie din Salona, *domnus* însemnînd aici domn peste sclavi (Popinceanu 1964, p. 147).

[7] Pop (1966, p. 617): *dominus rei* 'persoană învestită cu putere asupra unei proprietăţi, conform dreptului roman' (OLD, s.v.); *Dominus*, termen de politeţe corespondent lui *Monsieur* de astăzi; *domnus* (*domna*) cu sensul de 'martir' apare şi în inscripţiile creştine. Popinceanu (1964, p. 149): „În celelalte limbi romanice *dominus* s-a specializat numai pentru domeniul spiritual, însă poate fi şi un titlu sau o formă de adresare, aşa ca în port. *dom*; it., span. *don* (fem. *donna*, *doña*) [...]. Românescul *doamnă* însemna în trecut *doamna ţării*, astăzi *doamnă* ca titlu, formă de adresare, nu însă ca it. *donna*, *doamnă* în general, ci ca sp. *doña*. Arom. *afende*, *afendu* < ἀφένης < αὐθέτης, adică 'domn', 'tată', ca formă de adresare către preot, către stăpân, dacorom. *Domnul nostru Isus Hristos*, *Doamna noastră, stăpâna noastră* (Sfânta Fecioară)".

[8] Acest fapt a fost posibil în provinciile greco-romane unde κύριος a primit semnificaţia lui *Deus* (Pop 1966, p. 617).

[9] *Cf. τὸν ἀρχηγὸν* τῆς σωτηρίας (NTG 1993, Evr. 2:10), tradus în bibliile româneşti prin „*Începătoriul* mântuirii" (BB_1, MICU, *cf.* ANANIA).

Scanned with OKEN Scanner

„Dumnezău cu dreapta Sa înalţă-L *cap* şi mîntuitoriu" (NTB); „L-a înălţat *Stăpînitor* şi Mîntuitor" (B 1988); „*Începătoriu* şi măntuitoriu" (BB_1, *cf.* B 1938); în CORN. 1921 este preferat numele *Domn*; alte versiuni: *principem* (VULG.); *Prince* (KJV), *Leader* (RVA); *Chef* (BJ), *Prince* (TOB); *Fürsten* (BIBL. GERM.); *capo* (BIBL. IT.); *Principe* (BIBL. SP.), Начальника (BIBL. RUS.).

Lui *Dominus* din latină i se preferă uneori, probabil din dorinţa de a evita repetiţia, calchierea sensului gr. *κύριος* ὁ θεός:

Deut. 9:26 — „*Stăpâne*, Doamne, Împărate, Dumnezeule, nu pierde pe poporul Tău" (B 1938, B 1988); „*Stăpîne*, Doamne" (CORN. 1990); dar „*Doamne*, Doamne, Împărate a dumnedzăilor" (Ms. 45, *cf.* BB_1, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, HELIADE, B 1914, ANANIA); alte versiuni: „*Iehova*, Dómne" (B 1874), *cf.* lat. *Domine Deus* (VULG.), dar *Stĕpâne* (B 1874, *cf.* ANANIA, Luc. 2:29). *Stăpân* (megl. *stăpăn*) are o etimologie mai puţin cunoscută, remarcă Mihăilă (1971, p. 361), pentru că cele mai vechi atestări datează de foarte târziu, din sec. al XIV-lea, **стопанъ** (MIKL., s.v.), iar limbile balcanice care cunosc acest cuvânt (bulgara, macedoneana, sârbo-croata) sunt puţine. Se crede, totuşi, că dintr-o limbă necunoscută, cuvântul (**stăpān-*) a pătruns într-o epocă mai veche în limba română şi în albaneză (*shtëpâ*, *shtëpani*), iar după venirea slavilor în Peninsula Balcanică, şi în medio-bulgară şi sârbo-croată.

3. Criteriul morfo-sintactic

Din punct de vedere flexionar, forma de N.-Ac. (*pre*) *Domnul* poate crea ambiguităţi la nivelul înţelesului prin confundarea cu apelativul *domnul*, atunci când lipseşte ortografierea cu majusculă.

Forma cazuală de N.-Ac. este foarte mult folosită în expresii (*Ibid.*, p. 147-149): *să dea Domnul*; *nu e cum vrea omul, ci cum dă Domnul*; *a se duce în ştirea Domnului* ('a se duce în lumea largă'). Arom. *duml'artul* (de aici vb. *dumliartari*) 'răposatul, mortul' este o expresie substantivizată echivalentă cu *Dumnezeu să-l ierte*.

Vocativul în *-e* (*Doamne*) apare conservat în toate textele vechi. În PH apare cu diftongul *oa* redus la *o*, *Domne* (CANDREA$_2$, p. 49). Limba română a păstrat forma de vocativ a lui *Dŏm(ĭ)nus* numai cu referire la numele lui Dumnezeu, în trecut această formă fiind utilizată şi cu referire la titlul oficial al

Scanned with OKEN Scanner

domnitorilor, care se bucurau de prerogativele suveranilor. Cuvântul *domn* (fem. *doamnă*) este utilizat ca formă de politeţe, având la vocativ o formă cu un sufix mai nou, *domnule*. Comentând acest aspect, Pop (1966, p. 494) vorbeşte despre distincţia existentă în limba română între modul de a-l invoca pe Dumnezeu şi acela de a ne adresa unui individ oarecare. Vechiul vocativ latin *Dŏm(ĭ)ne* > *Doamne* a rămas până astăzi ca formă de adresare numai către Dumnezeu, în timp ce forma nouă, *domnule*, a devenit marcă a politeţii în general. Forma de vocativ *Doamne* este foarte uzitată şi extra-biblic. Apare, astfel, într-o serie de expresii: *Doamne ajută/ ceva mai de Doamne ajută* ('ceva mai bun'); *Doamne, ce-o să te mai bat!*; *Doamne, iartă-mă!*; *Doamne sfinte*; *dă, Doamne*; *dragă Doamne*; *Doamne fereşte*. Vocativul *Doamne*, arată Popinceanu (1964, p. 148), este folosit şi în arom., la fel ca în dacorom., numai cu valoarea de nume propriu. În aromână este folosit pentru *domn* (ca nume comun) şi *kir*, fem. *kirauă* < κύρ < gr. κύριος 'domn, stăpân'.

Istroromânii folosesc pentru 'Dumnezeu' doar pe *Domnul* şi sl. *Bog*, însă nu-l folosesc pe *Dumnezeu*. *Bog* apare în unele expresii precum *hvala Bogu*, dacorom. *slavă Domnului*; *Bog dai sriciu*, ca formă de salut, dacorom. *noroc să dea Dumnezeu*; *Bog zna*, dacorom. *Dumnezeu ştie*; *Boguţuvai*, dacorom. *ferească Domnul*.

Scanned with OKEN Scanner

Domnul Savaot

Uz: Ebr. YHWH (*'ādōnāy*) *ṣ^ebā'ôt*; *Domnul Savaoth* (CV); *Dumnedzeu préslăvitŭ, Dzeu silnicŭ* (PŞ); *cel tare* (PH); *puterilorŭ* (D); *Domnului Savaot* (NTB); *Domnului Savvaoth* (Ms 45, *cf.* B 1688, Ms. 4389); *Domnul Savaot* (B 1914, B 1938, B 1988, B 2005); *D-dzeulŭ oştirilorŭ* (B 1874); *Domnezeul oştirilor* (CORN. 1921); *Domnul oştirilor* (SEPT. 2004); κύριος σαβαώθ (SEPT., NTG 1993); *Domine exercituum* (VULG.); *Seigneur Sabaoth/ Seigneur tout-puissant* (TOB, nota: traducerea unui termen evreiesc folosit în Vechiul Testament pentru desemnarea Dumnezeului lui Israel; sensul 'le Seigneur des armées'); *Yahvé Sabaot* (BJ); *Signore degli eserciti* 'Domnul oştirilor' (BIBL. IT.); *Herr der Heere* 'Domnul oştirilor' (BIBL. GERM.); *Lord of hosts* (RSV, KJV), *Lord Almighty* (NIV); Господи Саваоф (BIBL. RUS.).

1. Geneza numelui. Tradiţia biblică

Teonimul *Domnul Savaot* apare de 279 de ori în Vechiul Testament, fiind specific mai ales cărţilor profetice. Grecescul σαβαώθ este o transliterare a cuvântului ebraic *ṣ^ebā'ôt*, care înseamnă 'oştiri, armate', apărând ca determinativ al numelui Κύριος 'Domnul'. *Septuaginta* redă formula în trei moduri: o lasă netradusă κύριε *σαβαώθ* 'Domnul Savaot' (1 Reg. 1:11), o traduce prin κύριος *παντοκράτωρ* 'Domnul atotţiitorul' (Zah. 6:12) sau prin ὁ θεὸς *τῶν δυνάμεων* 'Dumnezeul puterilor' (Ps. 88:8).

2. Traducere

Determinarea *Savaot* a numelui *Domnul* constituie o problemă pentru traducătorii Bibliei în limbile moderne. Alături de formele împrumutate prin transcriere din greacă sau din ebraică, există la fel de multe cazuri în care acesta este tradus:

Isa. 37:16 — *Domnul Savvaoth* (Ms. 45, *cf.* B 1688), *Doamne Savaot* (MICU, B 1819, FILOTEI, ŞAGUNA), *cf.* κύριε σαβαώθ (SEPT.); dar *Domnul oastelor* (VULG. BLAJ), *cf. Domine exercituum* (VULG.); dar *Doamne Atotţiitorule*

Scanned with OKEN Scanner

(ANANIA); *Doamne al oştirilor* (CORN. 1921); *Iehova al armatelor* (NWT); *Yahvé Sabaot* (BJ), dar *Seigneur tout-puissant* (TOB); *Signore degli eserciti* (BIBL. IT.); *Jehovah de los Ejércitos* (BIBL. SP.); *Lord of hosts* (KJV, RSV), dar *Lord Almighty* (NIV); *Herr Zebaoth* (BIBL. GERM.), dar *Jahve der Mächtige/ der Allmächtige*, în alte ediţii germane ale Bibliei;

Zah. 6:12 — *Domnul cel întrutotţiitor* (Ms. 45); *Domnul Atotţiitoriul* (BB_1); *D<o>mnulъ atotъ ţiitoriulъ* (B 1819); *Domnul a tot ţiitoriul* (ŞAGUNA); *Dumnedzeulŭ oştirilorŭ* (B 1874); *Domnul oştirilor* (CORN. 1921); *Domnul Savaot* (B 2005).

Kišš (1975, p. 102 ş.u.) consideră că traducerea literală *Lord of hosts/ Lord of armies* 'Domnul oştirilor, al armatelor' este cea corectă. Aceasta trebuie însă explicată pentru a nu se înţelege că Dumnezeu este războinic, ceea ce constituie un sens secundar. Evreii înţelegeau prin această expresie că îngerii, stelele şi puterile cereşti sunt organizate ca o armată. Formulele *God Almighty* 'atotputernic' sau *the Sovereign Lord of all* 'stăpân' apar de regulă în ediţiile moderne ale Bibliei, ceea ce înseamnă că sunt considerate echivalări mai aproape de înţelegerea actuală, interpretative. Acest fapt se explică prin aceea că, nefiind accesibilă înţelegerii în formă literală, formula a necesitat clarificări. Traducătorii *Septuagintei* au înţeles primii dificultăţile pe care le implică o traducere literală în acest caz, fiind vorba de o formulă evreiască greu de transpus în limba greacă.

În versiunile biblice româneşti, numelui neprototipic *Domnul* i se adaugă determinantul *Savaot*, transliterat din limba greacă (σαβαώθ). Această sintagmă denominativă funcţionează ca nume propriu. Atunci când sursele prezintă traducerea lui *Savaot*, acest fapt se reflectă şi în versiunile româneşti: 'Domnul armatelor terestre ale fiilor lui Israel' (la Zaharia, implicând autoritatea divină) şi 'Domnul oştirilor de îngeri' (Fac. 2:1). Acest nume îl prezintă pe Dumnezeu atotţiitor şi atotputernic, domn al forţelor pământeşti, dar şi al celor cereşti, adică al întregii creaţii. Într-o traducere interpretativă, *Savaot* a fost redat prin *atotţiitor*, *întrutotţiitor* (vezi *supra*): 1 Reg. 1:11 (şi v. 3) — „Doamne, Doamne, *Dumnezeule Atotţiitorule*" (ANANIA); *Lord Almighty* (NIV); *Seigneur tout-puissant* (TOB); „Atotputernice Doamne, *Dumnezeule Savaot*" (B 1938, B 1988); „Doamne, *Dumnezeul oştirilor*!" (CORN. 1921); „Adonai Dómne, *Eloè Sabaoth*" (HELIADE, *cf.* şi BB_1), *cf.* Αδωναι κύριε *ἐλωαι σαβαώθ* (SEPT.);

Scanned with OKEN Scanner

Domine exercituum (VULG.); *Yahvé Sabaot* (BJ); *Signiore degli eserciti* (BIBL. IT.); *Jehovah de los Ejércitos* (BIBL. SP.); *Lord of hosts* (KJV, RSV); *Herr Zebaoth* (BIBL. GERM.).

Interesante sunt opţiunile din PŞ: *Dumnedzeu préslăvitŭ* (Ps. 88:8), *Dzeu silnicŭ* (Ps. 83:9), *Doamne silnice* (v. 1), *cf.* sl. сильнъ 'puternic'; alte traduceri: *putérnic* (PV), *cel tare* (PH), *puterilorŭ* (D).

Scanned with OKEN Scanner

Iisus Hristos

0. Uz: ї҃с / ї҃сѹ (CV); *Isus* (PO); *Iisus* (NTB, B 1688, MICU, B 1914, B 1938, B 1988, ANANIA, B 2005); їс҃ь (B 1819); *Iisusŭ Christosŭ* (B 1874); *Isus* (VULG. BLAJ); *Iisus* (CORN. 1921); Ἰησοῦς (NTG 1993); *Iesus* (VULG.); *Gesù* (BIBL. IT.); *Jésus* (TOB, BIBL. SP.); *Jesus* (RSV, BIBL. GERM.).

х҃с (PSV 1577); х҃с ї҃с (CV); *Hristosŭ*, *Hristul* (PŞ); *Hristos* (PO, CL); *pomazanicŭ* (D); *Hristos* (NTB, B 1688, VULG. BLAJ, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, CORN. 1921, B 1988, ANANIA, B 2005); х҃сь (B 1891); *Christos* (B 1874, B 1938); Χριστός (NTG 1993); *Christus* (VULG.); *Christ* (TOB); *Cristo* (BIBL. IT.); *el Cristo* (BIBL. SP.); *Christ* (RSV); *Christus* (BIBL. GERM.).

1. Tradiţia biblică. Geneza numelui

a) *Iisus* 'Dumnezeu este (cel ce dă) mântuirea', 'Mântuitorul', fiind transcris după gr. Ἰησοῦς (NTG 1993) < ebr. *j'hôšuă'* (înainte de exil); *jēšuă'* (după exil).

La evrei, numele *Iisus* era întrebuinţat în mod frecvent. În Biblie apar mai multe persoane purtând acest nume (provenit din *j'hôšuă'*, cu variaţii de transcriere de la un text la altul):

Num. 13:16/ 17 — *Iisus* fiul lui Navi şi succesorul lui Moise (MICU, B 1938, SEPT. 2004), *Iisus* (Ms. 45), *Iisu* (BB), *Isus* (Ms. 4389, B 1914), dar *Iosua* (B 1874, CORN. 1921, ANANIA[10], B 2005), *Iosue* (VULG. BLAJ, *cf.* VULG.), distingându-se, astfel, de teonimul *Iisus* (*Hristos*); *Jesus* (HELIADE).

Ecles. — în numele unei cărţi biblice (*Ecclesiasticul*): *Înţelepciunea lui Iisús, fiiul lui Siráh* (BB, *cf.* MICU), *Isus, Fiul lui Sirah* (ANANIA, *cf.* B 1914, B 2005);

Luc. 3:29 — *Iisus* fiul lui Eliezer (CORN. 1921, B 1938), dar *Iosí* (BB), *Iosi* (NTB), *Iosua* (MICU, B 1988, ANANIA, B 2005), *Isus* (VULG. BLAJ);

[10] Potrivit notei lui ANANIA, *Iosua* este derivat, ca şi *Iisus*, de la *yehōşua'* < YHWH; în timp ce *Osia* înseamnă 'mântuire', *Iosua* înseamnă 'Domnul este mântuire' sau 'Domnul care mântuieşte'.

Scanned with OKEN Scanner

Col. 4:11 — „*Iisús*, cel ce să cheamă Iust" (BB, *cf.* MICU, B 1938, B 1988), dar „*Isus* cel numit *Iust(us)*" (NTB, *cf.* ANANIA, B 2005).

Atunci când nu apare alături de numele *Hristos*, numele *Iisus* este însoţit de un patrionim[11], cu rol de identificare: „Iisus *Galileanul*" (NTB, B 1988, Mat. 26:69), *cf.* Ἰησοῦ *τοῦ Γαλιλαίου* (NTG 1993); „Iisus *Nazarineanul*" (NTB, B 1688, MICU, Ioan 19:19), *cf.* Ἰησοῦς *ὁ Ναζωραῖος*. Uneori apar ambele determinări: „Iisus *Hristos Nazarineanul*" (NTB, B 1988, Fapte 3:6); în NTB apare şi forma „Iisus *Hristos Nazareul*" (Fapte 4:10), *cf.* Ἰησοῦ Χριστοῦ *τοῦ Ναζωραίου* (NTG 1993).

> Distincţia dintre *Isus din Nazaret* şi *Isus nazirul* este uşor de pierdut, nu doar pentru că era vorba despre aceeaşi persoană, ci şi ca urmare a asemănării corpurilor fonetice în discuţie. De aceea, este remarcabil că *Isus Nazoreiul* (CB – FA II, 22; VI, 14) apare unde textul biblic vorbeşte despre *nazir* şi nu despre *Nazaret*, în vreme ce CP nu prezintă vreo urmă a discuţiei (Gafton 2001, p. 99).

b) *Hristos* reprezintă forma românească adaptată a teonimului grecesc (ὁ) Χριστός (NTG 1993). Fiind un adjectiv provenit de la verbul χρίω, termenul grecesc χριστός (-ή, -όν) este varianta tradusă a ebr. *māšīah* 'cel uns', 'unsul lui Dumnezeu' (Broşteanu 2005, p. 205), fapt explicat la Ioan 1:41: „Aflat-am pre *Mesia*, carele iaste, de vei tîlcui, *Hristos*" (NTB); „Am găsit pe *Mesia* (care se tâlcuieşte *Hristos*)" (B 1988); „Noi L-am aflat pe *Mesia* – ce se tâlcuieşte: *Hristos*" (ANANIA).

> Datorită asemănării formale cu gr. χρηστός (-ή, -όν) 'folositor, bun prin sine' (LIDDELL-SCOTT, s.v.) – ὅτι αὐτὸς *χρηστός* ἐστιν (NTG 1993, Luc. 6:35), „că el *bun* iaste" (BB), „Elu-i *milos*" (NTB) –, teonimul Χριστός este perceput mai degrabă ca un „supranume" (Broşteanu 2005, p. 205) sau ca un „titlu" (Pop 1997, p. 6) al divinităţii. Acest adjectiv se substantivizează în Noul Testament, ajungând să identifice persoana lui Iisus ca 'bunătatea supremă, bunătatea lui Dumnezeu': Rom. 2:4 — τὸ χρηστόν τοῦ θεοῦ (NTG 1993); *bunătatea lui Dumnezeu* (B

[11] *Cf. Simon Cirineul* (Marc. 15:21), *Iuda Iscarioteanul* (Ioan 12:4), *Nabot Izreeliteanul* (4 Reg. 9:21), *Ahia Şilonitul* (2 Paral. 9:29), *Ţohar Heteeanul* (Fac. 25:9) etc.

Scanned with OKEN Scanner

1988); 1 Petr. 2:3 — ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος (NTG 1993), „că-i *bun* Domnul" (NTB, BB).

Ca şi teonimul *Iisus*, *Hristos* 'Unsul' primeşte unele determinări: „Hristosul *lui Dumnezeu*" (Luc. 9:20), „Hristosul *Domnului*" (Luc. 2:26), *cf.* τὸν Χριστὸν *τοῦ Κυρίου* (NTG 1993) etc.

2. Criteriul formal

2.1. Ortografiere

Situaţia ortografierii numelui *Iisus Hristos* se prezintă astfel:

1) în Biblie: a) protestanţii: *Iisusŭ Christosŭ* (B 1874); b) catolicii: *Isus Cristos* (NT CAT.); c) ortodocşii: *Iisus Hristos* (toate ediţiile, cu excepţia celei din 1938, în care numele este ortografiat *Iisus Christos*).

2) în lexicoanele biblice şi în dicţionarele de teologie principiile de ortografiere indică din nou o abordare confesională: a) protestanţii: *Cristos* (Barclay 1992, p. 355); *Isus Cristos* (DB, s.v.); b) catolicii: *Isus Cristos* (în toate publicaţiile cu specific teologic); c) ortodocşii: *Iisus Hristos*. În versiunile vechi ale Bibliei numele apare şi în forma sa prescurtată. De exemplu, în *Psaltirea Şcheiană* sunt utilizate următoarele forme: Хс. 16(219), Хсѣл 7(58), Іс. Хс. 6(526), Хсоул 14(3), 16(500), Хрсѣлоуи 15(53), 12(82), лѣ Хс. 11(529).

În îndreptarele ortografice româneşti există mai multe reguli privind ortografierea numelui Hristos. Astfel, în ÎNDREPT. 1960 (p. 32) există trei reguli de transcriere a velarei surde χ: *ch*: *Chersones*, *Eschil*; *c*: *Calcedon*, *Caldeea*; *h*: *Ahile*, *Arhiloch*. O indicaţie în plus este aceea că se impune o anumită corelaţie între numele comune şi cele proprii: se scrie *Cronos*, nu *Hronos*, pentru că spunem *cronografie*, *cf. creştin*, iar nu *hreştin*. DA (s.v. *creştin*) utilizează forma *Isus Cristos*. $DOOM_1$ (p. 29) recomandă forma *Cristos*, iar $DOOM_2$ ambele forme: *Isus*/ *Iisus*, *Hristos*/ *Cristos*.

Şi în privinţa apelativului *creştin* şi a derivatelor sale există diferite opţiuni ortografice: *hristián*, *hristosean* 'creştin' (CV) alternează cu *creştin*; având în faţă versiunea slavă (*christijanŭ*), traducătorul a alcătuit prin analogie o formă derivată de la *Hristos* cu sufixul *-eanu* ($DILR_2$, p. 205); după $ILRL_1$ (p. 432), *hristian* 'creştin' este un împrumut neogrecesc din secolul al XVIII-lea;

Scanned with OKEN Scanner

creştinătate 'ceea ce se cere de la un adevărat creştin, virtuţi creştineşti' (DILR$_2$, p. 273); *hristoitie* (gr. χριστοήθεια) 'viaţă creştinească, evlavie, frică de Dumnezeu' (DA, s.v. *creştin*); *hristianism* 'creştinism' (DA, s.v. *creştin*). În Maramureş se foloseşte şi *Hristoasea* pentru Fecioara Maria. În CV, arată Popinceanu (1964, p. 163), *hristosean* este folosit ca adjectiv, cu sensul 'creştin(esc)'.

Ortografierea teonimului *Iisus Hristos* a fost corelată de cercetători cu modalitatea pătrunderii sale în limba română. Referitor la acest aspect, prezentăm mai jos câteva opinii.

1) *I(i)sus*

a) Origine slavă (limba primelor traduceri româneşti): *Isus*[12].

„Terminologia creştină, în afară de termenii latini care denumesc noţiunile fundamentale ale cultului (*biserică*, *botez*, *cîşlegi*, *creştin*, *cumineca*, *dumnezeu*, *înger*, *păgîn*, *paşti*, *sîn* 'sfânt' etc.), este sud-slavă [...]: *blagoslovenie*, *colindă*, *Hristos*, *iad*, *icoană*, *idol*, *Isus*", arată Rosetti (1968, p. 311); „cuvinte de origine slavă": sl. *Xristosŭ*, *Isusŭ* (*Ibid.*, p. 315); „Forma greacă *Iisus* a fost transcrisă în slava ecleziastică prin *Isus*, cu un singur *i*, grafie folosită şi în vechile traduceri româneşti din slavonă. În ultimul deceniu se constată o revenire la scrierea etimologică a numelui, adică *Iisus*" (Goicu 1999, p. 18-19).

b) Origine greacă (etimologică): *Iisus*.

„*Isus Hristos*, popular *Ristos* [...], din grecul Ιησους Χριστός" (Şăineanu 1999, p. 93);

c) Origine latină (limba în care s-a vestit Evanghelia dacilor romanizaţi): *Iisus*.

„La *strămânii* (daco-latini) din Dacia Traiană, Evanghelia s-a vestit în limba latină (începând cu secolul al doilea, odată cu trupele romane cuceritoare şi continuând, cu intensitate, prin misionarismul roman, care a culminat prin activitatea prodigioasă şi de durată a sfântului Niceta, eruditul episcop de

[12] *Cf.* Miklosich (1875, p. 38): sl. *Isusъ Hristosъ*, G. sg. *Isuhrъsta*. Formele greceşti ale cuvântului, care se păstrează din greacă prin intermediul religiilor creştine, le întâlnim la popoarele slave: bulg., sârb., bielorus. *Isus*, rus. *Isusъ*, *Iisusъ*. Forma latinească se întâlneşte în neosl. *Jezus*, ceh. *Ježiš*, pol. şi sârb. *Jezus*. Tot astfel şi lituan. *Jêzus*.

Scanned with OKEN Scanner

Remesiana, «apostolul românilor», 340-424, pe vremea căruia se vorbeşte despre existenţa unui «rit daco-latin pe scheletul apostolic» al Liturghiei în care se rostea Simbolul de credinţă niceo-constantinopolitan). Cum a ajuns, prin secole, latinescul *Jesus* la pronunţia românească cu *i* lung sau cu doi de *i* (uşor de remarcat şi azi în graiul ţăranilor maramureşeni, când rostesc salutul creştinesc «Lăudat fie Iisus»)? Tot aşa cum, după legile evoluţiei limbii, din latinescul *bene* avem actualul *bine*, din strămoşescul *plenus* avem românescul *plin* etc., în care *e* a devenit *i*; deci din *Jesus* – *Iisus* [...]. Forma corectă, literară, este cu doi de *i*; aceasta şi pentru că în limba română pronunţia este fonetică, deci se rosteşte *Iisus* şi se scrie *Iisus*" (Pop 1997, p. 5-6).

O explicaţie care scoate în evidenţă şi natura confesională a problemei ortografierii teonimului *Iisus* este cea formulată de Broşteanu (2005, p. 205): „În limba română, acest nume este ortografiat *Iisus* de ortodocşi, care ţin să transcrie cea de a doua literă, *ēta*, pronunţată ulterior *ī*, în vreme ce creştinii catolici şi protestanţi îl ortografiază fonetic: *Isus*".

2) *H(Ch)ristos*

a) Origine slavă cultă (opţiune explicabilă, având în vedere faptul că slavona a fost limba liturgică a românilor vreme de câteva secole): *Hristos*.

„Forma *Hristos* indică originea slavă a numelui" (Pop 1966, p. 626); *cf.* Rosetti (1968, p. 310-311); *hrist(os)* < sl. *christŭ*, *christosŭ* 'uns, ales': PH, 1^{v}; PS, 3; PSV 1577, 1^{v} (ILRL$_2$, p. 198).

b) Origine greacă (prin intermediar slavon): *Hristos*.

„Numele *Iisus Hristos* ne-a venit din limba greacă prin intermediul slavonei [...]. În limba română este pronunţat *Cristos*, după lat. *Christos*, dar grafia lui este etimologică (*Hristos*), ca în limba greacă" (Goicu 1999, p. 18; *cf.* şi Şăineanu 1999, p. 93). MICU-ŞINCAI (p. 13) consideră că iniţiala numelui trebuie rostită ca χ grecesc: „Exceptează-l pe *c* pus (aşezat) înaintea lui *h* sau *t*, căci în cazul întâi se rosteşte ca χ grecesc iar în al doilea ca *p* latinesc, de exemplu: *Christós* 'Christus', citeşte χριστός, *Lácte* 'lac', citeşte *lapte*".

c) Origine latină (româna comună vorbită): *Cristos*.

„Limba română l-a preluat, fonetic, pe strămoşescul latin *Christus*, rostindu-l *Cristos*, după aceeaşi lege după care latinescul *charta* este româneşte

Scanned with OKEN Scanner

carte, *character* este *caracter*, *chorus* – *cor*, *Charon* – *Caron* şi *chorda* – *coardă*. În slava târzie s-a transcris după forma greacă *Hristosu* [...]. Dar, chiar dacă s-a perpetuat, sub influenţa grafiei greco-slave, în multe tipărituri, forma *Hristos*, *titlul* corect, în româneşte, al lui Iisus este *Cristos*; şi pentru că noi nu ne numim *hreştini*, de la Hristos, ci *creştini*, de la Cristos" Pop (1997, p. 6). Bălan (1914, p. 144) crede că nu trebuie ignorat faptul că termenul *creştin* a circulat paralel, o vreme, cu *hristian* (de la Coresi), care redevine, în NTB, *creştin* (Fapte 26:28).

Într-un studiu amplu privind motivaţiile perpetuării ortografierii neunitare a teonimului *Iisus Hristos* în limba română, Munteanu (2008, p. 487-505) discută cele „trei variante ortografice (şi de pronunţie)" (p. 491) existente:

> a) opţiunea „tradiţional-ortodoxă" *Iisus Hristos*, justificată de principiul tradiţiei, impusă de tipăriturile oficiale ale Bisericii Ortodoxe Române şi adoptată prin consens tacit de un larg spectru de publicaţii;
>
> b) opţiunea „fonetic-analogică" sau „pragmatică" *Isus Cristos*, preferată de catolici şi neoprotestanţi, care are la bază o aplicare riguroasă a principiului fonematic al ortografiei româneşti actuale (lipsa de motivare fonematică a celor doi *ii*, în privinţa primului element al compusului) şi o operaţie analogică implicită (relaţia de opoziţie paradigmatică faţă de elementele seriei *creştin*, *creştinism* etc., în privinţa celui de-al doilea membru al compusului);
>
> c) opţiunea „savant-etimologizantă" *Iisus Christos*, întrebuinţată cu deosebire de filologi clasici sau de autori cu instrucţie clasic-umanistă, care au în vedere sugestia imaginii grafice a etimonului grecesc originar.

Prima variantă ar privilegia criteriul etimologic (etimonul greco-slavon), a doua ar avea la bază fonetismul ortografiei actuale, în timp ce a treia opţiune („un cultism ortografic") ar fi inacceptabilă. Corelând datele de mai sus, autorul ajunge la concluzia că există numai două posibilităţi valide de ortografiere corectă a teonimului: *Isus Cristos* şi *Iisus Hristos* (*Ibid.*, p. 505).

Terminologia religioasă românească, majoritar grecească la origine (dar venită prin filieră slavă), a fost adoptată în secolele al X-lea şi al XI-lea, când limba slavă bisericească era folosită de aristocraţia română de limbă slavă ca limbă de cult. Astfel, aşa cum arată Ivănescu (2000, p. 245), odată cu venirea

Scanned with OKEN Scanner

slavilor, numele **Ĕesu *Cristu*[13] nu s-a pierdut, însă a fost înlocuit mai târziu, sub influenţa limbii slave, cu numele *Hristos*.

Referitor la teonimul *Hristos*, aceeaşi explicaţie o oferă şi Popinceanu (1964, p. 163 şi 140-141): *Hristós* (< gr. Χρηστός) este rostit şi scris în limba română în două moduri: *Cristos* şi *Christos*. În timp ce *creştin* este moştenit din latină, *Hristos* a apărut abia mai tîrziu din limba greacă, prin filieră slavă, după ce în vechea română trebuie să se fi ajuns, de la o formă latină, la *Cristu* (istr. *Krstu*, *Kerştu*, arom. *Hristós*).

2.2. Probleme de traducere

În funcţie de sursele utilizate, traducătorii români ai Bibliei împrumută (transcriu) sau traduc teonimul *Hristos* (*Unsul*, *Cel uns*, *pomazanicŭ*). Se remarcă o inconsecvenţă din acest punct de vedere atât la nivelul unui singur text, cât şi în plan diacronic.

În general, atunci când apare forma de origine ebraică, *Mesia*, apare în continuare şi „tâlcuirea" sau traducerea în limba greacă a acestuia (*Hristos*), preluată şi în versiunile româneşti:

Ioan 1:41, 4:25 — „Aflat-am pre *Mesia*, carele iaste, de vei tîlcui, *Hristos*" (NTB), *cf.* Εὑρήκαμεν *τὸν Μεσσίαν*, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον *Χριστός* (NTG 1993); „Aflat-am pre *Mesiia* (ce s-au tălcuit *Hristos*)" (VULG. BLAJ), *cf.* „invenimus *Messiam* quod est interpretatum *Christus*" (VULG.); „Abbiamo trovato il *Messia* (che, tradotto, vuol dire *Cristo*)" (BIBL. IT.); „Nous avons trouvé le *Messie* – ce qui veut dire *Christ*" (BJ, TOB); „We have found the *Messiah* (which means *Christ*)" (RSV); în BIBL. GERM. este preferată traducerea sa: „Wir haben den *Messias* gefunden (welches ist verdolmetscht: *der Gesalbte*)"; *der Gesalbte* = *Cel Uns*; *Unsul* (CORN. 1921, B 1988, Fapte 4:26); ANANIA oferă o notă explicativă în acest sens.

Ps. 2:2 — transcris: „mai marii între ei s-au sfătuit împotriva Domnului şi a *Hristosului* Său" (ANANIA); tradus: „împotriva *unsului* Său" (BB, *cf.* MICU, B

[13] *Cf.* antroponime precum: *Cristea* şi *Cîrstea*, *Cristescu*, *Cristel*, *Cristache*, *Cristian*, *Cristina*, *Cristocea* etc.; cu fonetism neogrecesc: *Hristofor*, *Istrofor*, *Hrist*, *Hrista*, *Hristea*, *Hristian*, *cf.* şi formele bulgare *Христ/ о*, *-а*, *-ина* şi *Рисm/ о*, *-а*; toponime: *Cristeşti*.

Scanned with OKEN Scanner

1938, SEPT. 2004), *cf.* κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ *τοῦ χριστοῦ* (SEPT.). Potrivit unei note explicative din SEPT. 2004, în privinţa genitivului grecesc *τοῦ χριστοῦ* există două niveluri de lectură: a) un nou rege care, la evrei, este consacrat prin ungere şi b) Iisus Hristos, adică 'Unsul lui Dumnezeu'. În textele din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea apare fie transcrierea după sl. **хрѣстъ** – „şi boïarii adunară-se depreură spre Domnul şi la *hristosul* lui" (PŞ, PH) –, fie echivalarea prin substantivul *pomazanicul* (D) 'cel care a fost uns', provenit din verbul sl. **помазати** 'a unge': (*a*) *pomăzui* 'a unge'; *pomazanie*, *pomăzuire* 'ungere' (CANDREA$_2$, p. 456).

DILR$_2$ (p. 347) încadrează teonimul *Hristos* în rândul cuvintelor care reproduc formele pe care le-au găsit traducătorii noştri în originalul slav: *hrist*, *hristoşi* 'uns' < χριστός (*christŭ*, *christosŭ*):

Ps. 88:39 — „lepădaşi *hristuslŭ* tău" (PŞ), „pre *hristosul*" (D), „pre *h‹risto›slu*" (PH), dar *unsul* în CP (Ps. 88:39), „Mâniatu-te-aï asupra *unsului* teŭ" (B 1874).

2.3. Tratament lexicografic

Spre deosebire de nume proprii precum *Israel*, *Dumnezeu* şi *Mesia*, care apar cu intrare de sine stătătoare în dicţionarele limbii române, teonimul *Iisus* nu apare în DEX, iar în DA este redat în interiorul articolului *Hristós*, sensul al doilea: „*Isus* Hristos, fiul lui Dumnezeu, mîntuitorul lumei, M e s i a". El apare în partea enciclopedică a *Dicţionarului universal al limbii române* (ŞĂINEANU$_1$, s.v.), începând cu a doua ediţie:

> *Isus* m. ('Mântuitorul') numit şi *Hristos* ('Unsul lui Dumnezeu'), născut la Betleem din sfânta Fecioară, fu răstignit la vârsta de 33 de ani din ordinul guvernatorului roman Ponţiu Pilat. Data naşterii sale (25 Dec.) indică începutul erei actuale şi divinitatea sa deveni dogma fundamentală a creştinismului.

În general, nici teonimul *Hristos* nu face obiectul dicţionarelor de limbă, ca intrare de sine stătătoare. Apare, totuşi, în următoarele lucrări lexicografice:

a) ŞĂINEANU$_1$ (ş.u.), cu ambele forme etimologice (latină şi greco-slavă):

Scanned with OKEN Scanner

Crist m. **1.** unsul Domnului; **2.** chipul lui Isus pus pe cruce: *un Crist de fildeş*; **3.** ordin religios şi militar [...].

Hristos m. supranumele lui Isus [adică 'Unsul', traducere grecească după ebraicul *Messiah*].

b) În DLR, la intrarea *hristós*, primul sens ('uns') este cel al apelativului; la intrarea a doua se face referire la uzul ca nume propriu al acestuia:

HRISTÓS s.m. (Din gr. χριστός) *Christ* **1.** Uns, închinat lui Dumnezeu. *Împăraţii din legea veche cu unsoare din cornul unsorii să ungeà ... şi pentr'aceea să chemà hristoşi*. ŞAPTE TAINE ap. TDRG. **2.** Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mântuitorul lumei, M e s i a [...]. Şi: *Hrist* s.m. Lepădaşi Hristulŭ tău. PSAL. SCH. 293, *Cristós* s.m. (după ung. *keresztes vitéz*, cu înţelesul de 'cruciat', *cf.* TDRG). *Biruì lancul pre Mahamet cu cristoşii*. MOXA, 406/$_3$.

3. Criteriul morfo-sintactic

3.1. Microsintaxă

În textele din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, la G.-D. formele articulate proclitic (*lui*, *lu*) ale numelor proprii alternau cu cele articulate enclitic (*-lui*), prima modalitate, care se va impune în secolele următoare, fiind specifică numelor proprii în raport cu apelativele. În această situaţie se găsesc şi teonimele *Iisus* şi *Hristos* (vezi exemplele din Rosetti 1956, p. 133-134).

În Noul Testament, numele *Hristos* apare articulat hotărât la cazul nominativ:

Ioan 3:28, 4:29 — „*Hristosul* Său" (NTB, *cf.* B 1988); „Nu sînt eŭ *Christosulŭ*" (B 1874, *cf.* ANANIA), dar „Nu sînt eu *Hristos*?" (BB);

Mat. 24:23 — „Iată, *Hristosul* este aici" (CORN. 1921), dar *Hristos* (NTB, BB, MICU, ANANIA);

Ioan 7:42 — „Au nu zice Scriptura că... va veni *acel Hristos*?" (NTB); „Nu zice Scriptura că *Hristosul* are să vină din sămînţa lui David?" (CORN. 1921), dar *Hristos* (BB, MICU);

Scanned with OKEN Scanner

Pentru exemplul din urmă, în NTB este preferată articularea prin demonstrativ („Au nu zice Scriptura că den sămânţa lui David... va veni *acel Hristos*?"), *cf.* Mat. 26:63 — *acel Hristos* (NTB); *Hristosul* (ANANIA); *Christosul* (B 1938); *Hristosul* (B 1988), dar *Hristos* (MICU, ŞAGUNA, FILOTEI).

Referitor la formele *Hristosul* şi *Iisusul*, articulate la N.-Ac., Bălan (1914, p. 219) arată că „în limba greacă veche χρηστός e un cuvânt comun, întrebuinţat pentru orice 'uns', dar românescul *Hristos* e nume propriu. Dacă înaintea numelui grecesc vedem articolul determinător, în româneşte nu trebuie să zicem *Hristosul*, căci nu e nevoie de acest articol, după cum nu zicem, şi nu putem zice, *Ioanul*".

Teonimul *Iisus* nu apare, de regulă, articulat enclitic. Când este însoţit de un determinant, este articulat acesta din urmă, ca în următoarele exemple:

Mat. 26:71 — „Şi tu cu *Nazarineanul Iisus* erai?" (NTB); „Şi tu erai cu *Iisus Nazarineanul*?" (BB, B 1988, ANANIA);

Marc. 16:6 — „pre *Iisus* căutaţi, *Nazarineanul* cel răstignit?" (NTB, BB, MICU, ANANIA etc.); „Căutaţi pe *Iisus Nazarineanul*, Cel răstignit?" (B 1988);

Marc. 10:47 — *Iisus Nazarineanul* (NTB, BB, MICU etc., B 1988);

Mat. 26:69 — *Iisus Galileanul* (NTB, BB, VULG. BLAJ, MICU, ANANIA).

În vechile versiuni româneşti ale Bibliei sunt frecvent utilizate formele de vocativ în *-e* (etimologic): *Iisuse* (NTB, *cf.* BB, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI etc., Mat. 8:29, Marc. 5:7, Fapte 8:59) şi *Hristoase* (NTB, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1988, Mat. 26:68). Atunci când numele este însoţit de un determinant cu funcţie de identificare, ca în Luc. 4:34, ambele forme primesc desinenţe de vocativ: *Iisuse Nazarineane* (NTB, *cf.* BB, MICU, ŞAGUNA, B 1874, B 1938, B 1988), dar *Iisuse Nazarineanule* (FILOTEI, B 1914).

În contrast cu numele propriu *Hristos* apare pluralul *hristoşi* (*cf.* gr. ψευδόχριστος 'un Hristos fals, cineva care pretinde pe nedrept că vine în numele lui Hristos'), ca apelativ:

Mat. 24:24, Marc. 13:22 — „că se vor scula *Hristoşi* minciunoşi" (NTB MICU, ŞAGUNA, FILOTEI); „căci se vor ridica *hristoş*(*i*) mincinoşi" (BB, VULG. BLAJ, B 1988 şi ANANIA): alte versiuni: *pseudochristi* (VULG.); *faux Christs*

Scanned with OKEN Scanner

(BJ); *falsi cristi* (BIBL. IT.); *falsos cristos* (BIBL. SP.); *false Christs* (RSV, NIV, KJV); *falsche Christi* (BIBL. GERM.).

3.2. Macrosintaxă

a) Uzul şi funcţia referenţial(ă): „*Iisus* a văzut două corăbii la marginea lacului" (CORN. 1921, Luc. 5:2); „Iară deaca născu *Iisus* în Vitleaemul jidovesc, în zilele lui Irod craiu" (NTB, Mat. 2:1); „să să ruşineze cei carii hulescu bună viiaţa voastră ce-i *întru Hristos*" (NTB, 1 Petr. 3:16); „va vedea pe *Hristosul* Domnului" (NTB, Marc. 2:26); „o clădire a cărei piatră din capul unghiului este însuş *Iisus Hristos*" (CORN. 1921, Efes. 2:20);

b) Uzul şi funcţia vocativ(ă): „Prooroceşte-ne, *Hristoase*, cine este cel ce Te-a lovit?" (B 2005, Mat. 26:68); „*Iisuse*, Învăţătoare, fie-Ţi milă de noi" (NTB, Luc. 17:13);

c) Uzul şi funcţia „de nominare": „Eu sînt *Hristos*" (NTB, Luc. 21:8); „Acestui Fiu el I-a pus numele *Iisus*" (CORN. 1921, Mat. 1:23).

Scanned with OKEN Scanner

Mesia

0. Uz: Vechiul Testament: *celŭ Unsŭ* (B 1874); *cel uns/* „va pieri *ungerea*" (B 1914); „Unsul (*Mesia*)" (CORN. 1921); *Cel-Uns/ Cel Vestit* (B 2005); *a prince/ an anointed one* (RSV). Noul Testament: Μεσσίας (NTG 1993); *Messias* (VULG.); *Mesia* (NTB, B 1874, B 1914, B 2005); *Messia/ Mesia* (VULG. BLAJ); *Messia* (B 1819); *Messie* (TOB, BJ); *Messiah* (RSV); *Messias* (BIBL. GERM.)

1. Tradiţia biblică. Geneza numelui

Nume propriu al Fiului lui Dumnezeu, teonimul gr. ὁ Μεσσίας este echivalent cu gr. ὁ Χριστός şi apare în Vechiul Testament o singură dată (Dan. 9:25-27), iar în Noul Testament de două ori (Ioan 1:41 şi 4:25). În limba greacă este o transcriere după ebr. *māšīah* 'cel uns'. La evrei, acest nume îl desemna pe Cel uns de Dumnezeu asemenea regilor şi preoţilor, de la care se aştepta eliberarea ţării şi instaurarea unei teocraţii fericite (Broşteanu 2005, p. 205).

2. Criteriul formal

2.1. Traducere

În Bibliile româneşti teonimul *Mesia* (scris şi *Messia*) este transcris cel mai des după textul grecesc (gr. Μεσσίας, *cf.* lat. *Messias*, sl. Месиꙗ[14]).

În Vechiul Testament, termenul ebr. *māšīah* este tradus prin *unsul*, fiind ortografiat cu majusculă în unele versiuni româneşti, întrucât se referă la Mesia:

Ps. 2:2 — „*unsului* lui" (BB, MICU, B 1819, ŞAGUNA, B 1874, B 1914, B 1988), dar „*Unsului* lui" (VULG. BLAJ, FILOTEI, CORN. 1921, B 1938, ANANIA);

---

[14] Sl. *Mesij*, G. sg. *Mesiję*. Numele *Mesij* a fost tradus prin grecescul χριστός: sl. *hristosъ*, G. sg. *hristosa*, exprimat *hrista*, la care se adaugă *hrъstosъ*, *hrъstъ* şi *krъstъ*. Uneori apare şi *pomazanikъ*, 'uns'; n. sl. *kristus*. Bulg. *hristos*, G. sg. *hrista*, croat. *isuhrist*, *isuhrst*, sârb. *hristos*, *hrista*, *isukrst*; bielorus. *hrystos*, *hrysta*; rus. *hristos*, *hrista*; ceh. *kristus*, *krista*, pol. *chrystus*, sârb. est şi sârb. nord *krystus*, *krysta* (Miklosich 1875, p. 38).

Scanned with OKEN Scanner

Dan. 9:25-27 — *Unsoarea* (BB); *Cel-Uns* (B 1988); „*Unsul*(-Principe)" (ANANIA); *Hristos* (VULG. BLAJ), *cf. ad christum* (VULG.). Alte ediţii oferă şi transcrierea numelui, de exemplu: „*Unsul (Mesia)*" (CORN. 1921).

În Noul Testament se pierde legătura cu forma ebraică, fiind preluată în mod exclusiv forma din textul grecesc (χριστός) sau traducerea acesteia:

Fapte 4:26 — „Asupra luĭ Iehova şi asupra *Unsuluĭ* seŭ" (B 1874, CORN. 1921, B 1988, FILOTEI), *unsului* (BB), dar „asupra *Hristosului* lui" (NTB, MICU, B 1814, ŞAGUNA, B 1988, ANANIA), *cf.* κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ *Χριστοῦ* αὐτοῦ (NTG 1993). Această variaţie este specifică şi versiunilor din alte limbi, de exemplu în limba engleză: „against the Lord, and against his *Christ*" (KJV); „against the Lord and against his *Anointed* One (NIV); „against the Lord and against his *Anointed*" (RSV).

2.2. Tratament lexicografic

ŞĂINEANU$_2$ prezintă teonimul *Mesia* în mod identic atât în partea enciclopedică a dicţionarului, cât şi în cea de limbă:

> MESÍA **1.** unsul lui Dumnezeu, Mântuitorul promis lumii în profeţiile Vechiului Testament, identificat de creştini cu Isus Hristos; **2.** om providenţial, dorit şi aşteptat cu nerăbdare.

În DLR (s.v. *mesia*) sunt redate sensurile enciclopedice ale numelui:

> MESÍA (accentuat şi *mésia*) s.m. sg. *Personaj mitic* [s.n.] căruia i se atribuie, în textele biblice, rolul de mântuitor al lumii; (în special) epitet dat de creştini lui Isus Hristos: *Grăi lui muiarea: ştim că i să vie mesia ce-l va chema H[risto]s* (VARLAAM, ap. GCR I 108/ 32).

Acelaşi tratament lexicografic i se aplică şi în MDA: „**1.** (Bisericesc) Personaj căruia i se atribuie, în textele biblice, rolul de mântuitor al lumii. **2.** (Special, la creştini) Iisus Hristos".

Ocurenţa numelui *Mesia* în dicţionarele explicative ale limbii române ar putea fi justificată prin faptul că este necesar pentru o mai clară înţelegere a derivatelor sale intrate în limba română pe cale savantă, din limba franceză:

Scanned with OKEN Scanner

mesianic < fr. *messianique* 'care cuprinde preziceri, profetic', 'referitor la Iisus Hristos'; *mesianism* < fr. *messianisme* 'atitudine filozofică bazată pe ideile religioase mesianice'; *mesianist* < fr. *messianiste* 'adept al mesianismului' (MDA, s.v.).

3. Criteriul morfosintactic

Din punct de vedere lexico-gramatical, *Mesia* este un nume monolexical, prototipic („opac" din punct de vedere semantic). În unele ediţii apare forma tradusă în limba română, *Unsul*. Existând ca nume propriu în puţine contexte, *Mesia* nu actualizează la nivel macro-sintacric decât funcţia referenţială: „dela darea poruncii pentru zidirea din nou a Ierusalimului, pînă la Unsul (*Mesia*), la Cîrmuitorul, vor trece şapte săptămîni" (CORN. 1921, Dan. 9:25); „Aflat-am pre *Mesia*, carele iaste, de vei tîlcui, *Hristos*" (NTB, Ioan 1:42); „Ştiu că *Mesia* va veni, (carele să chiamă Hristos)" (NTB, Ioan 4:25).

Scanned with OKEN Scanner

Emanuel

0. Uz: ebr. *'immānû'ēl* 'Dumnezeu este cu noi'; *Emmanuil* (NTB, Ms. 45 şi 4389); „*Emmanuil* carele iaste tălmăcindu-se: 'Cu noi Dumnezău'" (BB); „*Emmanuelŭ* (Dumnedzeŭ este cu noĭ)"/ *Emanuelŭ* (B 1874); Емманꙋи́лъ (B 1819); „*Emanuil*, ce se tâlcueşte: cu noi Dumnezeu" (B 1914, VULG. BLAJ, MICU); *Emanuel* (CORN. 1921, B 1938, ANANIA, B 2005); Ἐμμανουήλ (SEPT.); Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός (NTG 1993); „*Emmánuel*, quod est interpretátum nobíscum Deus" (VULG.); „*Emmanuele*, che significa: 'con-noi-è-Dio' (BIBL. IT.); „le nom d'*Emmanuel*, ce qui se traduit: 'Dieu avec nous'" (TOB); „*Immanuel/ Emmanuel* (which means, God with us)" (RSV); „*Immanuel*... das heißt übersetzt: 'Got ist mit uns'" (BIBL. GERM.).

Emanuel este numele dat Mântuitorului de proorocul Isaia. Nume teoforic[15] şi simbolic al Fiului lui Dumnezeu cu semnificaţia 'Dumnezeu este' (TOB), Ἐμμανουήλ este forma grecească, transcrisă, a ebr. *'immānû'ēl*. Acest teonim apare de patru ori în Biblie: la Isa. 7:14; 8:8, 10 şi la Mat. 1:23, unde este oferit şi sensul său etimologic: „Iată, fecioara va lua în pântece şi va naşte fiiu şi vor chema numele lui *Emmanuíl*, carele iaste tălmăcindu-se: «Cu noi Dumnezău»" (BB).

Nume propriu prototipic în limba română (monolexical, nedescriptiv, nearticulat), *Emanuel* a fost adaptat cu diverse forme grafice în traducerile autohtone ale Bibliei: *Emmanuil* (NTB, BB, B 1819), *Emanuil* (VULG. BLAJ, MICU, B 1914), *Emanuel* (B 1938, B 1988, ANANIA, B 2005).

De obicei, etimologia numelui este oferită imediat, în text (vezi *supra*), juxtapusă numelui. Uneori apare în text numai una dintre cele două variante: la ANANIA, de exemplu, numele este transcris, *Emanuel*, *cf.* Ἐμμανουήλ (SEPT., Isa. 7:14), însă doar tradus '*Cu noi este Dumnezeu*', *cf.* Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός (SEPT., Isa. 8:9).

[15] Compus prin alăturarea numelui divin *'el*.

Scanned with OKEN Scanner

Privitor la răspândirea acestui nume biblic în sud-estul Europei, se disting, potrivit lui Petru Caraman[16], comentat de Ionescu (1971, p. 1262-1263), două perioade:

a) perioada veche creştină, până la creştinarea slavilor meridionali, în care se păstrează formele cu fonetismul ebraic: bg. *Manuil*, *Manoil*[17], sârb. *Manojlo*, rom. *Emmanuel-Emmanoil*, *Manuel-Manoil*;

b) perioada de răspândire a numelui în limba română; atestat în secolul al XVI-lea, numele este preluat în ngr. *Manoli*(*e*) < Μανώλης.

[16] În *Consideraţii critice asupra genezei şi răspândirii baladei Meşterului Manole în Balcani*, Extras din *Buletinul Institutului de Filologie Română „Al. Philippide"*, Iaşi, I (1934), p. 64-102.

[17] Dar şi nume precum: a) *Mănăilă*, *Mîniilă*, *Mănui*; b) *Manol*, *-ea*, *Manoleasa*, *Manolică*, *Manoliu*, *Manoliţă*, *Manolache*, *Mănălachi* etc.; *Nole*, *Nolică*, cu afereză, potrivit lui Constantinescu (1963, p. 100).

Scanned with OKEN Scanner

Duhul (Sfânt)

0. Uz: *Duhul Svînt* (NTB, *cf.* CORESI, TE.); *Duhul cel Sfânt* (BB); *Duhul Sfînt* (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, CORN. 1921, B 1914, B 1988, ANANIA, SEPT. 2004); *Spiritulŭ celŭ Sântŭ* (B 1874); *Spirit Sânt* (NT 1897); τὸ Πνεῦμα ἅγιον (NTG 1993); *Spiritus Sanctus* (VULG.); *lo Spirito Santo* (BIBL. IT.); *el Espíritu Santo* (BIBL. SP.); *l'Esprit Saint* (BJ, TOB); *the Holy Spirit* (RSV, NIV); *the Holy Ghost* (KJV); *der heilige Geist* (BIBL. GERM.); Дух Святый (BIBL. RUS.).

1. Tradiţia biblică. Geneza numelui

În *Septuaginta*, τὸ πνεῦμα este traducerea ebr. *rûʾaḥ* 'suflare, vânt, intelect' şi face referire la forţa divină care, coborând asupra unor oameni aleşi, îi face capabili de fapte extraordinare sau le inspiră cuvintele pe care ei le rostesc din partea lui Dumnezeu: „Şi voi turna preste casa lui David... *duhul* darului şi al milii" (MICU, Zah. 12:10); „*Duhul* Mieu, carele iaste întru tine..." (MICU, Isa. 59:21); „Dumnezeul *duhurilor*" (MICU, Num. 16:22); „Domnul Dumnezeu... dă suflare norodului... şi *duh* celor ce umblă pe întinsul lui" (MICU, Isa. 42:5); *suflare* vs. *suflet* (CORN. 1921). În *Septuaginta* (καὶ διδοὺς *πνοὴν* τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς καὶ *πνεῦμα* τοῖς πατοῦσιν αὐτήν), se diferenţiază între πνοήν 'respiraţie' şi πνεῦμα 'spirit, duh, suflet' (OLD, s.v.); *cf. flatum* 'actul de a respira, respiraţie' vs. *spiritum* 'partea necorporală a omului, spirit, suflet' (VULG.); *der Odem* 'respiraţie' vs. *der Geist* 'intelect, spirit' (BIBL. GERM.); *souffle* vs. *l'esprit* (BJ); *respiro* vs. *spirito* (BIBL. IT.); *breath* vs. *spirit* (RSV, KFV, NIV); дыхание vs. дух (BIBL. RUS.).

Atunci când nu apare determinat prin adjectivul *Sfânt* (*Duhul Sfânt*, gr. τὸ Πνεῦμα ἅγιον, lat. *Spiritus Sanctus*), numele celei de-a treia persoane a trinităţii divine care îi inspiră pe profeţi este însoţit de alţi adjuncţi (adjectivali sau nominali), care îi sporesc funcţia de identificare: *Duhul lui Dumnezeu* (gr. τὸ πνεῦμα θεοῦ, traducere a ebr. *rûʾaḥ*, la Fac. 1:2, Mat. 3:16); *Duhul Sfânt* (τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, NTG 1993, Ioan 14:26); *Duhul Tatălui* (τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός, NTG 1993, Mat. 10:20); *Duhul cel sfânt al lui Dumnezeu* (τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, NTG 1993, Efes. 4:30); *Duhul lui Hristos* (τὸ Πνεῦμα τοῦ

Scanned with OKEN Scanner

Χριστοῦ, NTG 1993, Rom. 8:9); *Duhul Adevărului* (τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, NTG 1993, Ioan 14:17); *Duhul înfierii* (Πνεῦμα υἱθεσίας, NTG 1993, Rom. 8:15); *Duhul Fiului* (τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, NTG 1993, Gal. 4:6); *Duhul slavei* (τὸ Πνεῦμα τῆς δόξης, NTG 1993, Petr. 4:14).

2. Criteriul formal

2.1. Ortografiere

Termenul *duh* este folosit în Biblie mai cu seamă ca apelativ, având diverse sensuri în funcţie de context: 'suflet, inspiraţie, intelect, înţelepciune, simţ ascuţit, inteligenţă'; în această calitate, el este ortografiat cu iniţială minusculă: „*duhul* vieţii în Iisus Hristos" (Rom. 8:2).

În vechile versiuni româneşti ale Bibliei scrise cu grafie chirilică nu este pusă în evidenţă valoarea de nume propriu a cuvântului *duh*; numele apare cu forma sa prescurtată: дх҃оу, доухъ, дх҃ꙋл. În traducerile scrise cu alfabet latin, teonimul *Duhul Sfânt* este ortografiat de obicei cu majusculă: „Căci cugetul trupului este moarte, dar cugetul *Duhului* este viaţă şi pace" (ANANIA, Rom. 8:6). Uneori este ortografiat cu iniţială minusculă: *duhul lu Dumnedzeu* (PO, Ieş. 31:3); „în numele Tatălui, al Fiului şi al *spiritului sfânt*" (NWT, Mat. 28:19).

2.2. Tratament lexicografic

Descriptivitatea totală a acestui nume explică prezenţa sa în dicţionarele de limbă, dar şi în cele enciclopedice, ca apelativ, la intrarea *duh*. Astfel, MDA propune următoarea distribuţie a intrărilor:

> **1.** Răsuflare; **2.** (Învechit) Viaţă; **3.** (Gramatică) Accent; **4.** (Învechit) Vânt; **5.** (Învechit şi popular) Duhoare [...]; **7.** (*Specializat*) *Dumnezeu*; **8.** (Teologie; în sintagma) *Sfântul* ~ Una dintre cele trei ipostaze ale trinităţii divine creştine; **9.** Spirit sfânt [...] Sinonime: *spirit*, *suflet* etc.

În DLR şi în ŞĂINEANU$_2$ este menţionat şi uzul propriu ('Dumnezeu', 'ipostază a divinităţii în creştinism') al apelativului *sfânt*:

Scanned with OKEN Scanner

SFÂNT **1.** Adj. (În concepţiile religioase; despre divinitate, despre fiinţe supranaturale considerate de esenţă divină etc.) Care întruchipează idealul de puritate şi de perfecţiune absolută [...]. **2.** s.m. (Popular; articulat) Dumnezeu.

Duh, duhuri n. **1.** spirit, fiinţă supranaturală imaterială: *duh rău*; **2.** *Sfîntul Duh*, una dintre cele trei ipostaze sub care este prezentată divinitatea în creştinism; suflet, suflare, spirit: *a-şi da duhul*; **3.** capacitate intelectuală, minte, inteligenţă; *de duh*, spiritual, inteligent; *sărac cu duhul*, lipsit de preocupări lumeşti, smerit; *cu duhul blândeţii*, blând, binevoitor.

2.3. Traducere

În funcţie de originalul avut la dispoziţie, traducătorii români ai Bibliei au optat fie pentru termenul de origine slavă, *Duh* (din sl. дѫхъ, MIKL., p. 182; bg. *duh* 'spirit'[18]), fie pentru cel latin, *Spirit* (lat. *spiritus*):

Fapte 2:4 — *Duhul Sfînt* (NTB); *Duhul Svînt* (BB, *cf.* MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, ANANIA) dar *Spiritulŭ sântŭ* (B 1874); *spiritul sfânt* (NWT);

Fapte 2:33 — „şi făgăduitu *Duhului Sfînt*" (BB, NTB, MICU, ANANIA); „făgăduinţa *Sântului Spirit*" (NT 1897, B 1874);

Fapte 2:38 — „darul *Sfîntului Duh*" (BB, *cf.* NTB, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, CORN. 1921, B 1988, ANANIA); *Spiritulŭ* (B 1874, *cf.* şi NT 1897);

Mat. 3:16 — *Duhul lui Dumnedzeu* (NTB, *cf.* CORN.1921, ANANIA); *Spiritulŭ luĭ Dumnedzeŭ* (B 1874, *cf.* şi NT 1897);

Fac. 1:2 — *duhul Domnului* (PO); *duhul lui Dumnezău* (B 1688, Ms. 45, Ms. 4389); *Duhul lui Dumnezeu* (MICU, ŞAGUNA, CORN. 1921, ANANIA), dar *spiritul lui Dumneḑeu* (HELIADE, *cf.* B 1874, NWT);

Ieş. 31:3 — *duhul lu Dumnedzeu* (PO); *duh dumnezăiesc* (BB_1); *duhul cel dumnezeiesc* (ANANIA, ŞAGUNA); *Duhul cel Dumnezeiesc* (MICU); *duhul dumnezeesc* (SEPT. 2004); dar *spiritulŭ luĭ Dumnedzeŭ* (B 1874); *spirit divin* (HELIADE); *spiritul lui Dumnezeu* (NWT).

În unele confesiuni creştine, *Duh*[19] a fost înlocuit prin *Spirit*[20] (< lat. *spiritus*) în secolul al XIX-lea, sub influenţa doctrinei latiniste a Bisericii Unite

[18] Potrivit DER, s.v., ultimul sens este rezultatul unei confuzii cu *buh* 'miros', *a duhăi* 'a mirosi urât'.

Scanned with OKEN Scanner

cu Roma din Transilvania (potrivit DER, s.v.). Astfel, în loc de *Duhul Sfânt*, *Sfântul Duh* apare *Spiritul Sfânt*, *Sfântul Spirit*:

> „Până la 1865, din diverse considerente, nu pătrunseseră în limba textelor religioase unite nici măcar expresiile *Spiritul Sfânt* şi *Doamne, îndură-Te spre noi!*, care, ulterior au ajuns diferite semne distinctive între greco-catolici şi ortodocşi, aceştia din urmă rămânând la *Sfântul Duh* şi *Doamne miluieşte-ne!* [...]. Între 1838-1865, activitatea tipografică de la Blaj a fost întreruptă din motive de ordin politic, iar reluarea acesteia s-a făcut la 1865, în plin apogeu al curentului latinist [...]. Aşa se explică pătrunderea în aceste cărţi a numeroşi termeni de origine latină sau formaţi pe terenul limbii române de la rădăcini latineşti. Aceşti termeni au înlocuit cuvintele de origine străină, slavă în primul rând, întrebuinţate până în acel moment, şi abia acum se poate vorbi despre apariţia unor deosebiri între textele religioase unite şi cele ortodoxe" (Iacob 2004, p. 21).

Referitor la celălalt compus al teonimului, determinantul *Sfânt*, Puşcariu (1940, p. 280) arată că „uneori cuvântul slav s-a suprapus peste cel latin, fiindcă acesta avea o formă asemănătoare. Astfel, *sfânt* (slav. *svętŭ*) a înlocuit pe *sân* (lat. *sanctus*), păstrat acum doar în compusele cu nume de sfinţi care reprezintă,

---

[19] Pl. *duşi* – *cf.* pl. *monarşi* de la *monarh* (schimbarea lui *h* în *ş*), *patriarşi*; „*duhuri* este o formă mai nouă, refăcută". „Forma pe care o socotesc ulterioară, *duhuri*, s-a putut răspândi atunci când *duh* a căpătat sensuri ca 'miros', 'temperament' etc." (Graur 1975, p. 48). Alte semnificaţii vechi ale acestui cuvânt sunt astăzi înlocuite prin *suflet*, *suflare*. Sunt expresiile: *a-şi da sufletul*, *om plin de duh* (*de spirit*), *duh rău*, *duh necurat*, *sărac cu duhul*. *Duhovnic* este astăzi mai puţin folosit. În Biserica Unită se foloseşte termenul *spiritual*. În arom. se păstrează forma *pnevmă* < gr. πνεῦμα (Popinceanu 1956, p. 151).

[20] Exemplul este considerat elocvent pentru dinamica raportului tradiţie-inovaţie de Munteanu (2008, p. 474-478): „În perfect acord cu strategia sa de modernizare a lexicului românesc, Heliade propune în textul biblic cuvântul *spirit* (< lat. *spiritus*), [...] termen de bază, cum se ştie, al vocabularului intelectual românesc modern, împreună cu întreaga sa familie (*spiritual*, *spiritualizat*, *spiritualitate* etc.) [...]. În textele biblice aparţinând filierei tradiţionale, sinonimul *duh* îşi păstrează însă monopolul nu doar în contextul biblic la care ne referim, ci în ansamblul stilului bisericesc".

Scanned with OKEN Scanner

în acelaşi timp, şi denumirile populare ale sărbătorilor creştine la români precum *Sâmpietru*, *Sânicoară*, *Sâmedru* şi, în regiunile sudvestice ale ţării, în *sâmţ* (din pluralul *sancti*), numele sărbătorii celor patruzeci de mucenici".

Cuvânt panroman, lat. *sanctus* s-a păstrat în toate limbile romanice: Fapte 2:38 — „*Saint* Esprit" (BJ), „Spirito *Santo*" (BIBL. IT.), „del Espíritu *Santo*" (BIBL. SP.)[21], *cf.* „*Sancti* Spiritus" (VULG.).

3. Criteriul morfo-sintactic

Teonimul *Duhul Sfânt* este un nume propriu neprototipic. Ambii termeni din componenţa teonimului sunt descriptivi din punct de vedere semantic. Determinarea se realizează uneori prin articol demonstrativ: Fapte 2:4 — „Mîngîietoriul, *Duhul cel Sfînt*" (NTB, B 1819, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI). Flexionar, teonimul se comportă ca şi apelativul omonim:

N.-Ac. — *Duhul* (Marc. 1:10, 12); „*Duhul* Celui ce a înviat pe Iisus din morţi" (Rom. 8:11); „cei ce sunt după *Duh*" (Rom. 8:5); „bucuria care vine de la *Duhul Sfânt*" (1 Tes. 1:6); „Şi toţi s-au umplut de *Duh Sfînt*" (Fapte 2:4);

G.-D. — „oricui va huli împotriva *Duhului Sfînt*, nu i se va ierta (Luc. 12:10); „făgăduinţa *Duhului Sfînt*" (Fapte 2:33); „Dorinţa *Duhului* este viaţă şi pace" (Rom. 8:6);

V. — „aşa grăieşte Domnul Dumnezeu: *Duhule*... suflă peste morţii aceştia şi vor învia" (Iez. 37:9).

La nivel macrosintactic, teonimul funcţionează astfel:

a) uzul şi funcţia referenţial(ă): „Şi tot gândindu-se Petru la vedenie, *Duhul* i-a zis (Fapte 10:19); Atunci Petru, plin de *Duhul Sfînt*, le-a zis" (Fapte 4:8); numele propriu referenţial poate îndeplini orice funcţie sintactică proprie numelui comun, mai ales atunci când păstrează încă legătura cu

[21] Miklosich (1875, p. 40): „v. sl. *svętъ*; neosl., bulg., croat., *sârb.*, *svet* etc. m. d. Din slavă provine magh. *Szent* şi rom. *sfънt, sfънcesk*. Avem însă prus. *svints*, lit. *šventas*, let. *Svēts, svētīt*, care nu sunt împrumuturi din slavă. V. sl. *svętъ* corespunde v. bactr. *çpenta* 'sfânt', lucru care nu poate fi pus la îndoială: semnificaţia propriu-zisă a lui *çpenta* s-a diversificat apoi, stimulând trecerea la radicali diferiţi precum *çvi* sau *çpan*".

Scanned with OKEN Scanner

apelativul de la care s-a format: „*Duhul Sfînt* Se va pogorî peste tine" (subiect); „a primit de la Tatăl făgăduinţa *Duhului Sfînt*"; „darul *Duhului Sfînt*" (atribut); „S-a înălţat la cer, poruncind prin *Duhul Sfânt* apostolilor" (complement);

b) uzul şi funcţia vocativ(ă): „*Duhule...*, suflă peste morţii aceştia şi vor învia!" (Iez. 37:9).

Scanned with OKEN Scanner

Mângâietorul

0. Uz: *Mîngîitoriul* (CORESI, TE.); *Mîngîietoriul* (NTB); *mîngîitoriul* (BB); *Mângăitoriul* (B 1819); *Mângăitorul* (FILOTEI); *Mângăĭătorulŭ* (B 1874, *cf.* NT 1897); *Mângâitorul* (B 1914); *Mîngăietorul* (CORN. 1921, *cf.* B 1988); *paracletus* (VULG.); Παράκλητος (NTG 1993); *consolatore* (BIBL. IT.); *Consolador* (BIBL. SP.); *Paraclet* (BJ, TOB); *Counselor* (RSV, NIV); *Comforter* (KJV); *Advocate* (NRSV); *Tröster* (BIBL. GERM.).

1. Tradiţia biblică. Geneza numelui

În limba greacă, substantivul παράκλητος (< vb. παρακαλεῖν) desemna o 'persoană chemată să acorde ajutor, avocat' (lat. *advocatus*). În Noul Testament, acest teonim este specific scrierilor evanghelistului Ioan. În evanghelie, acesta face referire la persoana Duhului Sfânt, în timp ce în epistole se referă la persoana lui Iisus Hristos cu sensul de 'apărător, susţinător'[22]: „avem *Mijlocitor* către Tatăl pe Iisus Hristos, Cel drept" (1 Ioan 2:1).

2. Criteriul formal. Traducere

În civilizaţia greacă, ὁ παράκλητος era prietenul persoanei acuzate, chemată să vorbească în sprijinul ei în lumina cea mai favorabilă, avocatul apărării (Barclay 1992, p. 353). În Biblie, ὁ παράκλητος (NTG 1993) este un adjectiv verbal, derivat din verbul παρακαλέω 1. 'a chema pe cineva în ajutor, a convoca', 2. 'a consola, a mângâia' (LIDDELL-SCOTT, s.v.), tradus în limba română prin (*a*) *mângâia* < lat. **manganeare* 'a consola, a încuraja' (cu derivatele *mângâiere*, *mângâietor* 'care mângâie, consolează', *mângâios*, *cf. mângânietură* 'consolare' în PO; DER, s.v.). În greaca comună παρακαλέω însemna foarte rar 'a mângâia, a consola', semnificaţie cu care se regăseşte însă în textul sacru: „M-ai *mângâiat*

[22] „Substantivul *parákletos* din Noul Testament: în relaţie cu Fiul = *Mijlocitor*; în relaţie cu Sfântul Duh = *Mângâietor* (In 14, 16). Termenul în sine desemnează o persoană pe care o chemi în ajutor: avocat, apărător, intercesor, consolator", *cf.* eng. *the Advocate* (ANANIA, notă la 1 Ioan 2:1).

Scanned with OKEN Scanner

şi din genunile pământului m-ai scos" (ANANIA, Ps. 71:21); „*Măngăiaţi, măngăiaţi* pre norodiul Mieu" (MICU, Isa. 40:1); „Auzit-am ca aceastea multe; *mângîitori* de reale, toţi" (BB, Iov 16:2); „şi se înmulţeau întru *mângâierea* Duhului Sfânt" (ANANIA, Fapte 9:31); „Tatăl nostru, care ne-a iubit şi ne-a dat, prin harul Său, o *mîngîiere* vecinică şi o frumoasă nădejde" (CORN. 1921, 2 Tes. 2:16).

În Noul Testament, cu numele *Mângâietorul*, *cf.* ὁ Παράκλητος (NTG 1993), *Paracletus* (VULG.), este numit Duhul Sfânt:

Ioan 14:16 — „alt *Mîngîietoriu* va da voao" (NTB); „alt *mîngăietoriu* va da voao" (BB); „alt *Mîngîietor*" (MICU, *cf.* VULG. BLAJ, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, NT 1897, B 1914, B 1938, ANANIA, CORN. 1921), în versiunea din urmă oferindu-se, în notele explicative, şi alte posibilităţi de echivalare: *Paraclet*[23], *apărător*, *ajutor*); în NWT, o traducere protestantă, se preferă termenul *ajutor* cu menţiunea posibilităţii de traducere prin *mângâietor*, exprimată într-o notă explicativă;

Ioan 14:26 — „Iară cînd va veni *Mîngîetoriul*, carele eu voiu trimite voao de la Tatăl, Duhul dereptăţii" (NTB, B 1988, *cf.* ANANIA); *Mângăitoriul* (VULG. BLAJ., MICU ş.u.); *ajutorul* (NWT); alte opţiuni de traducere: *consolatore* (BIBL. IT.); *Consolador* (BIBL. SP.); *Comforter* (KJV); *Counselor* (RSV, NIV); *Paraclet* (transcriere) în BJ şi TOB; *Tröster* (BIBL. GERM.).

Broşteanu (2005, p. 229) consideră că, din cauza polisemiei sale ('apărător', 'mângâietor', 'sfătuitor'), acest nume este greu de tradus, motiv pentru care unele versiuni în limbi moderne îl păstrează ca atare: *Paraclet* (BJ, TOB). Alţi traducători optează pentru echivalări mai apropiate de sensul de bază al originalului grecesc 'avocat, sfătuitor': *Counselor* (RSV, NIV), *Advocate* (NRSV), *Consolador* (BIBL. SP.). Referitor la acest aspect, Barclay (1992, p. 356) este de părere că traducerea lui παράκλητος în limba engleză prin *Comforter* 'mângâietor' ar duce la limitarea semnificaţiei sale: „a limita lucrarea Spiritului Sfânt la consolare şi mângâiere, chiar şi numai printr-o sugestie, înseamnă o tristă minimalizare a Spiritului Sfânt".

[23] *Paraclet* este o transcriere după gr. παράκλητος.

Scanned with OKEN Scanner

Numele s-a păstrat şi în limbajul liturgic, în rugăciunea cunoscută, în cultul ortodox, sub numele *Împărate ceresc*: „Împărate ceresc, *Mângâietorule*, Duhul Adevărului...".

3. Criteriul morfo-sintactic

La nivel microsintactic, numele este articulat enclitic, fapt care îi sporeşte funcţia de individualizare: *Mângâietorul* (Ioan 14:26, 15:26). La nivel macrosintactic, acesta apare numai în funcţie referenţială: „Iar când va veni *Mângâietorul*..., Acela va mărturisi despre Mine" (Ioan 15:26); „Că dacă nu Mă voi duce, *Mângâietorul* nu va veni la voi" (Ioan 16:7).

Scanned with OKEN Scanner

Mântuitorul
(Spăsitorul, Izbăvitorul, Răscumpărătorul)

0. Uz: *măntuitorĭu* (PH); *spăsitorul* (PŞ), *izbăvitorĭul* (D); *Izbăvitoriul/ Mîntuitoriul* (NTB); *mântuitoriu/ Cel care mântuiesc* (BB); *Mêntuitorul* (B 1874); *răscumpărător/ Mântuitor(i)ul* (MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1988), *Mîntuitorul* (NT 1897, CORN. 1921, ANANIA); σωτήρ (SEPT.); *salvator* (VULG.); *Salvatore* (BIBL. IT.); *el Salvador* (BIBL. SP.); *sauveur* (BJ); *celui qui sauve/ Sauveur* (TOB); *the Saviour* (KJV, NIV, RSV); *der Heiland* (BIBL. GERM.); Спаситель (BIBL. RUS.).

1. Geneza numelui. Tradiţia biblică

În limba greacă, σωτήρ 'salvator, protector' este un nume format de la rădăcina σω, *cf.* vb. σῴζω 'a fi salvat de la moarte', subst. σοτηρία; σωτήρ era epitetul lui Zeus (LIDDELL-SCOTT, s.v.). În *Septuaginta*, unde traduce ebr. *mōšia'*, termenul este aplicat numai lui Dumnezeu, privit ca salvatorul poporului Israel; ca termen mesianic, care îl desemnează pe cel ce va izbăvi poporul din robia păcatului, este utilizat cu articol nehotărât: „un mântuitor", „un răscumpărător", „un izbăvitor"; de asemenea, el este numele dat lui Mesia atunci când Isaia prevesteşte chemarea păgânilor: „Cine va da, din Sion, *mântuirea* lui Israel?" (Ps. 13:7); ca nume al lui Dumnezeu: „Au uitat pe Dumnezeu, *Mântuitorul* lor, care făcuse lucruri mari în Egipt" (Ps. 105:21).

În Noul Testament termenul este folosit astfel:

a) cu referire la Dumnezeu 'salvator din primejdii, ocrotitor' (în Luc. 1:47 şi în epistolele pauline): „Şi s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, *Mîntuitorul* meu" (B 1988), *cf.* καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ *τῷ σωτῆρί* μου (NTG 1993);

b) ca nume al lui Iisus Hristos 'salvatorul lumii din robia păcatului', desemnând natura soteriologică a activităţii sale (2 Petr. 3:2, *cf.* Fapte 5:31, Filip. 3:20, Efes. 5:23, Ioan 4:42, 2 Petr. 1:1, 1 Ioan 4:14 etc.): „poruncă a Domnului şi *Mîntuitoriului*" (BB), *cf.* ἐντολῆς τοῦ κυρίου καὶ *σοτῆρος* (NTG 1993).

Scanned with OKEN Scanner

2. Criteriul formal

2.1. Ortografiere

Atunci când este apelativ şi nu se referă la Dumnezeu ca individualitate, de obicei în Vechiul Testament, *mântuitorul* apare ortografiat cu iniţială minusculă: „Eu sunt Dumnezeu şi în afară de Mine nu este *mântuitor*" (ANANIA, Isa. 43:11); „Domnul i-a ridicat lui Israel *un mântuitor* care l-a mântuit, şi anume pe Otniel, fiul lui Chenaz, fratele mai mic al lui Caleb" (Jud. 3:9); „*izbăvitor* nu este altul decât Mine" (B 1988, Isa. 45:21); „Pre acest Moisi Dumnezeu Domn şi *răscumpărătoriu* l-au trimis" (MICU, Fapte 7:35).

Când este înţeles ca nume propriu, teonimul *Mântuitor(ul)* este scris, de obicei, cu iniţială majusculă: „Pre acesta, Dumnezău cu dreapta Sa înălţă-L cap şi *mîntuitoriu*" (NTB); „L-a înălţat Stăpînitor şi *Mîntuitor*" (B 1988, Fapte 5:31); „dreptatea Dumnedzeuluĭ şi *Mêntuitoruluĭ* nostru Iisusŭ Christosŭ" (B 1874, 2 Petr. 1:1), dar „cunoscinţa domnuluĭ şi *mêntuitoruluĭ* Iisusŭ Christosŭ" (B 1874, 2 Petr. 2:20), „Dumnuluĭ şi *Mêntuitoruluĭ*" (B 1874, 2 Petr. 3:2). ÎNDREPT. 2007 (p. 27) recomandă scrierea cu majusculă a numelui propriu *Mântuitorul*.

2.2. Tratament lexicografic

Nefiind un nume propriu prototipic, *Mântuitorul*, ca epitet al lui Hristos, apare în DLR la intrarea *mîntuitór, -óare*:

> adj. **1.** Care mîntuie, salvează, eliberează; **2.** (În limbajul bisericesc) Care mîntuie, izbăveşte de păcate; izbăvitor; (articulat, adesea ca nume propriu, în special) epitet dat lui Isus Cristos etc. *cf. Mîntuitórnic, - ă* adj. (Învechit, rar, în limbajul bisericesc) *Mîntuitor*. **3.** (Învechit şi popular) Care mîntuie; vindecător, tămăduitor.

În MDA, sub cuvântul *mântuitor*, se trimite către numele propriu Iisus Hristos:

> „*mântui* (magh. *ment*) + *-tor* **1.** Care mântuie. [...] **6.** Persoană care mântuie. **7.** *Iisus Hristos*".

Scanned with OKEN Scanner

2.3. Traducere

Din punct de vedere diacronic, în limba română există mai multe opţiuni de traducere a teonimului (*Spăsitor*, *Izbăvitor*, *Mântuitor*, *Răscumpărător*), în funcţie de sursa utilizată:

Fapte 7:35 — *Izbăvitoriu* (NTB); *mîntuitoriu* (BB); *răscumpărător* (MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1914, B 1938, B 1988); *izbăvitor* (CORN. 1921); *liberătorŭ* (B 1874); ὁ λυτρωτής (NTG 1993) 'mântuitor, eliberator' (LIDDELL-SCOTT, s.v.); *redemptor* (VULG.); *rédempteur* (BJ), *libérateur* (TOB); *liberatore* (BIBL. IT.); redentor (BIBL. SP.); *deliverer* (KJV, NIV, RSV); *Erlöser* (BIBL. GERM.). În CV apar doar *a mântui* şi *mântuire*, nu şi numele propriu *Mântuitorul*, *a izbăvi* şi *izbăvire*, nu şi numele *Izbăvitorul*. De asemenea, *a spăsi* şi *spăsenie* apar în textul biblic propriu-zis, în timp ce *Spăsitoriul* este amintit numai în introducerea la Epistola a doua a lui Petru (83^{v}/ 6; 84^{r}/ 3-4). În CL este atestat mai rar *a mântui*, dar de mai multe ori *a spăsi*.

Diacronic, traducătorii au optat pentru o anumită echivalare a numelui din textul după care au tradus.

a) *Spăsitor(ĭ)ul*, *cf.* rus. Спаситель 'Mântuitorul' (BIBL. RUS.) — *a spăsi* < sl. **съпасти**; derivat *spăsenie*, din sl. **съпасєниѥ**; *spăsitor* 'expiator' este varianta utilizată în textele din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea:

Mat. 19:25 — „Dară cine să va putea *spăsi*?" (NTB);

Luc. 3:6 — „*spăseniia* lui Dumnezău" (NTB); „*mîntuirea* lui Dumnezău" (BB, MICU);

Ps. 23:5 — „meserére dela Dzeul *spăsitorĭul* lui" (PŞ, *cf.* PH); „*mântuitorĭul* său" (D); *cf.* PŞ: *spăsenie* 17(31), *spăsenia* 16(103), *mântuirea* (MICU).

În NTB se folosesc termenii: *a spăsi/ spăsenie* şi a *mântui*: „astăzi fu *spăseniia* casei aceştiia"; „că veni Fiiul omenesc să caute şi *să mîntuiască* ce era perit". Potrivit lui Munteanu (2008, p. 467), „vechea paradigmă lexicală (cu etimonul originar slav) *a spăsi*, *spăsenie*, *spăsitor*, predominantă în uzul bisericesc din secolul al XVI-lea – al XVII-lea, a fost înlocuită treptat cu familia *a mântui*, *mântuire*, *mântuitor* (cu etimonul primar maghiar)".

Scanned with OKEN Scanner

b) *Mântuitorul — a mântui*[24] 'a salva, a răscumpăra, a elibera, a izbăvi' (magh. *menteni* < magh. *ment* 'liber', DER, s.v.) este utilizat cu următoarele sensuri:

'a elibera' (Fapte 7:10) — „Şi-l *mîntui* pre el den toate scîrbele lui (NTB), dar „Şi *scoase* pre el dentru toate scîrbele lui" (BB), „Şi l-*au scos* pre el din toate necazurile" (MICU, *cf.* ŞAGUNA, FILOTEI, B 1988, ANANIA);

'a se face bine' (Ioan 11:12) — „Doamne, să doarme, *mîntui-să-va*" (NTB), dar „Doamne, dacă a adormit, *se va face bine*" (B 1988); „Doamne, dacă a adormit, *va scăpa*" (ANANIA);

'a se salva' (In 3:17) — „Că Dumnezeu nu L-a trimis pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci pentru ca lumea *să se mântuiască* printr-Însul" (ANANIA, *cf.* BB, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, NT 1897, B 1914; CORN. 1921);

'cel care mântuie, Dumnezeu' (Isa. 12:3) — „Scoateţi dar apă cu veselie din Izvoarele *Mântuitorului*[25]" (ANANIA); „izvoarăle *Mântuitoriului*" (BB, MICU, ŞAGUNA, B 1914), *cf.* „din izvoarele *mîntuirii*" (CORN. 1921, B 1988); ἐκ τῶν πηγῶν *τοῦ σωτηρίου* (SEPT.); „de fontibus *salvatoris*" (VULG.); „fonti della *salvezza*" (BIBL. IT.); „los manantiales de *la salvación*" (BIBL. SP.); „sources du *salut*" (BJ, TOB); „wells of *salvation*" (RSV); *Heilsbrunnen* (BIBL. GERM.); „источников *спасения*" (BIBL. RUS.).

c) *Izbăvitorul — a izbăvi*[26] (< sl. **ИЗБАВИТИ**) 'a salva, a scăpa dintr-o primejdie, a elibera, a răscumpăra' (DER, s.v.): „şi de dragul Sionului va veni *Izbăvitorul*" (ANANIA, Isa. 59:20); „*Izbăvitorul* va veni din Sion, şi va îndepărta toate nelegiurile de la Iacov" (CORN. 1921, *cf.* NTB, MICU, Rom. 11:26). ANANIA îl consideră, în concordanţele biblice de la sfârşitul traducerii sale, sinonim parţial al termenilor *a ispăşi/ ispăşire*, *a mântui/ mântuire*;

În legătură cu dubla folosire a celor două verbe, *a mântui* şi *a izbăvi*, în nota explicativă de la Ps. 7:2 ANANIA dă următoarea explicaţie: „Omul se poate mântui prin puterea lăuntrică a propriei credinţe (Luc. 7:50, Mat. 8:13), dar

[24] Cu derivatele *mântuială* 'bun sfârşit', 'fără grijă' (adv.); *mântuinţă* 'izbăvire', 'răscumpărare'; adj. *mântuitor* 'salvator' (DER).

[25] Potrivit notei explicative, *din izvoarele mântuirii* (Textul Masoretic).

[26] Cu derivatele *izbavă* 'salvare' din sl. **ИЗБАВА**; *izbávitor* 'salvator'; *izbăvinţă* 'salvare' (DER, s.v.).

Scanned with OKEN Scanner

pentru izbăvire, eliberare din robie, are nevoie de cineva dinafară care să îl răscumpere. Psalmistul se roagă să fie mântuit de dușmanii săi de acum, din această viață, și izbăvit de cei ce, în ceasul morții sale, la pragul trecerii în viața de dincolo – diavolii și propriile sale păcate – se vor repezi, asemenea unui leu, să-i răpească sufletul. O lectură posibilă ar fi: Mântuiește-mă de mulțimea celor ce mă prigonesc și izbăvește-mă, pentru ca să nu fiu răpit ca și cum n-ar exista Cel-ce-Răscumpără (Sf. Ioan Hrisostom)".

d) *Răscumpărător* [*răscumpăra* + (*ă*)*tor*] — *a răscumpăra* (în Vechiul Testament) 'a plăti prețul unui lucru vândut sau amanetat, pentru a-l readuce în proprietate', 'a elibera o persoană din captivitate, din robie în schimbul unei sume de bani', substantivat 'mântuitor', 'izbăvitor' (DLR, s.v.); (în Noul Testament) 'a elibera din robia păcatului prin jertfă':

Lev. 25:48 — „atunci, după vînzare, se va putea *răscumpăra*" (B 1988, *cf.* BB);

Mat. 20:28 — „Precum și Fiiul Omenesc n-au venit să-i slujască lui, ce să slujască el și să dea sufletul lui *răscumpărare* pentru mulți" (BB); „precum nici Fiul Omului n-a venit să I se slujească, ci El să slujească și să-Și dea viața *răscumpărare* pentru mulți" (ANANIA); „ci ca să slujească El și să-Și dea sufletul *răscumpărare* pentru mulți" (B 1988), dar „Cum și Fiul omenesc n-a venit să-I slujască Lui, ce să slujască El și să dea viiața Lui, *izbăvire* pentru mulți" (NTB);

Ps. 17: 48 — *răscumpărare* (D); *descumpărare* (PH), dar „Dzeul ce *plătiia vrăjbia* mé" (PȘ);

Ps. 17:42 — „nu era *spăsitorĭu*" (PȘ); „cinre *să*-i *scoață*" (PH); „cine-ĭ *măntui*" (D). La Isa. 54:5, *Răscumpărătorul* (CORN. 1921, B 1988, ANANIA) traduce grecescul ὁ ῥυσάμενός (SEPT.), participiu aorist mediu de la ῥύομαι 'a salva', *cf. redemptor* (VULG.); alți traducători optează pentru o sintagmă nominală: *Cel ce te izbăvește pre tine* (MICU, ȘAGUNA, FILOTEI, B 1914), *cf. celui qui te rachète* (TOB), dar *le rédempteur* (BJ); *il salvatore* (BIBL. IT.); *Redentor* (BIBL. SP.); *Redeemer* (RSV, KJV, NIV); *Erlöser* (BIBL. GERM.). În CL (3^{v}/ 1) apare forma verbală fără prefix: „*Scumpăratu*-ne-*ai* den blăstemul legiei cu curatul sîngele tău".

e) *Salvator* — *a salva* (NWT): „Dumnezeu îi *salva* prin mâna lui" (Fapte 7:25); „un Dumnezeu drept și *un Salvator*" (Isa. 45:21).

Scanned with OKEN Scanner

3. Criteriul morfo-sintactic

Nume propriu al lui Iisus Hristos, teonimul *Mântuitorul* poate intra în alcătuirea unui grup nominal, după modelul substantivului comun omonim, atrăgând după sine diferite tipuri de determinanţi:

a) articol hotărât enclitic/ nehotărât:

Luc. 1:47 — „Şi să bucură sufletul Mieu în Dumnezăul, *Mîntuitoriul* Mieu" (NTB, *cf.* MICU, CORN. 1921, B 1988);

Isa. 59:20 — „şi de dragul Sionului va veni *Izbăvitorul*" (ANANIA); „Pentru Sion el va veni ca *un Mîntuitor*" (B 1988);

b) adjuncţi pronominali şi nominali (CORN. 1921): *Mîntuitorul nostru* (2 Tim. 1:10); *Mîntuitor al nostru* (Tit 2:13); *Mîntuitorul lumii* (Ioan 4:42); *Mîntuitorul meu* (Luc. 1:27); *Mîntuitorul trupului* (Efes. 5:23); *Mîntuitorul tuturor oamenilor* (1 Tim. 4:10); *Mântuitorul Iisus Hristos* (2 Petr. 1:1).

Flexiunea este asemănătoare cu a apelativului din care provine:

N.-Ac.: Fapte 5:31 — „L-a făcut Domn şi *Mîntuitor*" (CORN. 1921); „Începător şi *Mântuitor*" (B 1914); „începătoriu şi *mântuitoriu*" (B 1819);

G.-D. (B 1988): „Iar acum s-a dat pe faţă prin arătarea *Mântuitorului* nostru" (2 Tim. 1:10); „prin dreptatea Dumnezeului nostru şi a *Mântuitorului* Iisus Hristos" (2 Petr. 1:1); „împărăţie a Domnului nostru şi *Mântuitorului* Iisus Hristos" (2 Petr. 1:11); „creşteţi în har şi în cunoaşterea Domnului nostru şi *Mântuitorului* Iisus Hristos" (2 Petr. 3:18);

V.: Isa. 45:15 — „Dar Tu eşti un Dumnezeu care Te ascunzi, Tu, Dumnezeul lui Israel, *Mântuitorule*!" (CORN. 1921);

2 Reg. 22:3 — „*Mântuitorul meu*, din necaz m-ai izbăvit" (B 1988); „*Mîntuitorule*! Tu mă scapi de sîlnicie" (CORN. 1921).

Din punct de vedere macrosintactic, pot fi evidenţiate trei uzuri şi funcţii:

a) uzul şi funcţia referenţial(ă): „Au uitat pe Dumnezeu, *Mântuitorul* lor" (CORN. 1921, Ps. 105:21); „Singurului Dumnezeu, *Mîntuitorului* nostru" (B 1988, Iuda 25); „e lucru bun şi priimit înaintea lui Dumnezeu, *Mântuitoriul* nostru" (MICU, 1 Tim. 2:3);

b) uzul şi funcţia vocativ(ă): „*Mîntuitorule*! Tu mă scapi de sîlnicie" (CORN. 1921, 2 Reg. 22:3);

Scanned with OKEN Scanner

c) uzul şi funcţia atributiv(ă): „Iată, Dumnezeul meu e *Mântuitorul* meu" (ANANIA, Isa. 12:2).

Scanned with OKEN Scanner

Tatăl (Părintele)

0. Uz: *Tată* (CV, PŞ, PH, D); *Tată/ Părinte* (NTB, B 1688, VULG. BLAJ, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1914, CORN. 1921, B 1938 ş.u.); ὁ πατήρ (SEPT., NTG 1993); *Pater* (VULG.); *Père* (BJ, TOB); *Padre* (BIBL. IT.); *Padre* (BIBL. SP.); *Father* (KJV, NIV); *Vater* (BIBL. GERM.), Отец (BIBL. RUS.).

1. Originea numelui. Tradiţia biblică

Invocarea lui Dumnezeu prin numele *Tată* (*Părinte*)[27] este un loc comun în istoria religiilor: indoeur. *Dyaúš pitā́* 'părintele ceresc', *cf.* vocativul gr. Ζεῦ πάτερ > lat. *Iuppiter* (GLNT, s.v. πατήρ). În *Septuaginta* ὁ πατήρ redă în mod exclusiv ebr. *'ābh*, care are valoare onomatopeică în dialectul aramaic, unde imită sunetele copilului care se adresează părintelui (TDOT, s.v.): aram. *'abbā'* 'tată', *cf. papa* (TOB, notă la Rom. 8:15). În textul sacru termenul desemnează mai multe realităţi: 'părinţii biologici' (Mat. 2:22), 'fondatorii unui neam, conducători, patriarhi, ca Avraam, Isaac, Iacov' (Mat. 3:9), 'înaintaşii, strămoşii' (Mat. 23:30, 32) şi pe Dumnezeu 'creatorul lumii':

Deut. 32:6 — „Nu acesta *tată-tău* te-au agonisit pre tine şi te-au făcut şi te-au zidit?" (BB, *cf.* Ms. 45 şi 4389); „Oare nu e El, *Tatăl* tău, Cel ce te-a agonisit, Cel ce te-a făcut şi te-a zidit?" (ANANIA, *cf.* B 1938, B 1988); „Au nu însuşi Acesta, *Părintele* tău, te-au agonisit pre tine?" (MICU, *cf.* B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1874, B 1914); „au nu aquesta ênsuşi è *tatăl* tĕu, Que te possedù, te creò, şi te formò?" (HELIADE).

Ca nume al principiului creator al Treimii divine, *Tatăl* (gr. ὁ πατήρ) apare în Noul Testament în corelaţie cu *Fiul* (gr. ὁ υἱός), numele revelat al lui Iisus Hristos (Mat. 11:25-27). Fiind un nume descriptiv, acesta apare adesea determinat, în componenţa unor grupuri nominale precum: *Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos*, *cf.* Πατέρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (Efes. 1:3); *Tatălui duhurilor*, *cf.* τῷ Πατρί τῶν πνευμάτων (Evr. 12:19); *Tatăl nostru, Care eşti în ceruri*, *cf.* Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Mat. 6:9); *Tatăl*

[27] *Cf.* eng. *Father* „distinguishing title of the New Testament" (Lockyer 1975, p. 65).

Scanned with OKEN Scanner

vostru Cel ceresc, *cf.* ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος (Mat. 6:14, 26, 32); *Tatăl meu cel ceresc*, *cf.* ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος (Mat. 18:35); *Tatăl tuturor*, *cf.* Πατὴρ πάντων (Efes. 4:6); *Părintele îndurărilor*, *cf.* ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν (2 Cor. 1:3); *Tatăl slavei*, *cf.* ὁ Πατὴρ τῆς δόξης (Efes. 1:17); *Tatălui meu*, *cf.* τοῦ Πατρός μου (Mat. 11:27). Utilizarea sa în epistolele pauline este văzută ca o reminescenţă liturgică din vremea zorilor creştinismului, în conformitate cu începutul rugăciunii *Tatăl nostru* (KITTEL-FRIEDRICH, vol. I, p. 6).

2. Criteriul formal

2.1. Ortografiere

De obicei, se face distincţie între apelativele *tată/ părinte*, ortografiate cu iniţială minusculă, şi teonimele *Tată/ Părinte*, ortografiate cu iniţială majusculă:

Mat. 23:9 (Mat. 26:53, Ioan 5:43) — „Şi *părinte* pre nime să nu vă chemareţi voao pre pământ, că unul iaste *Părintele* vostru Carele iaste în ceriure" (NTB, *cf.* BB, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1938, B 1988); „Şi *tată* al vostru să nu numiţi pe nimeni pe pământ, căci *Tatăl* vostru unul este, Cel din ceruri" (ANANIA), dar „Şi *tată* să nu numiţi al vostru pe pemênt căcĭ unul este *tatăl* vostru cel ceresc" (NT 1897);

Mal. 2:10 — „Au nu iaste un *tată* voao tuturor, au nu un Dumnezău v-au zidit pre voi?" (BB); „Au nu un *tată* easte voao tuturor?" (MICU, *cf.* B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI); „Oare nu este un singur *părinte* pentru noi toţi?" (B 1988); „Oare nu aveţi voi toţi un singur *Tată*? Oare nu v-a făcut un singur Dumnezeu?" (ANANIA).

2.2. Tratament lexicografic

În DLR, s.v., este evidenţiat sensul 'Dumnezeu' al apelativului *tată*:

I.1. Bărbat considerat în raport cu copiii lui; termen folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) o persoană; părinte [...]; **2.** (La vocativ, adesea împreună cu alt vocativ) Termen de dezmierdare cu care un bărbat se adresează copiilor săi sau, prin extindere, unei persoane mai tinere pentru a marca un raport de familiaritate şi de simpatie [...]; **7.** (În credinţa creştină, de obicei precedat de „Dumnezeu" sau determinat prin „ceresc", „nevăzut") *Dumnezeu. Bl[ago]s[lo]vimu D[um]n[e]dzeu*

Scanned with OKEN Scanner

tatăl (*părintele Dumnezău* N. TEST. 1648, *Dumnezău şi părintele* BIBLIA 1688). COD. VOR. 124/11; *Pre D-zeu tatăl nime nu l-au faptu, nece zidit, nece născut.* PSALT. 337; *Nece tatălu vostru den ceriu nu va lăsa greşalele voastre.* CORESI, EV. 44; (Învechit, rar; la pl. în forma *tătîni*, determinat prin „sfînt"). Şef al religiei creştine, întemeietor sau conducător al bisericii creştine. *Dumer[ec]a 7 sfinţilor tătări.* COD. VOR. 18/18.

În MDA, la intrarea *tată*, apare şi referinţa la 'Dumnezeu':

1. Bărbat care are copii [...]; **39.** (În credinţa creştină, precedat de „Dumnezeu", „ceresc", „nevăzut") *Dumnezeu*; **40.** (În biserică, în sintagma) *Tatăl nostru.* Rugăciune creştină.

Şi cuvântul *părinte* apare în DLR, s.v., cu sensul 'Dumnezeu', uz specific limbajului bisericesc:

1. (La plural) Tată şi mamă [...]. **2.** Bărbat considerat în raport cu copiii săi; (la vocativ) termen cu care copilul se adresează acestui bărbat; tată: *Părinte, dă-mi ce mi se cade partea den avuţie.* CORESI, EV. 20 [...]. **4.** Fig. (În limbajul bisericesc; adesea determinat prin „milostiv", „ceresc", „veşnic", „atotţiitor" etc.) Dumnezeu (considerat drept protector al oamenilor). *Şi-ş deade sufletul său în mînile nevăzutului părinte.* CORESI, EV. 136, *cf.* 46, 203, 222, 510. *Drepţii vor străluci ca soarele întru împărăţia părintelui său.* N. TEST. (1648), 18r/16; (De obicei determinat prin „sfânt" sau „nostru" şi însoţit de numele propriu) Şef al bisericii creştine, întemeietor sau conducător al bisericii creştine.

De asemenea, în MDA, s.v., este surprins şi uzul „propriu" al apelativului *părinte*:

1. (Cu o nuanţă de solemnitate) tată [...]. **2.** (religie) *Dumnezeu* (considerat întemeietor al lumii şi ocrotitor al oamenilor) [...]. **3.** (biserică) preot, călugăr [...]. **4.** (figurat) fondator, iniţiator, creator al unei ştiinţe, al unei mişcări culturale [...]. **5.** (figurat) îndrumător, protector spiritual.

Scanned with OKEN Scanner

2.3. Traducere

În traducerile româneşti ale Bibliei gr. ὁ πατήρ este echivalat prin *părinte* < lat. *parens*, *-tis*, dar şi prin *tată* < lat. *tata*. În majoritatea ediţiilor coexistă ambii termeni, atât în uzul lor ca apelative, cât şi ca nume proprii:

Mat. 13:43 — „Împărăţia *Părintelui*" (NTB, BB, VULG. BLAJ), dar „împărăţiia *Tatălui*" (MICU ş.u., NT 1897, CORN. 1921, B 1938, B 1988, ANANIA, NWT);

Iacov 1:27 — *Tatăl* (CV); *Părintelui* (NTB); „Dumnezău şi *Părintele*" (BB_1); *Tatălui* (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI); *Tatăl* (NT 1897, B 1938, B 1988); „lui Dumnezeu, *Tatăl* nostru" (CORN. 1921); „Dumnezeu-şi-*Tatăl*" (ANANIA); παρὰ τῷ θεῷ καὶ *πατρί* (NTG 1993); „apud Deum et *Patrem*" (VULG.); „a Dio *Padre*" (BIBL. IT.); „vor Gott, *dem Vater*" (BIBL. GERM.);

Fapte 1:7 — *Părintele* (CP, BB); *Tatăl* (CB, NTB, MICU, NT 1874, CORN. 1921, B 1938, B 1988, ANANIA).

Teonimele *Tată* şi *Părinte* sunt utilizate în mod alternativ în majoritatea textelor. În B 1874, însă, se optează pentru *Părinte* la nivelul întregului text:

Mat. 5:16 — „*Părintele* vostru celŭ din ceriurĭ" (B 1874), dar „*Tatăl* vostru cela ce iaste în ceriure" (NTB, *cf.* BB, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1914, CORN. 1921, B 1938, B 1988, ANANIA, NWT).

În alte ediţii, precum cea neoprotestantă NWT[28], traducătorii optează pentru *Tatăl* în toate contextele în care apelativul funcţionează ca nume al lui Dumnezeu: Luc. 22:42 (Ioan 11:41; 12:27, 28) — *Tată* (NWT), dar *Părinte* (NTB, *cf.* BB, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1819, NT 1897, B 1938, B 1988, ANANIA). Ca nume comun, *tată* alternează cu *părinte*.

În toate traducerile româneşti ale textului sacru se optează pentru *Părinte* în grupul nominal alcătuit cu forma transliterată *Avva/ Abba* 'tată' a gr. ἀββα[29], aramaism la origine:

Marc. 14:36 — *Avva/ Abba Părinte* (NTB, BB, B 1874, B 1988, B 2005); *Avvá, Părínte* (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, ANANIA); *Aba, părinte* (NT

[28] O traducere românească a *The New World Translation of the Holy Scriptures*, apărută în 1984, la New York.

[29] *Cf. Ava, Tată* (NWT).

Scanned with OKEN Scanner

1874), *cf.* Ἀββα ὁ πατήρ (NTB 1993). Coexistenţa celor două forme, dintre care prima este un aramaism, iar cealaltă traducerea acestuia în limba greacă, se explică prin faptul că ἀββα, prin uzul frecvent în rugăciune, a primit gradual statutul unui nume propriu sacru, pe care evreii vorbitori de limbă greacă l-au înlocuit însă treptat cu apelativul corespondent din limba greacă. În consecinţă, şi în limba română, în grupul *Avva Părinte*, *Părinte* este o apoziţie, marcată prin virgule în unele ediţii (vezi *supra*); în altele, faptul că el este o traducere a lui *Abba* este marcat grafic prin ortografierea sa între paranteze, ca în B 1938 [*Abba* (*părinte*)], iar în altele apoziţia se constituie ca o notă explicativă: „*Ava*, adică: *Tată*" (CORN. 1921). Aceste uzuri sunt specifice şi traducerilor în alte limbi: lat. *Abba Pater* (VULG.); *Abbà, Padre* (BIBL. IT.); *Abba, Padre* (BIBL. SP.); *Abba Père* (BJ) şi *Abba, Père* (TOB); *Abba, Father* (KJV, NIV, RSV); *Abba, mein Vater* (BIBL. GERM.); Авва Отче (BIBL. RUS.).

La vocativ, atunci când este invocat Dumnezeu, majoritatea traducerilor româneşti echivalează numele din textul originar prin *Părinte*, şi nu prin *Tată*, considerat, probabil, prea familiar (Broşteanu 2005, p. 190):

Mat. 11:25 — „Laudă Ţie dau *Părinte*, Domnul ceriului şi al pământului" (NTB); „Mărturisescu-mă ţie, *Părinte*, Doamne al ceriului şi al pământului" (BB, *cf.* VULG. BLAJ, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI), *cf.* πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς (NTB 1993); „*Pater* Domine caeli et terrae" (VULG.); în CORN. 1921 şi în NWT se traduce prin *Tată*.

Referitor la formula de început a rugăciunii *Tatăl nostru* (Mat. 6:9 şi Luca 11:2) – tradusă în majoritatea ediţiilor biblice româneşti *Tatăl nostru* (NTB, *cf.* BB, MICU, CORN. 1921, B 1938, B 1988, ANANIA), dar *Părintele nostru* (B 1874); *cf. Pater* (VULG.); *Père* (BJ); *Padre* (BIBL. SP.); *Vater* (BIBL. GERM.); *Father* (KJV, NIV, RSV) – Coseriu (1994, p. 46-47) avea să remarce că prima versiune dintre cele apărute în Europa occidentală a unui *Tatăl nostru*[30] românesc bine cunoscut şi prezentat drept romanic, până la L. Hervás (1787), i se datorează suedezului Georg Stiernhielm (1671): „Paerinthele nostru cela ce

[30] Apare cu titlul *Walachica* [*lingua*] în prefaţa intitulată *De linguarum origine*, în ediţia şi traducerea sa din *Ulfilas*: *D. N. / Jesu Christi / SS. / Evangelia / Ab / Ulfila / Gothorum in Moesia Episcopo / Circa Annum à Nato Christo CCCLX. / Ex / Graeco Ghothicè translata, nunc cum Paral-/ lelis Versionibus, Sveo-Ghoticâ, Norraenâ, seu / Islandicâ et, vulgatâ Latinâ / edita*, Stockholm, 1671 (vezi Coseriu 1994, p. 45).

Scanned with OKEN Scanner

esti en cheri. Svintzas caese numele teu. Vie enpe-/ retziae ta. Facaese voe ta, cum en tzer, ase si pre paementu. Paene noastre tza/ saetzioace, dae noaae astezi. Si lase noaae datorii le noastre, cum si noi se laesaem/ datornitzilor nostri. Si nu ne dutze preno i la ispitire: tze ne mentueste prenoi de/ viclianul. Amin". După Coseriu (1994, p. 47-48), această versiune ar fi cea mai corectă dintre toate versiunile româneşti de până la 1817 şi, ce este şi mai important, apare în lista lui Stiernhielm ca exemplu de „limbă romanică de sine stătătoare", sub numele de *Walachica* (adică româna), alături de *Italica* (italiana), *Hispanica* (spaniola), *Gallica* (franceza), *Rhaetica* (retoromana), „*Sardica*" (catalana) şi „*Sardica vulgaris*", adică sarda. Potrivit lui Coseriu (1994, p. 51), care îl citează pe A. Bitay („Un *Tatăl nostru* românesc într-o carte suedesă din 1671", *Revista istorică*, XXI, 1935, p. 326-333), Stiernhielm ar fi intrat în posesia acestei versiuni româneşti a *Tatălui nostru* prin intermediul învăţatului român Nicolae Milescu (1638-1708), aflat la Stockholm 1666-1667, în calitate de sol al domnitorului moldovean Gheorghe Ştefan. Comparate, această versiune şi cea aparţinând aceluiaşi învăţat român (scrisă cu caractere chirilice pentru capelanul ambasadei engleze, Thomas Smith, în 1669, la Constantinopol[31]) sunt aproape identice, dincolo de unele mici inconsecvenţe. Redăm în continuare cele două versiuni reproduse de Coseriu în studiul amintit (p. 52):

Stiernhielm

Părintele nostru [s.n.], cela ce
eşti în ceri, svinţască-se numele tău,
vie împărăţia ta, facă-se voia ta,
cum în cer aşe şi pre pământu.
Pănea noastră cea săţioasă dă
nouă astăzi. Şi lasă nouă datoriile
noastre, cum şi noi le lăsăm
datornicilor noştri. Şi nu duce
pre noi la ispitire, ce ne mîntuieşte
pre noi de vicleanul. Amin

[31] *Cf.* L. Turdeanu-Cartojan, „Une relation anglaise de Nicolae Milescu: Thomas Smith", în *Revue des Etudes Roumaines*, II (1954), p. 114-152, *apud* Coseriu (1994, p. 61).

Scanned with OKEN Scanner

Milescu (Smith)

Părintele nostru [s.n.], cela ce
eşti în ceriuri, svinţască-să numele tău,
vie împărăţia ta, facă-să voia ta,
cum în ceriu aşe şi pre pământu.
Păinea noastră cea săţioasă dă-ne
nouă astăzi. Şi iartă nouă datoriile
noastre, după cum şi noi le lăsăm
datornicilor noştri. Şi nu duce
pre noi la ispitire, ce ne mîntueşte
de vicleanul. Amin.

Ne oprim, în studiul de faţă, asupra unuia dintre elementele de originalitate ale textului spătarului Nicolae Milescu în comparaţie cu alte texte ale epocii: numirea prin *Părinte* a lui Dumnezeu. Coseriu (1994) observă, într-o notă explicativă (nota 51, p. 61, *apud* L. Turdeanu-Cartojan, *art. cit.*, p. 151), că acesta foloseşte şi în *Simbolul de credinţă* românesc înmânat lui Thomas Smith, aşadar în mod regulat, *Părintele*, nu *Tatăl*. Această versiune nu constituie însă modelul pentru *Tatăl nostru* din *Biblia de la 1688* care, în privinţa aceasta, nu coincide cu textul lui Milescu nici în cazul textului de la Mat. 6:9, nici în cel de la Luc. 11:2. Ştim faptul că textul Bibliei care se tipăreşte la Bucureşti între 1687-1688 este reproducerea cu modificări a Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu şi a textului Noului Testament tipărit la Bălgrad, în 1648, de Simion Ştefan. Dacă admitem că Noul Testament din 1688 este reprodus[32] după cel de la 1648 şi că în ambele locuri care prezintă „Rugăciunea Domnească" se optează pentru *Tatăl* (*nostru*), atunci astfel se explică de ce în prima ediţie românească integrală a Bibliei se găseşte *Tatăl* şi nu *Părintele*[33].

[32] „*Noul Testament de la Bălgrad* şi partea iniţială din *Biblia de la Bucureşti* nu sunt două traduceri cu totul deosebite, cum am putea crede dacă ne-am orienta după preferinţele celei din urmă, ci reluarea modificată, uneori mai profund, alteori mai puţin, a tălmăcirii din 1648 în corpul integral al *Bibliei* tipărite de Şerban Cantacuzino în 1688" (Andriescu 1988, p. 33).

[33] Broşteanu (2005, p. 190) este de părere că traducerile româneşti ar trebui să opteze pentru o apelare mai familiară în relaţia dintre un fiu iubitor şi *Tatăl* ceresc. În acest sens, formula *Tatăl nostru* ar fi mai potrivită decât *Părintele nostru*.

Scanned with OKEN Scanner

3. Criteriul morfo-sintactic

Nume proprii neprototipice, teonimele *Părinte* şi *Tată* acceptă, în cadrul grupurilor nominale din care fac parte, diverse tipuri de relaţii morfo-sintactice specifice şi apelativului omonim:

a) articol hotărât: *Tatăl*, *Părintele*;

b) adjuncţi pronominali: *Tatăl nostru* (Mat. 6:5); *Părintele vostru* (Mat. 23:9); *Tatăl vostru* (Mat. 5:8, 15); *Tatăl meu* (Mat. 18:35); *Tatăl tuturor* (Efes. 4:6);

c) adjuncţi nominali: *Părintele/ Tatăl luminilor* (Iacov 1:17); *Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos* (Efes. 3:17); *Tatălui duhurilor* (Evr. 12:19); *Părintele îndurărilor* (2 Cor. 1:3); *Tatăl slavei* (Efes. 1:17); *Dumnezeu Tatăl/ Dumnezeu-Tatăl* (B 1988);

d) adjuncţi adjectivali: Ioan 17:11 — *Părinte sfinte* (NTB, VULG. BLAJ, B 1874, B 1988); *Tată sfânt* (NWT); *Tată sânte* (NT 1897); *Sfinte Tată* (CORN. 1921).

La nivel macrosintactic, teonimele *Părinte* şi *Tată* îndeplinesc următoarele uzuri şi funcţii:

a) uzul şi funcţia referenţial(ă): „Toată darea cea bună... este, pogorându-se, de la *Părintele luminilor*" (B 1988, Iacov 1:17); „Veniţi, binecuvântaţii *Părintelui* Mieu, moşteniţi împărăţiia" (MICU, Mat. 25:34);

b) uzul şi funcţia vocativ(ă):

Mat. 11:25 — „Laudă Ţie dau *Părinte*, Domnul ceriului şi al pământului" (NTB); „Mărturisescu-mă ţie, *Părinte*, Doamne al ceriului şi al pământului" (BB, VULG. BLAJ, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI);

Mat. 26:39 — „*Tată*, dacă este cu putinţă, depărtează de la Mine paharul acesta!" (CORN. 1921);

Ioan 17:5 — „Proslăveaşte-Mă Tu, *Părinte*, la Tine" (NTB, *cf.* BB, MICU); *Părinte* (B 1874); *Tată* (NT 1897, CORN. 1921).

Scanned with OKEN Scanner

Avva

0. Uz: aram. *'abbā'*; *Avva, Părinte* (NTB); *Avva! Tată* (BB); *Ava, Părinte* (MICU); *Avva Părinte* (ŞAGUNA, FILOTEI, B 1819); *Abba, Părinte* (B 1874); *Avvà, Părinte* (B 1914); *Abba! (Părinte!)* B 1938); *Ava! Adică: Tată!* (CORN. 1921); *Avva! Părinte!* (B 1988, ANANIA); 'Αββα, ὁ πατήρ (NTG 1993); *Abba Pater* (VULG.); *Abbà! Padre!* (BIBL. IT.); *Abba, Padre* (BIBL. SP.); *Abba! Père!* (BJ); *Abba, Père* (TOB); *Abba! Farher!* (RSV); *Abba, Father* (KJV, NIV); *Abba, lieber Vater!* (BIBL. GERM.); Авва, Отче! (BIBL. RUS.)[34].

Cu valoare onomatopeică în dialectul aramaic al limbii ebraice, unde imită sunetele copilului care se adresează părintelui (TDOT, s.v.), *'ābh*[35]*/ 'abbā'* 'tată', *cf. papa* (TOB, notă la Rom. 8:15), 'Αββα (NTG 1993) este pronunţat de Iisus atunci când se roagă Tatălui; în Vechiul Testament este o formulă de adresare în relaţia cu rabinii. Utilizarea acestui aramaism în epistolele pauline este văzută ca o reminescenţă liturgică din vremea zorilor creştinismului, care le amintea primilor creştini de faptul că însuşi Iisus a folosit-o în Grădina Ghetsimani, atunci când s-a rugat Tatălui (KITTEL-FRIEDRICH, vol. I, p. 6). În Noul Testament acesta apare de trei ori (Rom. 8:15, Marc. 14:36 şi Gal. 4:6), fiind o transliterare a termenului aramaic *'abbā'*.

În comparaţe cu traducerile din alte limbi, unde 'Αββα este transliterat în mod unitar, versiunile româneşti ale Bibliei prezintă mai multe grafii: *Avva/ Abba* (cu betacism în pronunţarea literei *β*) şi *Ava*. Având calitatea de împrumut şi fiind rar utilizat, teonimul *Abba* nu s-a adaptat la flexiunea limbii române.

În limbajul monahal, *Avva* constituie o modalitate de adresare în relaţia dintre monahi.

---

[34] Rom. 8:15.

[35] *'ābh* apare în Vechiul Testament şi ca formant al mai multor nume de persoane: *Abel, Abdiel* 'slujitorul lui Dumnezeu'; *Abiatar* 'tatăl belşugului'; *Abia* 'tatăl meu este Iehova'; *Abimelec* 'părintele stăpânului meu'; *Abner* 'tatăl luminii'; *A(b)vraam* 'părintele popoarelor'; *Abesalom* 'tatăl păcii'.

Scanned with OKEN Scanner

Învăţătorul (Ravvi, Dascălul)

0. Uz: *Învăţătorul/ Dascalul/ Ravvi* (NTB); *Rabbi/ Rabbuni/ Învĕţătorul* (B 1874); *Ravvi/ Ravuni/ Învăţătoriul* (MICU, *cf.* B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI); *Rabuni/ Învăţătorul* (B 1988); ῥαββί/ διδάσκαλος (NTG 1993); *rabbi/ magister* (VULG.); *Rabbi/ Maître* (BJ, TOB); *Rabbì/ Maestro* (BIBL. IT.); *Rabí/ Maestro* (BIBL. SP.); *Rabbi/ Teacher* (RSV, NIV) şi *Master* (KJV); *Meister* (BIBL. GERM.); Равви/ учитель (BIBL. RUS.).

1. Geneza numelui. Tradiţia biblică

În limba greacă, termenul διδάσκαλος este atestat încă din perioada imnurilor homerice, având sensul de 'învăţător, profesor, cel care te învaţă, care te instruieşte'. În *Septuaginta* apare de două ori: Est. 6:1 (*Cronica însemnărilor*) şi 2 Macab. 1:10 (*sfetnicul/ sfătuitorul regelui Ptolemeu*). În Noul Testament διδάσκαλος apare de 58 de ori (KITTEL-FRIEDRICH, vol. II, p. 148-153). Alături de faptul că este unul dintre numele cu care este numit adesea Iisus Hristos de către ucenicii săi, termenul mai este utilizat şi ca apelativ, desemnând: calitatea lui Nicodim de învăţător al lui Israel (Ioan 3:10), pe învăţătorii din templu (Luc. 2:47), pe cei dintâi creştini (Fapte 13:1) şi pe învăţător, în general: „nu este ucenic mai presus de *învăţătorul* său" (Mat. 10:24).

Fără îndoială, Iisus a fost numit *învăţător* în acelaşi sens în care erau numiţi, la evrei, rabinii (*rabin* 'titlu cu care se adresau ucenicii învăţătorilor lor'): „Voi însă să nu vă numiţi *rabi*, că unul este *Învăţătorul* vostru: Hristos" (B 1988, Mat. 23:7-8), *cf.* „Iară voi să nu vă chemaţi *învăţători*, că unul easte *Învăţătoriul* vostru, Hristos" (MICU). De aceea, în lumea dominată de iudaism, el este numit de către discipoli nu doar Διδάσκαλος 'Învăţător'[36], ci şi ῥαββί (Mat. 26:25, Marc. 9:5; 11:21 etc.) sau ῥαββουνί (Ioan 20:16) (*Ibid.*, p. 153-154).

[36] Numele este ataşat persoanei lui Iisus Hristos, astfel explicându-se faptul că nici un uncenic nu se numeşte pe sine *Învăţător*.

Scanned with OKEN Scanner

2. Criteriul formal

2.1. Tratament lexicografic

DA nu menţionează uzul ca nume propriu al apelativului *învăţător*, evidenţiind însă valoarea sa de atribut al lui Iisus Hristos 'cel care dă învăţătura':

> **I.** Adj. **1.** Care învaţă, instrueşte [...]. **II.** Subst. (În limba veche; adesea atribut dat lui Isus Hristos) Cel care dă învăţătura, care învaţă sau instruieşte pe altul [...]: *magistru, preceptor, instructor, maestru, dascăl, năstăvitor.*

2.2. Traducere

În limba română, grecescul διδάσκαλος este echivalat prin *Învăţătorul* sau *Dascălul*[37] (rar, numai la vocativ)[38]. În câteva locuri se păstrează modul de adresare prin ebraismul *Ravvi*, cu traducerea acestuia în text sau în cadrul unor note explicative:

Ioan 1:38 — „*Rabbi*, adecă *Învĕţătorule*" (B 1874); „*Ravvi*, (carele zice, de-l veri tîlcui, *învăţătoriu*" (NTB, *cf.* BB_1, ŞAGUNA, FILOTEI); MICU îl aşează între paranteze, traducându-l alături: „(*Ravvi*) ce să zice, tâlcuindu-se, '*Învăţătoriule*'"; „*Rabi* (care se tâlcuieşte: *Învăţătoriule*)" (B 1988, CORN. 1921, B 1938), *cf.* Ῥαββί... Διδάσκαλε (NTG 1993), *rabbi/ magister* (VULG.); în BIBL. GERM., versiunea consultată, apare numai traducerea, *Meister*; celelalte ediţii în alte limbi urmează tradiţia *Septuagintei* şi a *Vulgatei*: *Rabbi/ Maître* (BJ, TOB); *Rabbì/ Maestro* (BIBL. IT.); *Rabí/ Maestro* (BIBL. SP.); *Rabbi/ Teacher* (RSV, NIV) şi *Rabbi/ Master* (KJV); Равви/ учитель (BIBL. RUS.); ῥαββί şi ῥαββουνί

---

[37] Vezi, în DER, s.v., derivatele acestuia: *dăscălaş* (diminutiv peiorativ); *dăscăleci* (dăscălaş); *dăscălesc* (profesoral, didactic); *dăscăleşte* (în mod didactic); *dăscăliţă* (învăţătoare; nevastă de dascăl); *dăscălime* (mulţime de dascăli); *dăscălicesc* (erudit); *dăscălie* (instrucţie, învăţătură; ştiinţă; profesiunea de dascăl); (*a*) *dăscăli* (a sfătui, a călăuzi; a orienta; a dojeni, a face observaţii; a plictisi cu discursuri, a ţine predici). La ŞAGUNA (Ioan 13:22) apare *învăţăcei* pentru *discipoli*, în timp ce la MICU gr. οἱ μαθηταί 'elev, discipol' este tradus prin *ucenici*.

[38] Şi în traducerile englezeşti se optează pentru două echivalări: *Master* 'maestru', *Teacher* 'învăţător'.

Scanned with OKEN Scanner

sunt preluaţi în traducerile româneşti fie prin transliterare (*Rabbi*), fie prin transcriere (*Rabbuni*)[39];

Ioan 20:16 — „*Ravvi*, ce să zice '*Învăţătoriule*'" (NTB); „*Ravvuni*! Care să zice '*Învăţătoriule*'" (BB_1, *cf.* MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI); *Rabuni* (B 1988); „*Ravuni* (ce să zice '*Învăţătoriule*')" (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI); *Rabbuni*! adică: *Învăţătorule* (ANANIA, *cf.* B 1874, CORN. 1921); *Ῥαββουνί* (ὃ λέγεται, *Διδάσκαλε*) (NTG 1993), „*rabboni* quod dicitur *magister*" (VULG.).

3. Criteriul morfo-sintactic

În funcţie de „nominare", teonimul este articulat hotărât (*Învăţătorul*). Articolul nu este notat în unele cazuri, nu atât din cauza neatenţiei copiştilor, cât mai ales din cauza pătrunderii involuntare a vorbirii copistului sau a traducătorului în limba scrisă, mai îngrijită şi conservatoare în natura ei ($ILRL_2$, p. 124):

Ioan 13:12-13 — „Voi pre Mine Mă chemaţi, *Învăţătoriu* şi Doamne" (NTB); „Domn şi *Învăţătoriu*" (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI), dar „Voi strigaţi pre mine *Învăţătoriul* şi Domnul" (BB); „Voi Mă numiţi pe Mine: *Învăţătorul* şi Domnul, şi bine ziceţi, că sînt" (B 1988, *cf.* CORN. 1921).

La N.-Ac. teonimul este articulat:

Mat. 26:18 — „*Învăţătoriul* zice: «Vreamea Mea-i aproape»" (NTB);

Luc. 8:49 — *pre Dascalul* (NTB); *pe Învăţătorul* (B 1988); *pre Învăţătoriul* (MICU, *cf.* B 1988), dar *pe Învăţător* (ANANIA); în versiunile mai vechi, cazul Ac. apare uneori fără prepoziţie: „derept ce usteneşti *Învăţătoriul*?" (NTB), dar „nu osteni *pre Dascalul*" (BB); „De ce mai superi *pe Învăţătorul*?" (B 1988).

În vechile versiuni româneşti ale Bibliei, teonimul este atestat la vocativ masculin cu forma etimologică în *-e*, dar şi cu cea analogică în *-ule*; formele împrumutate din textul grecesc (*Ravvi*, *Ravuni*) nu sunt adaptate la sistemul flexionar al limbii române:

Mat. 12:38 — „*Învăţătoare*, vom de la Tine să vedem sămn" (NTB), dar *Învăţătoriule* (BB, MICU);

---

[39] În NTB, la Marc. 9:5, termenul grecesc este transcris (*Ravvi*), iar traducerea este dată într-o notă marginală, nu în text. La MICU, în acelaşi loc, nu se oferă traducerea, *cf.* Marc. 14:45 — „*Ravvi*, *Ravvi*, şi-L sărută pre El" (NTB), doar tradus în B 1988 şi MICU: „Bucură-te *Învăţătoriule*!".

Scanned with OKEN Scanner

Mat. 8:19 (22:16, 24, 36) — „*Învăţătoriule*, merge-voiu după Tine" (NTB, *cf.* BB, MICU, ŞAGUNA, FILOTEI); Mat. 19:15 „*Învăţătoare* bune" (NTB), dar „*Învăţătoriule* bune" (MICU, BB, B 1819 ş.u.);

Luc. 17:13 — „Iisuse, *Învăţătoare*" (NTB, BB), dar *Învĕţătorule* (B 1874);

Luc. 5:5 — „Pătru zise lui: *Dascale*" (NTB); vocativul identic cu nominativul (*învăţătoriu*) de la Coresi este înlocuit cu *învăţătoare* în NTB (Bălan 1914, p. 144).

La nivelul enunţului se remarcă următoarele uzuri şi funcţii:

a) referenţială: „*Învăţătoriul* zice: «Vreamea Mea-i aproape»" (NTB, Mat. 26:18);

b) vocativă (predominantă): „*Învăţătoriule*, bine ziseşi" (NTB, Luc. 20:39); „*Învăţătorule*, Moise a scris pentru noi" (B 1988, Luc. 20:28); „Pătru zise lui: *Dascale*" (NTB, Marc. 9:5); „*Rabbuni*! (adică: 'Învăţătorule'!)" (ANANIA, Ioan 20:17);

c) de nominare: „Voi Mă numiţi pe Mine: *Învăţătorul* şi Domnul, şi bine ziceţi, că sunt" (B 1988, Ioan 13:13).

Scanned with OKEN Scanner

Atotputernicul
(Şaddai, Atotţiitorul)

0. Uz: *cela ce tot poate* (PO); *Întrutotţiitoriul* (BB); *Dumneḑeul teu potent* (HELIADE); *El-Şaddai, cel A-totŭ-puternicŭ* (B 1874); *Saddai* (MICU, B 1819, FILOTEI); *Cel Atotputernic* şi *El-Şadai* (CORN. 1921); *Cel-ce-este-n-ceruri, Atotţiitoriul* (ANANIA); *Omnipotens* (VULG.); *El Shaddaï/ le Maître-de-tout* (BJ); *le Dieu Puissant* (TOB); *dell' Onnipotente* (BIBL. IT.); *el Todopoderoso* (BIBL. SP.); *the Almighty* (KJV); *God Almighty* (RSV); *der Allmächtigen* (BIBL. GERM.).

1. Geneza numelui. Tradiţia biblică

În Vechiul Testament Dumnezeu se revelează lui Avraam, lui Isaac şi lui Iacov ca *ʾel šaddai*, redat în SEPT. prin: a) ὁ θεός, echivalat în versiunile româneşti traduse după *Septuaginta* prin *Dumnezeu*: „Şi *Dumnedzăul* mieu să dea voă har înaintea omului" (Ms. 45, Fac. 43:14); b) κύριος παντοκράτωρ: „Şi mergea David mergîndu şi mărindu-să, şi *Domnul cel Întrutotţiitor* împreună cu el" (Ms. 45, 2 Reg. 5:10).

După perioada patriarhilor, când numirile prin care îl cunoşteau aceştia pe Dumnezeu au fost înlocuite cu *Iahvé* (*Domnul*), *ʾel šaddai* apare mult mai des în forma *šaddai*, fiind relaţionat cu acadianul *šadū* 'munte', însemnând 'Cel ce locuieşte în munte' şi, prin extindere, 'Dumnezeu, Cel ce este în ceruri', 'Cel de sus' (EJ, vol. 7, p. 677). La Iov, sensul originar al lui *šaddai* se pierde, acesta fiind substituit prin *Iahvé*, redat de *Septuaginta* prin κύριος 'Stăpânul' (IDB, vol. II, p. 412), *cf.* κύριος παντοκράτωρ (SEPT.), *Caelestis reges* (VULG.).

Grecescul ὁ παντοκράτωρ (NTG 1993, Apoc. 1:8; 4:8; 21:22) este transpus în limba română astfel: *Atotţiitoriul* (BB_1, *cf.* B 1914, ANANIA), *Atotputearnicul* (NTB, *cf.* MICU ş.u., B 1874, CORN. 1921, B 1938).

Scanned with OKEN Scanner

2. Criteriul formal

2.1. Ortografierea

De regulă, în ediţiile româneşti acest nume este redat printr-un cuvânt compus, sudat (*Atotputernicul*, *Atotţiitorul*, *Întrutotţiitoriul*), sau printr-o expresie cu funcţie de identificare şi de individualizare (*Cel de sus*, *Cel Atotputernic*). Omonimia acestui nume cu apelativul corespondent, precum şi forma sa, au repercusiuni asupra ortografierii lui. De exemplu, în B 1874 se ortografiază fie cu iniţială minusculă, fie cu majusculă: *celuĭ A-totŭ-puternicŭ* (Num. 24:16, Ps. 91:1), *celuĭ a-totŭ-puternicŭ* (Fac. 28:3), *celuĭ a totŭ puternicŭ* (Fac. 35:11; 43:14), *celŭ a totŭ-puternicŭ* (Fac. 48:3). În alte versiuni româneşti ale Bibliei, teonimul este transpus cu iniţială majusculă atunci când este împrumutat, fiind însă ortografiat şi cu literă mică atunci când este tradus:

Ieş. 6:3 — transcris: *El-Şaddai* (B 1874);

Iez. 10:5 — transcris parţial: *Dumnezeu Sadai* (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI), *Dumnezeului Saddai* (ŞAGUNA), dar *Cel Atotputernic*" (B 1938);

Apoc. 1:8 — *atotţiitoriul* (BB, ediţia din 2002), dar *Atotţiitorul* (BB_1, ediţia din 1998).

2.2. Traducerea

Exceptând cele câteva cazuri de transpunere a ebr. *ʾēl šaddai* prin transcriere, *via* Θεοῦ Σαδδαΐ (SEPT.), în versiunile româneşti ale Bibliei acest nume este tradus:

a) prin compusele *Atotputernicul*[40], *Atotţiitorul*, *Întrutotţiitoriul*; secvenţa *a-tot-* (mai rar forma pluralului *a-toate-*), traducerea elementului de compoziţie latinesc *omni-*, intră în constituţia cuvintelor care denumesc atribute ale lui Dumnezeu: *A-tot-putérnic*, *A-tot-ştiutor* (formaţiune savantă), *A-tot-văzător*, *A-tot-făcătoriu*, *A-tot-părinte*, *A-tot-prezent*, formate după modelul corespondentelor latineşti sau germane (DA, s.v.), *cf. Omnipotentis* (VULG.) şi *Allmächtigen* (BIBL. GERM.).

---

[40] *Atotputernicul* poate apărea în poziţie de determinant al lui *Dumnezeu*, *cf.* ebr. *El Şaddai* (*Dumnezeu Atotputernicul*) sau fără a intra în acest grup nominal: *Atotputernicul*, *Atotţiitorul*, *Cel de sus*, *Cel ce este în ceruri*; *Domnul cel Întrutotţiitoriul* (BB_1, 2 Cor. 6:18).

Scanned with OKEN Scanner

b) prin sintagmele teonimice care funcţionează în textul biblic ca nume proprii: *Cel ce este în ceruri*, *Cel de sus*.

În pasajele în care nu apare ca determinant al teonimului *Dumnezeu*, alcătuind împreună cu acesta un nume propriu plurilexical, *Atotputernicul* funcţionează ca nume propriu de sine stătător. De altfel, variantele pentru care s-a optat în *Septuaginta* atestă faptul că traducătorii alexandrini din secolul al III-lea î. Hr. îl percepeau ca pe un nume generic al divinităţii (Broşteanu 2005, p. 129).

Echivalându-l după *Septuaginta*, după *Vulgata* sau după versiunea ebraică a textului sacru, traducătorii optează pentru diferite variante de transpunere a acestui nume în limba română:

Fac. 35:11 — *Dumnedzeulŭ celŭ a totŭ puternicŭ* (B 1874); *Dumnezeul cel Atotputernic* (CORN. 1921, B 1938, B 1988); *Dumneḑeul teu potent* (HELIADE); *Dumnezeu Atotputearnicul* (VULG. BLAJ), *cf. Deus omnipotens* (VULG.); *le Dieu Puissant* (TOB); *il Dio onnipotente* (BIBL. IT.); *el Dios Todopoderoso* (BIBL. SP.); *God Almighty* (RSV, NIV, KJV); *Gott, der Allmächtige* (BIBL. GERM.); în versiunile traduse după *Septuaginta* lipseşte determinantul *atotputernic*: „Eu, *Dumnezăul* tău!" (B 1688, Ms. 4389, Ms. 45, BB, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1914, SEPT. 2004), „Eu sunt *Dumnezeul* tău!" (ANANIA), *cf.* ἐγὼ ὁ *θεός* σου (SEPT.); în BJ acest nume nu este tradus, ci transcris (*El Shaddaï*), subliniindu-se într-o notă explicativă faptul că traducerea prin *Dumnezeu Atotputernicul* ar fi inexactă, aici fiind vorba mai degrabă de *Dumnezeul stepei*, pentru că la baza lui *Shaddaï* ar sta ebraicul de origine mesopotamiană *śadhlēh*;

Fac. 48:3 — *Dumnedzău* (Ms. 45, B 1688, Ms. 4389, MICU, ŞAGUNA), *cf.* ὁ θεός (SEPT.); *Domnedzeul cela ce tot poate* (PO); *Dumnezeu Atotputearnicul* (VULG. BLAJ), *cf. Deus omnipotens* (VULG.); *Dumneḑeulŭ celŭ a totŭ-puternicŭlŭ* (B 1874); *Cel Atotputernic* (ANANIA, B 1988, CORN. 1921, NWT);

Ps. 90/ 91:1 — *Dzeului de cerĭu* (PŞ); *Domnului cerului* (PH, *cf.* D); *Dei caeli* (VULG.); *Dumnezăului ceriului* (BB şi ANANIA), *cf.* τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ (SEPT.); *Celui Atotputernic* (CORN. 1921); în TOB este tradus (*Dieu-Souverain*), în timp ce în BJ este transcris (*Shaddaï*);

Iov 5:17 — „şi dojenirea *Atotţiitoriului* nu tăgădui" (BB), traducerea genitivului παντοκράτορος (SEPT.) 'ţiitorului, conducătorului tuturor'; „şi doje-

nirea *Celui Atotţiitoriu* nu o lepăda" (MICU, B 1819, ŞAGUNA, B 1914); „certarea *Celui Atotputernic*" (B 1938, B 1988, *cf.* CORN. 1921, SEPT. 2004);

Isa. 13:6 — *Cel Atotputernic* (CORN. 1921, B 1938, B 1988);

Iez. 10:5 — *Dumnezeu Atotputernicul* (B 1938, B 1988); *Dumnezăului Saddai*[41]" (BB, MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI), „[glasul] *Atotţiitorului Dumnezeu*" (ANANIA), după θεοῦ Σαδδαί (SEPT.); „vócea luĭ *Dumnedeŭ celuĭ A-totŭ-puternicŭ*" (B 1874, *cf.* B 1914, CORN. 1921); „glasul *lui Dumnezeu Atotputearniculuĭ*" (VULG. BLAJ), *cf. Dei omnipotentis* (VULG.).

Grecescul Κύριος παντοκράτωρ (2 Cor. 6:18) este tradus în limba română prin: *Domnul Atotputearnicul* (NTB); *Domnul cel Întrutotţiitoriul* (BB_1); *Domnul Atotţiitorul* (B 1988, ANANIA, B 2005); *Domnul Cel Atotputernic* (CORN. 1921). Referitor la opţiunea pentru un termen sau altul, Bălan (1914, p. 159) sugerează echivalarea prin *Atotputernic*: „În cererea a doua dela ectenia după citirea Sf. Evanghelii, şi în Crez (în *Liturghierul* lui Dosoftei), Dumnezeu-Tatăl se numeşte *totputiarnic*, greceşte e παντοκράτορ, care în traducerile de mai târziu e cu mult mai rău redat: *atotţiitor*, *atotstăpânitor*; latineşte e de asemenea: *Credo in... omnipotentem*".

3. Criteriul morfo-sintactic

Fiind nume neprototipice, teonimele *Atotputernicul* şi *Atotţiitorul* apar întotdeauna determinate:

a) cu articol hotărât enclitic: *Atotputernicul*, *Atotţiitorul* (N.); *Atotţiitorului*, *Atotputernicului* (G.-D.).

b) cu articol demonstrativ: *Cel Atotputernic* (N.-Ac.), *Celui Atotputernic*, *Celui Atotţiitoriu* (G.-D.); uneori, numele nu este bine sudat: *Dumnedzeulŭ celŭ a totŭ puternicŭ* sau *a totŭ-puterniculŭ* (B 1874);

c) *Cel ceresc*, *cela ce toate poate*, *Cel-ce-este-n-ceruri* (ANANIA) sunt sintagme care funcţionează ca nume proprii, fapt subliniat în al doilea exemplu şi prin unirea componentelor prin cratimă.

---

[41] Uneori, formele transcrise după textul ebraic sunt date în cadrul notelor explicative; de exemplu, ANANIA îl echivalează pe *ʾēl-šaddai* cu *Dumnezeu-Atotputernicul* (notă la Fac. 35:11).

Scanned with OKEN Scanner

Din punct de vedere macrosintactic, exemplele prezentate mai sus scot în evidenţă uzul şi funcţia referenţială (denominativă) a numelui în enunţ. Pe lângă acestea, numele apare şi în uzul vocativ:

1 Reg. 1:11 — *Dumnezeule Atotţiitorule* (ANANIA); *Atotputernice Doamne* (B 1938, B 1988).

Scanned with OKEN Scanner

Creatorul
(Ziditorul, Făcătorul)

0. Uz: *Creatorul, Ziditorul, Făcătorul, Ţiitoriul, Cel ce a făcut/ zidit/ plăsmuit/ creat* (bibliile româneşti); de la vb. ποιεῖν şi κτίζειν (SEPT.); *qui fecit* (VULG.); *Creatore/ che ha fatto* (BIBL. IT.); *Criador, Hacedor* (BIBL. SP.); *Créateur, qui a faits* (BJ, TOB); *Creator/ Maker/ possessor* (KJV, NIV, RSV); *Schöpfer/ gemacht hat* (BIBL. GERM.); Творца (BIBL. RUS.).

1. Originea numelui. Tradiţia biblică

Pentru activitatea de creaţie, greaca veche avea doi termeni: ποιέω 'a face, a îndeplini' şi κτίζω 'a fonda un oraş', prin extensie 'a face de la început, din nimic, pentru prima oară', acesta din urmă exprimând mai bine activitatea de creator al lumii din nimic a lui Dumnezeu (HASTINGS, s.v.).

Pentru a se desemna însuşirea de creator al lumii a lui Dumnezeu, în *Septuaginta* se utilizează participiile verbului κτίζω 'a crea', chiar dacă în limba greacă exista un termen specializat, δημιουργός 'care crecază cu mâinile sale; designer, artizan, artist', *cf.* „workmanship" (KITTEL-FRIEDRICH, vol. III, p. 1025). Verbul κτίζω, care la origine înseamnă 'a face; a stabili', 'a face un pământ bun pentru locuit, a-l popula', nu desemna execuţia în sine, ci planul care duce la executarea lucrării. El aminteşte de conducătorul la a cărui comandă oraşul răsare din nimic pentru că puterea lui stă în cuvânt; de asemenea, este utilizat cu sensul 'invenţie, actul intelectual de bază care creează mai întâi lucrul' (KITTEL-FRIEDRICH, vol. III, p. 1025). Pentru că în limba ebraică termenul *bōrē'* 'au făcut'[42] este de natură verbală (Broşteanu 2005, p. 157),

[42] *Cf.* Fac. 1:1, „*'bārā = au făcut* (tradus: «La început, Dumnezeu *a făcut* cerul şi pământul"); spre deosebire de om care „face" (*'ośēh*) lucruri din materie preexistentă, Dumnezeu a creat (*'bārā*) din nimic cerul şi pământul; *'bārā* este concurat şi de *yōṭēr* 'creat, zidit' (participiu prezent de la *yāṭar* 'a modela', 'a da formă', utilizat în relatarea iahvistă a creării omului, Fac. 2:7-8), „care este un nume metaforic, antropomorfizat, întrucât verbul desemnează o acţiune concretă prin excelenţă (ca prim sens, denumeşte acţiunea olarului) [...]. De aceea, într-o serie sinonimică, nu e

Scanned with OKEN Scanner

Dumnezeu nu este numit în Vechiul Testament *Creatorul* (de la κτίστης), ci *Cel ce* (*care*) *creează* (de la vb. κτίζω); în Noul Testament, teonimul *Creatorul* apare în:

a) Rom. 1:25 — καὶ ἐλάτρευσαν *τῇ κτίσει* μᾶλλαον παρὰ *τὸν κτίσαντα* (NTG 1993); „au slujit *creaturii* în locul *Creatorului*" (CORN. 1990); „şi cinstiră şi slujiră faptelor, mai vîrtos decît *Făcătoriului*" (NTB, *cf.* VULG. BLAJ, MICU, CORN. 1921, B 1914, B 1928, ANANIA); „şi au slujit făptureĭ în loc *Făptuitorului*" (NT 1897, variantă prezentă şi în „et servierunt creaturae potius quam *creatori*" (VULG.); „et servi la créature de préférence au *Créateur*" (BJ, TOB); *the Creator* (NIV, RSV); „und gedient dem Geschöpfte mehr denn dem *Schöpfer*" (BIBL. GERM.);

b) Rom. 1:25 — „şi cinstiră şi slujiră faptelor, mai vîrtos decît *Făcătoriului*" (NTB, *cf.* B 1938); „şi au slujit zidirii mai mult decît *Celuia ce au zidit*" (BB_1);

Col. 3:10 — εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα *τοῦ κτίσαντος* αὐτόν (NTG 1993); „şi v-aţi îmbrăcat cu omul cel nou după chipul *Celui care l-a creat*" (CORN. 1990); „după chipul *Celui ce au zidit pre el*" (BB_1, *cf.* MICU, B 1918, ŞAGUNA, FILOTEI, ANANIA);

Fapte 14:15 — Θεὸν ζῶντα, ὃς *ἐποίησεν* τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (NTG 1993); „Dumnezăul cel viu, *carele făcu ceriul şi pămîntul*" (NTB); „Dumnezeul cel viu, *care a făcut cerul şi pământul*" (B 1938, *cf.* şi CORN. 1990, *cf.* BB_1, MICU, NT 1897, ANANIA);

Fapte 4:24 — Δέσποτα, σὺ ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (NTG 1993); „Tu eşti Dumnezeul, *care ai făcut cerul, pămîntul*" (CORN. 1990 etc.);

Fapte 17:24 — ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας *τὸν κόσμον* (NTG 1993); „Dumnezeu *care a făcut lumea* şi tot ce este în ea" (CORN. 1990).

---

corect să fie tradus prin *creator*, ci printr-un participiu sau verb la mod personal care să semnifice acţiunea concretă (*a plămădi*, *a plăsmui*), pentru a nu sacrifica metafora" (Broşteanu 2005, p. 158-159): Ps. 32:15 — „*Cel ce a zidit* îndeosebi inimile lor" (B 1988, *cf.* BB_1, MICU); „*Cel ce* singur *le-a plăsmuit* inimile" (ANANIA); „El le *întocmeşte* inima la toţi" (CORN. 1921), *cf.* *ὁ πλάσας* κατὰ μόνας τὰς καρδίας (SEPT.), unde vb. πλάσσω are sensul 'a forma, a modela; a crea'.

Scanned with OKEN Scanner

2. Criteriul formal

2.1. Ortografiere

În unele ediţii, chiar şi mai recente, numele este ortografiat cu iniţială minusculă: „să ne închinăm Domnului, să plecăm genunchii înaintea *făcătorului* nostru" (B 1938, Ps. 113:23); „*făcătorĭulŭ* cerĭului şi a pământului" (PH, Ps. 113:23). Grupurile nominale care funcţionează ca nume proprii în textul sacru sunt ortografiate astfel: „Domnului, *Celui ce ne-au făcut pre noi*" (BB_1, MICU, B 1988, *cf.* ANANIA, Ps. 94:6); „Domnului, *cela ce féce* cerĭul şi pământulŭ" (PV şi PŞ, Ps. 113:23); „Domnul, *cel ce a făcut* cerul şi pământul" (B 1938, Ps. 113:23).

2.2. Tratament lexicografic

În DA, termenii *creator* şi *făcător* sunt prezentaţi ca epitete ale divinităţii:

CREATÓR (după fr. *créateur*) adj. şi subst. **1.** (Mai ales despre Dumnezeu) (Cel) care din nimic dă fiinţă, plăzmuitor, făcător, ziditor [...]; **2.** Fig. Născocitor, făuritor, iscoditor [...].

FĂCĂTÓR adj. subst. **1.** Adjectivul verbal al lui *face* (derivat prin sufixul *-ător*) şi întrebuinţat mai ales în funcţie substantivală (Cuvântul apare în cele mai vechi texte înlocuind de timpuriu pe *făptor*). Utilizat foarte des în cărţile bisericeşti, traducerea v. sl. *tvoreţ* (s. *tvoritel*): *Staţi şi vedeţi lucrurile mari ale Domnului carele-i făcătoriu în dzioa de astădzi.* PALIA (a. 1582) [...]. **2.** Dătător. Făcător de viaţă (astăzi *dătător de viaţă*) traduce v. sl. *živo-tvorьcь* şi pe gr. ζωο-ποίος: *Să propoveduĭască pre făcătórĭulŭ de viaţă cuvântul său.* BIBLIA (1688), 56 [...]. 3. *Făcător de bine.* Traduce v. sl. *dobro-tvoritelь* şi gr. ευ-ποίος (lat. *beneficus*, *cf. binefăcător*) 'cel care face bine altora, care săvârşeşte fapte bune'. *Ei pohtesc pre Dumnezău ca pre un desăvârşit făcătórĭu de bine.* BIBLIA (1688).

În ŞĂINEANU$_2$ apare sensul 'Dumnezeu' al apelativului *ziditor* (*zidi* < sl. ЗИДАТИ + *-tor*): „**1.** persoană care zideşte, care construieşte. **2.** (numai la masculin) creator (al lumii); (special) Dumnezeu", *cf.* MDA (sensul **3.**).

Scanned with OKEN Scanner

2.3. Traducere

În afară de verbele care indică acţiunea de 'a crea' (*a zidi, a face, a crea, a întocmi, a plăsmui*), redate de Broşteanu (2005, p. 158), doar câteva teonime apar în Biblie în funcţie referenţială:

a) *Ţietoriul* < *a ţine* (vezi CV), format cu sufixele *-ariu* şi *-oriu* (lat. *-arius*, *-orius*):

Fac. 14:22 — „Domnul Domnezeu, *Ţiitoriul* ceriului şi al pământului" (PO), exprimat verbal în SEPT.: ὃς *ἔκτισεν* τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν;

b) *Făcătorul*[43] < *a face* < lat. *facere*; *făcătoriul* (*cf. pierzătoriul, učigătoriul*) apare la Coresi (Rosetti 1956, p. 123), precum şi în alte versiuni:

Rom. 1:25 — „şi cinstiră şi slujiră faptelor, mai vîrtos decît *Făcătoriului*" (NTB); „au slujit făpturii mai mult decât *Făcătoriului*" (VULG. BLAJ, MICU, CORN. 1921, B 1914, B 1928, ANANIA), dar „şi au slujit făptureĭ în loc *Făptuitorului*" (NT 1897)[44];

Ps. 113:23 — „Dumnedzeu, *făcătoriul* ceriului şi a pământului (PH), dar „Domnului, *ce féce*[45] cerĭul şi pământulŭ" (PV, PŞ), „Domnul, *cel ce a făcut* cerul şi pământul" (B 1938);

Ps. 94:6 — „Domnului, *Făcătorului* nostru" (CORN. 1921 şi B 1938); în textele rotacizante, de obicei „Domnulŭ *ce féce* noi" (PŞ, *cf.* PV), „*č-au făcut* pre noĭ" (D); „Domnului, *Celui ce ne-au făcut pre noi*" (BB_1, MICU, B 1988, *cf.* ANANIA). Această oscilaţie între forma nominală şi cea verbală de traducere a numelui este prezentă şi în ediţiile străine ale Bibliei: κυρίου *τοῦ ποιήσαντος*

---

[43] Potrivit DER, s.v.: „*făcător*, s.m. (înv., creator, autor), der. cu suf. *-ător*, l-a înlocuit pe *făptor* şi este la rîndul lui deplasat de *făptuitor*, păstrat numai în comp. *binefăcător*"; *Făcător* < *Factor* (MICU-ŞINCAI, p. 87).

[44] *Făptuitor* este un adjectiv verbal de la *a făptui*, întrebuinţat adesea în funcţie substantivală: 'cel care săvârşeşte, pricinuieşte, comite o faptă; autor' (DA, s.v.).

[45] Potrivit lui Broşteanu (2005, p. 159), aceste formule cu valoare referenţială echivalează ebr. *'ośēh* (sinonim cu *'bārā* şi *yōṣēr* – discutate într-o notă precedentă), participiul prezent al verbului *'āśāh* 'a face (în general)'; autoarea este de părere că „traducerea acestuia prin *Făcătorul* transferă întreaga semnificaţie a acestui nume, în vreme ce traducerea prin *Ziditorul* adaugă o componentă metaforică" vizibilă şi în substantivul *zidirea*, care nu mai este percepută astăzi în sensul acţiunii concrete de a construi.

Scanned with OKEN Scanner

ἡμᾶς (SEPT.); „Jehovah, nuestro *Hacedor*" (BIBL. SP.); „Lord our *maker*" (NIV, KJV, KJV); Господа, *Творца* нашего (BIBL. RUS.); „Signore, nostro *creatore*" (BIBL. IT.), dar „Dominum *qui fecit* nos" (VULG.); „Yahvé *qui* nous *a faits*" (BJ) şi „le Seigneur *qui* nous *a faits*" (TOB); „Signore, *che* ci *ha fatti*" (BIBL. IT.); „dem Herren, *der* uns *gemacht hat*" (BIBL. GERM.);

Mat. 19:4 — *Făcătoriul* (NTB); *cel ce au făcut din început* (MICU, ŞAGUNA, B 1819); *celŭ ce ĭ-a făcutu* (B 1874, *cf.* şi B 1938); *Ziditorul* (CORN. 1921), *cf. infra*;

c) *Ziditorul* < *a zidi* < sl. **съзьдати, зидати** (DLR, s.v.);

Iov 36:3 — „dreptatea *Ziditorului* meu" (CORN. 1921, B 1988);

Mat. 19:4 — „*Ziditorul*, de la început i-a făcut parte bărbătească şi parte femeiască" (CORN. 1921) dar *Cel ce au făcut* [*dentîiu*] (BB_1); *Cel ce au făcut* [*din început*] (MICU, *cf.* B 1988); *Acela Care i-a făcut* (ANANIA);

Deut. 32:15 — „Şi a părăsit pe Dumnezeu, *Ziditorul* lui" (CORN. 1921) dar „L-a părăsit pe Dumnezeu *Cel ce l-a făcut*" (ANANIA);

d) *Creatorul*, de la *a crea* < lat. *creatoris*, variantă de echivalare pentru care se optează în traducerile în limbile romanice: it. *creatore*, sp. *Criador*, fr. *Créateur*:

1 Petr. 4:19 — „*creatorŭ* credincĭosŭ" (B 1874), *cf.* „voluntatem Dei fideli *creatori*" (VULG.); „al fedele *Creatore*" (BIBL. IT.); „á fiel *Criador*" (BIBL. SP.); „*Créateur* fidèle" (BJ, TOB); „a faithful *Creator*" (KJV, NIV, RSV), dar „credinciosului *Ziditoriu*" (MICU); „credinciosului *Ziditor*" (B 1914, CORN. 1921); „dem treuen *Schöpfer*" (BIBL. GERM.);

e) *Stăpânul/ Stăpânitorul* (origine incertă)[46] este opţiunea câtorva texte protestante:

Fac. 14:19 — „*Stĕpenulŭ* cerĭuluĭ şi alŭ pămêntuluĭ" (B 1874); „*Stăpânitorul* cerului şi pământului" (CORN. 1990), dar „*Ziditorul* cerului şi al pământului" (CORN. 1921, ANANIA), *cf.* „*possessor* of heaven and earth" (KJV) şi „*Creator*

[46] DER, s.v.: „Origine incertă. Este considerat de obicei drept der. din sl. *stopanu* (Miklosich, Cihac, Lambrior, Tiktin, Candrea, Rosetti)". „În *Originea românilor*, vol. II, p. 14-15, Philippide dă ca probabilă originea tracă a cuvintelor *stăpîn*, *stînă* şi *smîntînă*, pe care mulţi cercetători le consideraseră pînă atunci de origine slavă" (Ivănescu 2000, p. 257).

Scanned with OKEN Scanner

of heaven and earth" (NIV); „*creador* de los cielos y de la tierra" (BIBL. SP.); „*padrone* dei cieli e della terra" (BIBL. IT.); „*Владыки* неба и земли" (BIBL. RUS.); Varianta predicativă [„*care au zidit* ceriul şi pământul" (B 1688 şi Ms. 45), „*quarele creó* cerul şi terr'a" (HELIADE) şi „*Carele au făcut* ceriul şi pământul" (MICU, B 1819, ŞAGUNA, FILOTEI, B 1914, *cf.* NTW)] pare să fie mai aproape de τῷ θεῷ τῷ ὑψίστῳ ὃς *ἔκτισεν* τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (SEPT.) şi „Deo excelso *qui creavit* caelum et terram" (VULG., *cf.* BJ, TOB, BIBL. GERM.).

3. Criteriul morfo-sintactic

Varietetea de forme (mono- şi plurilexicale) sub care se prezintă, dar şi descriptivitatea sa, fac ca din perspectivă morfo-sintactică acest nume să se comporte în cele mai multe cazuri ca apelativul aflat la originea sa, atrgând după el diferite tipuri de determinanţi:

a) articol hotărât la N.-Ac.: *Ziditorul*, *Făcătorul*, *Ţiitoriul*; G.-D.: *Ziditorului*, *Făcătorului*, *Făptuitoriului*;

b) adjuncţi pronominali: „*Ziditorul* lui" (CORN. 1921, Deut. 32:15); „*Ziditorului* meu" (B 1988, Iov 36:3);

c) adjuncţi nominali: *Ţiitoriul ceriului şi al pământului* (PO, Fac. 14:22); *Stĕpenulŭ ceriuluĭ şi alŭ pămêntuluĭ* (B 1874, Fac. 14:19).

Din punct de vedere sintactic, se remarcă uzul şi funcţia referenţială, specifică numelui propriu, ca în contextele prezentate mai sus. Forma de vocativ este identică uneori cu cea de nominativ:

Iudith 9:13 — „Aşa, aşa, Dumnedzăul părintelui mieu şi Dumnedzăul moştnenirei Israil, Despuitoriul ceriurilor şi pământului, *Ziditoriul* apelor, Împărate a toată zidirea ta. Tu ascultă rugii mêle" (Ms. 45).

Scanned with OKEN Scanner

10.

CONCLUZII GENERALE

Lucrarea de faţă urmăreşte să delimiteze şi să descrie subclasa onomastică a teonimelor, o categorie de nume proprii puţin studiată până în prezent din perspectivă lingvistico-filologică. Teonimia desemnează acea ramură a onomasticii care studiază numele atribuite divinităţii în cultura universală. Cercetarea noastră a fost restrânsă la teonimia biblică românească. Rezultatele obţinute în urma studiului fundamentat pe premisele teoretice oferite de lingvistica cognitivă şi pe analiza lingvistică la nivel formal, morfo-sintactic şi semantic scot în evidenţă particularităţile subclasei onomastice a teonimelor în traducerile româneşti ale Bibliei (de la versiunile din secolul al XVI-lea până astăzi) în raport cu sursele acestora şi cu alte traduceri în limbi moderne.

Cercetarea întreprinsă a vizat prezentarea stadiului cercetărilor în domeniu (capitolul 2. *Stadiul cercetărilor în domeniu*), stabilirea cadrului adecvat pentru analiza acestuia (capitolul 3. *Teoria cognitivistă a prototipului şi aportul său la teoria modernă a numelui propriu. Principii şi metode*), sublinierea caracterului interdisciplinar al cercetării (capitolul 4. *Onomastica – domeniu de interferenţă*), descrierea principalelor izvoare care au stat la baza corpusului de nume utilizat (capitolul 5. *Tradiţia biblică românească. Câteva repere*), prezentarea tipologiei numelor proprii (capitolul 6), definirea teonimului şi stabilirea locului subclasei teonimelor între celelalte subclase onomastice (capitolul 7. *Teonimul – subclasă onomastică. Criterii de definire, clasificare şi analiză*), clasificarea teonimelor după criterii lingvistice şi extra-lingvistice (capitolul 8. *Tipologia teonimelor biblice româneşti*) şi realizarea unor analize amănunţite, pe baza criteriilor metodologice enunţate în capitolele anterioare, pentru cele mai importante

Scanned with OKEN Scanner

teonime biblice româneşti (capitolul 9). Urmărind principiile expuse mai sus şi aplicându-le, am ajuns la următoarele concluzii.

Textul sacru reflectă un raport strâns între nume şi purtătorul său, indiferent de categoria onomastică din care numele proprii biblice fac parte (antroponime, toponime, astronime, mitonime, teonime etc.). Cu toate că astăzi par a fi simple „etichete denominative" ataşate individului în scopul identificării lui, în Antichitate numele erau atribuite potrivit naturii purtătorului, reflectând trăsăturile reale ale acestuia, de exemplu: *David* (ebr. *dāwīd* 'iubit'), *Solomon* (ebr. *šᵉlōmō* 'împăciuitor'), *Emanuel* (ebr. *'immānû'ēl* 'Dumnezeu este cu noi'). Interdicţia rostirii numelui adevărat al divinităţii (YHWH) a condus la numirea acesteia prin cuvinte reflectând atributele sale personale. Prin funcţia de identificare cu care au fost învestite în mod constant şi prin transferul lor dintr-o limbă în alta, unele nume au pierdut legătura cu apelativul omonim, funcţionând ca elemente „proprii" de identificare: *Iahve/ Iehova*, *I(i)sus H(Ch)ristos*, *Mesia*, *Emanuel* etc. În cazul altora, legătura cu apelativul de la origine s-a păstrat prin traducere (*Mântuitorul*, *Atotţiitorul*, *Duhul Sfânt* etc.).

Analiza teonimelor ca subclasă de nume proprii, corelată cu teoria prototipului, scoate în evidenţă faptul că încadrarea anumitor nume proprii în subclasa teonimelor nu presupune îndeplinirea de către acestea a unor proprietăţi necesare şi suficiente. În funcţie de proprietăţile lor specifice, membrii categoriei sunt distribuiţi astfel:

1) teonime prototipice: scrise cu iniţială majusculă, monolexicale, „opace semantic" şi având flexiune specifică numelor proprii (*Iahve*, *Elohim*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Mesia*, *Emanuel* şi altele);

2) teonime neprototipice (apelative şi sintagme care funcţionează în textul sacru ca nume proprii): variabile formal (ortografic), în general plurilexicale, omonime cu apelativele din care provin (rezultate prin traducerea lor în limba română), descriptive şi, ca o consecinţă a acestui fapt, având o paradigmă flexionară asemănătoare cu cea a numelui comun (*Domnul*, *Mântuitorul*, *Învăţătorul*, *Tatăl*, *Mângâietorul*, *Duhul Sfânt*, *Duhul Adevărului*, *Fiul Omului*, *Cel de Sus*, *Cel Veşnic* etc.);

3) teonime mixte: un tip plurilexical care îmbină un nume propriu „pur" şi unul sau mai multe nume comune: *Domnul Savaot*, *Adam cel de pe urmă* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar, pe o scară a „proprialităţii", teonimele pot semăna mai mult sau mai puţin cu prototipul categoriei. Funcţia de identificare prin individualizare a numelor mai puţin prototipice se stabileşte contextual (în textul biblic şi în cultura iudeo-creştină).

Din punct de vedere lingvistic, subclasa onomastică a teonimelor se defineşte prin trăsături comune cu alte subclase onomastice (antroponime, toponime etc.) şi printr-o serie de trăsături specifice, care o evidenţiază drept o subclasă aparte.

1) Ortografierea cu iniţială majusculă nu este un criteriu de definire absolut în privinţa teonimelor, în special a celor neprototipice, care păstrează legătura cu apelativul de la origine sau sunt plurilexicale. În acest sens, relevante sunt diferitele modalităţi de ortografiere a aceluiaşi nume de la un text la altul. Sunt scrise întotdeauna cu iniţială majusculă teonimele prototipice (*Iahve*, *Elohim*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Emanuel*, *Mesia*), dar şi unele nume mai puţin prototipice precum *Domnul* sau *Dumnezeu*. În textele scrise cu alfabet latin, numele proprii neprototipice nu sunt întotdeauna marcate prin majusculă.

2) În privinţa transferului teonimelor dintr-o limbă în alta, traducătorii optează fie pentru împrumut, prin utilizarea metodei transcrierii, fie pentru traducere (literală sau, mai rar, interpretativă). Forma unor teonime (de exemplu *Iisus Hristos*) este uneori influenţată de limba care are un prestigiu cultural mai mare, în cazul limbii române de slavonă. Acest fapt face ca ele să fie păstrate cu grafia tradiţională şi în unele versiuni traduse după alte surse. De exemplu, în VULG. BLAJ se optează pentru păstrarea formei autohtone a numelui *Hristos*, şi nu pentru împrumutul acesteia din sursa latină (*Christus*).

3) Prezenţa teonimelor în lucrările lexicografice (DLR, MDA, DEX) este dată de: a) frecvenţa şi actualitatea numelui; b) importanţa culturală a entităţilor denumite în sânul comunităţii lingvistice; c) capacitatea derivativă a numelui. În dicţionarele de limbă, teonimele pot apărea: a) în calitate de cuvânt-titlu; b) ca un sens al unui cuvânt-titlu; c) în compuse şi în expresii; d) în exemplele ilustrative pentru utilizarea cuvântului titlu. În MDA, de exemplu, *Mesia* şi *Dumnezeu* apar ca articole de sine stătătoare, fiind apoi redate şi derivatele acestora.

Scanned with OKEN Scanner

4) Din punct de vedere morfo-sintactic, teonimele se caracterizează prin lipsa opoziţiilor de gen şi de număr şi prin caracterul flexionar al cazului.

În privinţa categoriei gramaticale a determinării, teonimele prezintă o poziţie specifică. Fiind împrumuturi, teonimele prototipice se caracterizează prin neparticiparea la opoziţia articulat vs. nearticulat: *Iahve/ Iehova*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Elohim*, *Emanuel*. În cazul teonimelor neprototipice, singularizarea în planul enunţului se realizează cu ajutorul operatorilor de individualizare: a) articol hotărât (*Mântuitorul*, *Domnul*, *Mângâietorul*, *Atotputernicul*, *Atotţiitorul*, *Ziditorul* etc.); b) articol demmonstrativ-adjectival: *Cel Atotputernic*, *Cel Înalt*, *Cel Preaînalt* etc.

Referitor la categoria gramaticală a genului, teonimele nu prezintă opoziţia masculin vs. feminin, fiind, în acord cu realitatea denominată, exclusiv de genul masculin. De asemenea, acestea nu realizează opoziţia gramaticală de număr (singular vs. plural). Flexionar, numele proprii aparţinând subclasei onomastice a teonimelor primesc mărcile cazuale specifice formelor de masculin singular: *zero* la nominativ; mărci prepoziţionale la acuzativ; *lu*(*i*) sau *-lui* la cazurile oblice; *zero* (*dzău, dzeu*), *-e* (*dzee*, *Doamne*, *Învăţătoare*, *Hristoase*, *Iisuse*, *Părinte Sfinte*) şi *-ule* (*Dumnezeule*, *Învăţătoriule*, *Mântuitorule*) la cazul vocativ.

În plan sintactic, analiza teonimului în cadrul grupului nominal şi în planul enunţului scoate în evidenţă faptul că această subclasă onomastică acceptă majoritatea tipurilor de relaţii sintactice în care intră şi clasa apelativelor. Teonimul poate intra în alcătuirea unui grup nominal, după modelul numelui comun, atrăgând diferite tipuri de adjuncţi: articol hotărât sau nehotărât, adjuncţi adjectivali antepuşi sau postpuşi, adjuncţi pronominali, nominali şi prepoziţionali.

5) La fel ca alte tipuri de nume biblice (antroponime, toponime, astronime), teonimele nu îndeplinesc numai o funcţie de identificare, ci contribuie prin semnificaţa lor la înţelegerea mesajului textului sacru. Pierdută prin transpuneri succesive dintr-o limbă în alta, originea apelativică a numelui (*Iisus*, *Mesia*, *Emanuel*) poate fi recuperată prin evidenţierea etimologiei.

6) Tipologia teonimelor biblice este alcătuită pornind de la mai multe criterii: a) criteriul cultural (teonime vechitestamentare şi noutestamentare); b) criteriul lingvistic (teonime prototipice, neprototipice şi mixte); c) criteriul

Scanned with OKEN Scanner

stilistic (teonime metaforice simple şi teonime metaforice complexe); d) criteriul semantic (teonime „opace" din punct de vedere semantic şi teonime descriptive).

Ultima parte a lucrării prezintă câteva analize amănunţite, pe baza criteriilor metodologice enunţate mai sus, pentru cele mai importante teonime biblice româneşti (*Dumnezeu*, *Domnul*, *Iisus Hristos*, *Duhul Sfânt*, *Emanuel*, *Mesia*, *Atotputernicul* şi altele).

Scanned with OKEN Scanner

11.

TEONIME BIBLICE

11.1. Prototipice[1]

Adonai: 1 Reg. 1:11.
Elohim/ Eloé/ Eloi/ Eli: Jud. 5:5; 1 Reg. 1:11; Mat. 24:46.
El-Elohé-Israel: Fac. 33:20.
Emanuel: Isa. 7:14; Mat. 1:23.
Hristos/ Cristos/ Christos: Dan. 9:25, 26; I Ioan 5:1.
Iahvé/ Iehova: Ieş. 33:19.
Iisus/ Isus: Efes. 2:20 etc.
Mesia: Ioan 1:41; 4:25.

11.2. Neprototipice

Adam cel de pe urmă: 1 Cor. 15:45
Adevărat: Apoc. 19:11.
Amin: Apoc. 3:14.
Alesul lui Dumnezeu: Isa. 42:1; Mat. 12:8, Luc. 23:35.
Alfa şi Omega: Apoc. 1:8; 21:6; 22:13.
Arhiereu: Evr. 6:20; *Mare Preot* (CORN. 1921).
(*Cel*) *Atotputernic*(*ul*): Fac. 49:25; Iov 22:17, 25.
Atotţiitorul: Apoc. 19:15.
Bărbat: Fapte 17:31.

[1] Pentru inventarierea teonimelor, am utilizat două ediţii moderne ale Bibliei: B 1988 şi B 2005.

Scanned with OKEN Scanner

Calea: Ioan 14:6.
Capul Bisericii: Efes. 1:22; 5:23; Col. 1:18.
~ *corpului Bisericii*: Efes. 4:15; Col. 2:19.
~ *şi săvârşitorul credinţei*: Evr. 12:2.
~ *a tot bărbatul*: 1 Cor. 11:3.
Căpetenia oştirilor Celui veşnic: Ios. 5:14, 15.
Cel ce este: Ieş. 3:14.
chipul lui Dumnezeu: 2 Cor. 4:4.
Conducător: Isa. 55:4; Mat. 2:6.
Credincios: Apoc. 19:11.
Cu totul plăcut: Cânt. 5:16.
Cuvântul: Ioan 1:1.
~ *lui Dumnnezeu*: Apoc. 19:13.
Dar negrăit al lui Dumnezeu: Ioan 4:10; II Cor 9:15.
David: Ier. 30:9; Iez. 34:23; 37:24, 25; Os. 3:5.
Dătătorul legii: Iacov 4:12.
Domnul
~ *împăraţilor pământului*: Apoc. 1:5.
~ *puterilor*: Isa. 47:4; 54:5.
~ (*Savaot*): Isa. 19:20; Zah. 6:12; Isa. 54:5; Ier. 10:16.
Duhul: Isa. 48:16; Mat. 4:1; Ioan 1:32; *Duh*: Ioan 3:6; Fapte 2:4; 8:29; Rom. 8:26; Apoc. 14:13 etc.
~ *Adevărului*: Ioan 14:17; 15:26.
~ *al făgăduinţei*: Efes. 1:13.
~ *Domnului*: Iez. 11:5; Fapte 5:9.
~ *cel Sfânt*: Ps. 50:12.
~ *cel sfânt al lui Dumnezeu*: Efes. 4:30.
~ *cel veşnic*: Evr. 9:14.
~ *Fiului*: Gal. 4:6.
~ *lui Dumnezeu*: Iov 33:4; Isa. 11:2; Mat. 3:17; 1 Cor. 2:11; Mih. 3:8.
~ *înfierii*: Rom. 8:15.
~ *lui Hristos*: Rom. 8:9.
~ *lui Iisus Hristos*: Filip. 1:19; 1 Petr. 1:11.

Scanned with OKEN Scanner

~ *Sfânt*: Mat. 12:32; Luc. 3:22; Fapte 1:5, 2:4; Evr. 9:8; 1 Petr. 1:12; 2 Petr. 1:21.

~ *slavei*: I Petr. 4:14.

~ *Tatălui*: Mat. 10:20.

Dumnezeu(l): Ps. 44:8; Isa. 35:4, 40:9; Rom. 9:5; 1 Tim. 3:17; 1 Ioan 5:20.

~ *a tot pământul*: Isa. 54:5.

~ *biruitor*: Isa. 9:5.

~ (*-lui*) *celui viu*: Evr. 9:14.

~ (*al*) *cerului*: Neem. 1:5; Ps. 135:26; Iona 1:9; Dan. 2:37.

~ *ceresc*: 1 Ezdr. 6:10; Neem. 1:4.

~ *cerului şi al pământului*: 1 Ezdr. 5:11.

~ *din ceruri*: Dan. 2:18.

~ *dumnezeilor*: Deut. 10:17.

~ *mare şi puternic şi minunat*: Deut. 10:17.

~ (*-ul*) *păcii*: Evr. 13:20.

~ *tare*: Isa. 9:5.

~ *tuturor regatelor pământului*: 4 Reg. 19:15; Isa. 37:16.

Dreptatea noastră: Ier. 33:16.

Drept(ul): Isa. 53:11; Fapte 7:25; Fapte 3:14.

Făcătorul: Is. 54:5; Rom. 1:25

Fericit şi unic: 1 Tim. 6:15.

Fiu(l): Isa. 9:5.

~ *Cel iubit*:Mat. 3:17; 17:5; Luc. 3:22; 2 Petr. 1:17.

~ *lui David*: Mat. 1:1; 15:22; 20:30; 21:9; Luc. 18:38 etc.

~ *lui Dumnezeu*: Ps. 2:7; Evr, 1:5; Mat. 8:29; Fapte 8:37 etc.

~ *Omului*: Mat. 8:20; 9:6; Marc. 8:38; Ioan 5:27; *fiul omului* (VT): Ps. 79:18; Dan. 7:13.

~ *Celui Preaînalt*: Luc. 1:32.

Izbăvitorul: Isa. 47:4; Isa. 48:17; Ps. 69:7; Rom. 11:26.

Împărat(ul): Mal. 2:14.

~ (*-e*) *al neamurilor*: Ier. 10:7.

~ *cerului*: Dan. 4:34.

~ *veşnic*: Dan. 10:10.

Înaintemergător: Evr. 6:20.

Scanned with OKEN Scanner

Începătorul mântuirii: Evr. 2:10.
Începătorul puterilor: Col. 2:10.
începătură celor adormiţi: 1 Cor. 15:20.
Începutul creaţiei: Apoc. 3:4.
Înger: Ieş. 23:20, 21.
~ *de mare sfat*: Isa. 9:5.
Învăţător(ul): Ioan 1:38.
Judecător(ul): Iacov 4:12.
~ *al celor vii şi al celor morţi*: Fapte 10:42.
Lăstar: Isa. 11:1.
~ *ul legământului*: Mal. 3:1.
~ *celui veşnic*: Ieş. 3:2; Jud. 13, 15-18; Zah. 1:11, 12.
~ *feţei lui Dumnezeu*: Isa. 6:9.
Legământ poporului: Isa. 42:6.
Leul (din seminţia lui Iuda): Apoc. 5:5.
Luceafăr: 2 Petr. 1:19.
~ *strălucitor*: Apoc. 22:16.
Lumina: Ioan 1:8, 9; 12:35.
~ (*-a*) *lumii*: Ioan 8:12; 9:5.
~ (*-a*) *popoarelor*: Isa. 49:6.
Martorul cel credincios: Apoc. 1:5.
Mângâierea lui Israel: Luc. 2:25.
Mângâietorul: Ioan 14:16, 16:26; 15:26.
Mântuitor(ul): Ps. 22:3; Fapte 5:31.
~ *nostru* (2 Tim. 1:10).
~ *lumii* (Ioan 4:42).
Miel(ul): I Petr. 1:19; Apoc. 5:6, 12; 7:10; 13:8; 14:1; 17:14; 21:9, 22-23.
~ *lui Dumnezeu*, Ioan 1:29, 26.
Mijlocitor: 1 Ioan 2:1; 1 Tim. 2:5; Evr. 9:15.
Mirele: Luc. 5:34.
Mlădiţă: Isa. 11:1.
Nazarinean: Mat. 3:23; Marc. 1:24. etc.
Nădejde: Fapte 28:20, 1 Tim. 1:1.
Odraslă: Zah. 3:8; 6:12.

Scanned with OKEN Scanner

~ *dreaptă*: 33:15.
Omul (= Hristos Iisus): 1 Tim. 2:5.
Părinte: Ioan 5:43 etc.
~ *al veacului ce va să vină*: Isa. 9:5.
Păstor bun: Isa. 40:11; Ioan 10:11, 14.
~ *ul sufletelor*: 1 Petr. 2:25.
~ *ul cel mare al oilor*: Evr. 13:20.
piatra
~ *cea din capul unghiului*: Efes. 2:20; Marc. 12:10.
~ *cea vie*: 1 Petr. 2:4.
~ *de încercare*: Isa. 8:14; 28:14.
~ *de poticnire*: Rom. 9:33.
~ *pe care n-au băgat-o în seamă ziditorii*: Ps. 117:22.
Pildă: Ioan 13:15; 1 Petr. 2:21.
Pâinea vieţii: Ioan 16:35.
~ *cea adevărată*: Ioan 6:32.
~ *lui Dumnezeu*: Ioan 6:33.
~ *care se coboară din cer*: Ioan 6:33.
~ *care dă viaţă lumii*: Ioan 6:33.
Prea iubit al lui Dumnezeu: Mat. 12:18; Efes. 1:6.
(*Cel*) *Preaînalt*: Num. 24:16; Ps. 20:7; 22:3; 45:4; 77:20; Dan. 7:25; Luc. 1:35.
Preot: Evr. 7:21.
Prieten: In 15:13-15.
~ *al păcătoşilor*: Mat. 11:19.
Pricinuitorul mântuirii veşnice: Evr. 5:9.
Prooroc(*ul*): Deut. 18:15; Fapte 3:22; Luc. 24:19 (*prooroc*); Ioan 7:40.
Prunc: Isa. 9:5.
Răsăritul cel de Sus: Luc. 1:78.
Răscumpărător(*ul*): Iov 19:25; 54:5; Isa. 54:5.
Săvârşitorul credinţei: Evr. 12:2.
rădăcină din Iesei: Isa. 11:10; Rom. 15:12.
~ *lui David*: Apoc. 5:5.
Sceptru din Israel: Num. 24:17.
Sfântul: Luc. 1:35; Lev. 11:44.

Scanned with OKEN Scanner

~ *lui Israel*: Isa. 54:5; 48:17.
Sfetnic: Isa. 9:5.
~ *minunat*: Isa. 9:4.
Sluga (*Mea*): Isa. 53:11.
Soarele dreptăţii: Mal. 3:20.
Stăpânul: Mal. 1:6; Mat. 2:6.
Stăpânitorul: Fapte 5:31.
~ *peste Israel*: Mih. 5:1.
Stânca: 2 Reg. 33:2.
~ *de poticnire*: Isa. 8:14.
~ *mîntuirii*: Deut. 32:15.
Stea din Iacov: Num. 24:17.
Steagul popoarelor: Isa. 11:10.
Tatăl (*Domnului nostru Iisus Hristos*): Efes. 1:3.
~ *slavei*: Efes. 1:17.
Trimisul mărturisirii noastre: Evr. 3:1.
Unul-Născut: Ioan 1:14; 3:16; 1 Ioan 4:9.
Unsul: Ps. 2:2; Fapte 4:26.
uşa: Ioan 10:9.
(*Cel*) *Vechi de zile*: Dan. 7:9, 22.
Viţă de vie: Ioan 15:1.
Ziditor(*ul*): Ecles. 12:1; 1 Petr. 4:19.
~ *a toate*: Efes. 3:9.
~ *lui Israel*: Isa. 43:15.

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

Facerea	Fac.
Ieşirea	Ieş.
Leviticul	Lev.
Numerii	Num.
Deuteronomul	Deut.
Iosua Navi	Ios.
Judecătorii	Jud.
Rut	Rut
1 Regi (= 1 Samuel)	1 Reg.
2 Regi (= 2 Samuel)	2 Reg.
3 Regi (= 1 Regi)	3 Reg.
4 Regi (= 2 Regi)	4 Reg.
1 Paralipomena (= 1 Cronici)	1 Paral.
2 Paralipomena (= 2 Cronici)	2 Paral.
Ezdra	Ezdr.
Neemia	Neem.
Estera	Est.
Iov	Iov
Psalmii	Ps.
Pildele lui Solomon	Pilde
Ecclesiasticul	Ecles.
Cântarea Cântărilor	Cânt.
Isaia	Is.
Ieremia	Ier.
Iezechiel	Iez.
Daniel	Dan.

Scanned with OKEN Scanner

Iona	Iona
Miheia	Mih.
Zaharia	Zah.
Maleahi	Mal.
2 Macabei	2 Macab.
Rugăciunea lui Manase	4 Macab.
Evanghelia după Matei	Mat.
Evanghelia după Marcu	Marc.
Evanghelia după Luca	Luc.
Evanghelia după Ioan	Ioan
Faptele Apostolilor	Fapte
Epistola către Romani	Rom.
Prima epistolă către Corinteni	1 Cor.
A doua epistolă către Corinteni	2 Cor.
Epistola către Galateni	Gal.
Epistola către Efeseni	Efes.
Epistola către Filipeni	Filip.
Epistola către Coloseni	Col.
Prima epistolă către Tesaloniceni	1 Tes.
A doua epistolă către Tesaloniceni	2 Tes.
Prima epistolă către Timotei	1 Tim.
A doua epistolă către Timotei	2 Tim.
Epistola către Tit	Tit
Epistola către Evrei	Evr.
Epistola Sfîntului Apostol Iacov	Iacov
1 Petru	1 Petr.
2 Petru	2 Petr.
Iuda	Iuda
Apocalipsa	Apoc.

Scanned with OKEN Scanner

THÉONYMIE ROUMAINE. CONCEPT, MÉTHODE, PROBLÈMES

RÉSUMÉ

Le présent travail cherche à délimiter et à décrire la sous-classe onomastique des théonymes, une catégorie de noms propres peu étudiée jusqu'à ce moment-ci d'une perspective linguistico-philologique. La théonymie désigne la branche de l'onomastique consacrée à l'étude scientifique des noms propres de la divinité dans la culture universelle. Notre ouvrage se résume à l'analyse de la théonymie biblique roumaine. Les résultats obtenus par l'étude basée sur les prémises théoriques offertes par la linguistique cognitive et sur l'analyse linguistique aux niveaux formel, morpho-syntaxique et sémantique mettent en évidence les particularités de la sous-classe onomastique des théonymes dans les traductions de la Bible en roumain (à partir des textes rhotacisants du XVI-ème siècle jusqu'à aujourd'hui) par rapport à leurs sources (en grec, en latin ou en slavon) et aux traductions en d'autres langues modernes.

Notre demarche commence par une présentation de l'état de la recherche dans le domaine (le 2ème chapitre, *L'état de la recherche dans le domaine*) et continue par l'identification d'un cadre théorique adéquat à l'analyse de ce domaine (le 3ème chapitre, *La théorie cognitiviste du prototype et son apport à la théorie moderne du nom propre. Principes et méthodes*), la mise en évidence du caractère interdisciplinaire de la recherche (le 4ème chapitre, *L'onomastique – domaine d'interférence*), la description des principaux textes-sources du corpus utilisé (le 5ème chapitre, *La tradition biblique roumaine. Quelques repères*), la présentation de la typologie des noms propres (le 6ème chapitre), la définition du théonyme et la détermination de la place de la sous-classe des théonymes par rapport aux autres sous-classes onomastiques (le 7ème chapitre, *Le théonyme –*

Scanned with OKEN Scanner

sous-classe onomastique. Critères de définition, classification et analyse), la classification des théonymes bibliques en utilisant des critères linguistiques et extralinguistiques (le 8ème chapitre, *La typologie des théonymes bibliques roumaines*) et, finalement, l'application des principes théoriques et méthodologiques présentés antérieurement dans l'analyse des théonymes bibliques roumains les plus représentatifs (le 9ème chapitre, *Théonymes bibliques. Analyses*). Nous présentons les résultats auxquels aboutit l'étude de la problématique exposée ci-dessus.

Le texte sacré reflète un rapport étroit entre le nom propre et son porteur, sans tenir compte de la catégorie onomastique à laquelle appartient le nom propre biblique (anthroponymes, toponymes, astronymes, mythonymes, théonymes, etc.). Même si aujourd'hui les noms propres bibliques semblent être de simples «étiquettes dénominatives» rattachées à un individu, afin de lui donner une identité, dans l'Antiquité les noms propres étaient attribués en accord avec la nature de son porteur et reflétaient ses traits caractéristiques, par exemple: *David* (hebr. *dāwīd* 'aimé'), *Solomon* (hebr. *šᵉlōmō* 'pacifique'), *Emanuel* (ebr. *'immānû'ēl* 'Dieu est avec nous'). L'effet de la méconnaissance du vrai nom de la divinité fut une dénomination qui reflète ses attributs personnels. La fonction d'identification empruntée constamment à ces noms et leur transfert d'une langue à l'autre ont conduit à la perte du lien avec l'appellatif originaire et à leur fonctionnement comme éléments d'identification pour une partie des théonymes (*Iahve*, *Iisus Hristos*, *Mesia*, etc.), mais quelques autres ont préservé le lien avec l'appellatif originaire grâce à leur traduction (*Mântuitorul*, *Duhul Sfânt*, etc.)

L'analyse des théonymes comme sous-classe des noms propres, corrélée à la théorie du prototype, relève le fait que le placement de certains noms propres dans la sous-classe des théonymes n'implique pas l'existence d'un ensemble de propriétés nécessaires et suffisantes dans chaque membre de cette sous-classe. En fonction de leurs propriétés spécifiques, les théonymes se regroupent de la manière suivante:

1) théonymes prototypiques („purs"): initiale en majuscule, mono-lexicaux, «opaques» sémantiquement et ayant une flexion spécifique aux noms propres (*Iahve*, *Elohim*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Mesia*, *Emanuel*);

Scanned with OKEN Scanner

2) théonimes non-prototipiques (d'appellatifs ou de syntagmes qui fonctionnent comme de noms propres dans le texte sacré): variables au niveau formel (graphique), en général plurilexicales, homonymes des appellatifs originaires (résultés par leur traduction en roumain), descriptifs et, par conséquent, ayant un paradigme flexionelle semblable aux appellatifs homonymes (*Domnul*, *Mântuitorul*, *Învățătorul*, *Tatăl*, *Mângâietorul*, *Duhul Sfânt*, *Duhul Adevărului*, *Fiul Omului*, *Cel de Sus*, *Cel Veşnic*, etc.);

3) théonymes mixtes: un type pluri-lexical, résulté de la combinaison entre un nom propre «pur» et un ou plusieurs appellatifs: *Domnul Savaot*, *Adam cel de pe urmă*.

Sur une échelle de la «proprialité», les théonymes peuvent se ressembler plus ou moins au prototype de la catégorie. Dans le cas des noms propres moins prototypiques, la fonction d'identification par individualisation s'établit contextuellement (la culture judéo-chrétienne et le texte biblique).

Linguistiquement, la sous-classe onomastique des théonymes se définit par les traits communs partagés avec d'autres sous-classes onomastiques (antroponymes, toponymes, etc.) et par une séric de traits spécifiques qui lui donne un état de sous-classe distincte.

1) L'initiale en majuscule n'est pas un critère définitoire absolu à propos des théonymes, notamment pour les théonymes non-prototypiques, qui gardent la forme des appellatifs originaires ou qui sont pluri-lexicaux. L'argument pour cet aspect est l'ortographe inconstant du même nom propre dans des différentes éditions de la Bible. Les théonymes prototypiques sont orthographiés constamment avec une majuscule de l'initiale (*Iahve*, *Elohim*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Emanuel*, *Mesia*), mais ce n'est pas le cas pour quelques théonymes moins prototypiques, comme *Domnul* ou *Dumnezeu*. Dans les versions rédigées en alphabet latin, les noms propres non-prototypiques ne sont pas toujours orthographiés avec l'initiale en majuscule.

2) La traduction (*i.e.* le transfert d'une langue dans une autre langue) représente un aspect important pour tous les noms propres bibliques. En ce qui concerne les théonymes, les traducteurs de la Bible chosissent soit l'emprunt, à savoir à la transcription phonétique, soit la traduction (littérale ou, assez rarement, interprétative). La forme de certains théonymes (par exemple, *Iisus Hristos*) est parfois influencée par le slavon, la langue qui jouissait d'un grand

Scanned with OKEN Scanner

prestige culturel à l'époque. Cette influence se reflète dans les formes qui conservent la graphie traditionnelle, même s'il s'agit de traductions qui ont comme source des versions en une autre langue. Par exemple, dans VULG. BLAJ on préfère maintenir la forme autochtone du nom *Hristos*, et non pas emprunter la forme latine du texte-source (Christus).

3) La présence des théonymes dans les œuvres lexicographiques classiques (DLR, MDA, DEX) dépend de trois critères: a) la fréquence et l'actualité du nom; b) l'importance culturelle des entités nomées au sein de la communauté linguistique; c) la capacité dérivationelle du nom propre.

Les théonymes peuvent apparaître dans les dictionnaires de langue dans plusieurs positions: a) en mot-titre; b) comme un des sens du mot-titre; c) dans des mots composés ou des expréssions figées; d) dans les exemples illustratifs pour l'usage d'un mot titre. Dans MDA, par exemple, *Mesia* et *Dumnezeu* paraissent comme des articles individuels, où on trouve leurs dérivés aussi.

4) Morpho-syntaxiquement, les théonymes se remarquent par le manque des oppositions du genre et du nombre et par le caractetère flexionnel du cas.

Au niveau morphologique, en ce qui concerne la détermination, les théonymes s'identifient par leur position spécifique. Les théonymes prototypiques, étant de noms empruntés, ne présentent pas l'opposition articulé vs. non-articulé: *Iahve/ Iehova*, *Adonai*, *Iisus*, *Hristos*, *Elohim*, *Emanuel*. Les théonymes non-prototypiques réalisent la valeur de singulier au niveau de l'énoncé à l'aide des opérateurs d'individualisation: l'article défini (*Mântuitorul*, *Domnul*, *Mângâietorul*, *Atotputernicul*, *Atotțiitorul*, *Învățătorul*, *Ziditorul*, etc.); b) l'article démonstratif (*Cel Înalt*, *Cel Atotputernic*, *Cel Preaînalt*, etc.).

Concernant la catégorie grammaticale du genre, les théonymes ne présentent pas l'opposition masculin vs. féminin. Ils possèdent exclusivement le genre masculin, ce qui est en accord avec la représentation de la réalité dénominée. De même, ils ne présentent pas l'opposition grammaticale du nombre (singulier vs. pluriel). En ce qui concerne la flexion, les théonymes reçoivent les marques casuelles spécifiques aux formes de masculin singulier: *zéro* pour le nominatif; prépositions pour l'accusatif; *-lu(i)* ou *-lui* pour le génitif et le datif; *zéro* (*dzău*, *dzeu*), *-e* (*dzee*, *Doamne*, *Învățătoare*, *Hristoase*, *Iisuse*, *Părinte Sfinte*) et *-ule* (*Dumnezeule*, *Învățătoriule*, *Mântuitorule*) pour le vocatif.

Scanned with OKEN Scanner

S y n t a x i q u e m e n t, à savoir ce qui résulte de l'analyse du théonyme dans le groupe nominal et au niveau de l'énoncé, cette sous-classe onomastique comporte la majorité des types de rapports syntaxiques spécifiques aux appellatifs. Le théonyme peut être un constituant d'un groupe nominal, juste comme un appellatif, ou il entre en relation avec différents types d'adjoints: article défini/ indéfini, adjoints adjectivaux proclitiques ou enclitiques, adjoints nominaux, pronominaux et prépositionnels.

5) Les théonymes, tout comme les autres types de noms propres bibliques (anthroponymes, toponymes, astronymes), n'ont pas seulement une fonction d'identification, mais participent par leur signification à la compréhension du message du texte sacré. Le transfère successif des théonymes d'une langue à l'autre a mené à la perte de leur lien avec la signification de l'appellatif originaire (voir, par exemple, les noms propres *Iisus*, *Mesia*, *Emanuel*), mais ce lien peut être récupéré par la mise en évidence de l'é t y m o l o g i e.

6) La t y p o l o g i e du théonyme biblique est réalisée par l'utilisation de plusieurs critères: a) le critère culturel (théonymes vétéro-testamentaires et théonymes néo-testamentaires); b) le critère linguistique (formes prototypiques et non-prototypiques); c) le critère stylistique (théonymes métaphoriques simples, théonymes métaphoriques complexes); d) le critère sémantique (théonymes sémantiquement opaques; théonymes descriptifs).

La partie finale du travail consiste dans quelques analyses détaillées, basées sur les critères méthodologiques exposés ci-dessus, des théonymes bibliques roumains les plus importants (*Dumnezeu*, *Domnul*, *Iisus Hristos*, *Duhul Sfânt*, *Emanuel*, *Mesia*, *Atotputernicul*, etc.).

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

A. Volume şi studii

Algeo, J., 1973, *On defining the Proper Names*, Gainesville, Florida, 1973.

Allerton D. J., 1987, *The Linguistic and Sociolinguistic Status of Proper Names, What Are They, and Who Do They Belong To?*, în „Journal of Pragmatics", 11, p. 61-92.

Andriescu, Alexandru, 1988, *Locul Bibliei de la Bucureşti în istoria culturii, literaturii şi limbii române literare*, în *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I: *Genesis*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, p. 7-45.

Arvinte, Vasile, 2008, *Român, românesc, România*, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi.

Avram, Mioara, *Ortografie pentru toţi – 30 de dificultăţi*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990.

Babut, Jean-Marc, 1985, *Note on the Translation of the Divine Names in the Français Courant Bible*, în „The Bible Translator", 36, 4, p. 411-413.

Ballard, Michel, 2004, *Le nom propre en traduction*, în „Babel", 39, p. 194-213.

Barclay, William, 1992, *Analiză semantică a unor termeni din Noul Testament*, Traducere de Doris Laurenţiu, Societatea Misionară Română, Wheaton, Illinois.

Barnhart, Clarence L., 1975, *The Selection of Proper Names in English Dictionaries*, în „Names", 23, p. 175-179.

Barr, James, 1969, *The Symbolism of Names in the Old Testament*, în „Bulletin of the John Rylands Library", 52, p. 11-29.

Bauer, Gerhard, 1998, *Deutsche Namenkunde*, Ediţia a II-a, Weidler Buchverlag, Berlin.

Bălan, Ioan, 1914, *Limba cărţilor bisericeşti. Studiu istoric şi liturgic*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj.

Bietenhard, Hans, 1972, *Ὄνομα*, în Gerhard Kittel *et. al.*, *Grande Lessico del Nuovo Testamento*, Edizione italiana a cura di F. Montagnini *et. al.*, vol. VIII, Paideia, Brescia, col. 681-792.

Scanned with OKEN Scanner

Brendler, A. *et al.*, 2004, *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für Studium der Onomastik*, Baar-Verlag, Hamburg.

Broşteanu, Monica, 2005, *Numele lui Dumnezeu în Coran şi în Biblie*, Editura Polirom, Iaşi.

Brunot, Ferdinand, 1965, *La pensée et la langue – méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, Masson, Paris.

Burge, Tyler, 1973, *Reference and Proper Names*, în „The Journal of Philosophy", LXX, 14, p. 425-439.

Buyssens, E., 1982, *Les noms singuliers*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", 28, p. 25-34.

Caprini, Rita, 2000, *The Semantics of Proper Names*, în Dieter Kremer, Rudolf Šrámek (ed.), *Onomastik – Akten des 18 Internationalen Kongresses für Namenforschung*, Band II: *Namensysteme im interkulturellen Vergleich*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Cardona, Giorgio Raimondo, 2006, *Introduzione all'etnolinguistica*, Introduzione de Marco Mancini, UTET Università, Torino.

Catford, J. C., 1965, *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics*, Oxford University Press, London.

Cândea, Virgil, 1979, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Ceppellini, Vincenzo, 1990, *Dizionario grammaticali*, De Agostini, Novara.

—, 1996, *Dizionario pratico di grammatica e linguistica*, De Agostini, Novara.

Chauveau, Jean Paul, 1983, *Dieu, Damedieu, Seigneur*, în Michel Taillé (ed.), *Dieu et dieux: noms et Nom, Actes du Colloque du 20 février 1982*, Université Catholique de l'Ouest, Angers, p. 163-178.

Chivu, Gheorghe, 1997, *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române, Bucureşti.

Clements, Ronald E., 1966, *Divine Titles as a Problem of Old Testament Translation*, în „The Bible Translator", 17, 2, p. 81-84.

Constantinescu, N. A., 1963, *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei Române, Bucureşti.

Coseriu, Eugenio, 1994, *Stiernhielm, limba română şi ciudatul destin al unui Tatăl nostru. Un capitol din istoria cunoaşterii (şi necunoaşterii) românei în Europa Occidentală*, în Eugenio Coseriu, *Limba română în faţa*

Scanned with OKEN Scanner

Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribuţii la istoria cunoaşterii limbii române în Europa Occidentală, în româneşte de Andrei A. Avram, Editura Dacia, Cluj-Napoca, p. 45-63.

Coşeriu, Eugeniu, 2004, *Pluralul numelor proprii*, în Eugeniu Coşeriu, *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, Ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, p. 265-284.

Dauzat, Albert, 1946, *Les noms des personnes. Origine et évolution*, Librairie Delagrave, Paris, [prima ediţie: 1925].

De León, Fray Luis, 1966, *De los Nombres de Cristo*, Espasa-Calpe, S. A., Madrid, [prima ediţie: 1583].

De Mulder, Walter, 2001, *La linguistique diachronique, les études sur la grammaticalisation et la sémantique du prototype: présentation*, în „Langue Française", 130, p. 8-32.

Eichler, Ernst *et al*, 1971, *Namenforschung heute. Ihre Ergebnisse und Aufgaben in der Deutschen Demokratischen Republik*, Akademie-Verlag, Berlin.

Elman, Jiři, 1986, *Le problème de la traduction des noms propres*, în „Babel", 32, 1, p. 26-30.

Evans, Vyvyan, Melanie Green, 2006, *Cognitive linguistics. An introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Fischer, I., 1985, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi.

Gafton, Alexandru, 2001, *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea. Studiu lingvistic asupra Codicelui Bratul în comparaţie cu Codicele Voroneţean, Praxiul Coresian şi Apostolul Iorga*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi.

Gardiner, Alan H., 1954, *The Theory of Proper Names. A Controversial Essay*, Oxford, London [prima ediţie: 1940].

Gary-Prieur, Marie-Noëlle, 1994, *Grammaire du nom propre*, Presses Universitaires de France, Paris.

—, 2005, *Où il est montré que le nom propre n'est (presque) jamais «modifié»*, în „Langue Française", 146, p. 53-66.

Scanned with OKEN Scanner

—, 2012, *Tradiția biblică românească. O prezentare sintetică*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", LII, p. 11-35.

Nedelcuț, Daniela, 1996, *Astronimele populare românești – structuri lingvistice*, în „Studii și cercetări de onomastică", vol. II, p. 121-178.

Nida, Eugene A., 1964, *Towards a Theory of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E. J. Brill, Leiden.

—, Charles R. Taber, 1969, *The Theory and Practice of Translation*, Published for the United Bible Societies, E. J. Brill, Leiden.

Nyrop, Kristoffer, 1925, *Grammaire historique de la langue française*, Tome cinquième, Sixième partie: *Syntaxe (Noms et Prénoms)*, Gyndendalske Boghandel Nordisk Forlag, Copenhague.

Pamp, Bengt, 1998, *Name philology and name linguistics*, în W. F. H. Nicolaisen (ed.), *Proceeding of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences, Aberdeen, 1996, Aberdeen, Aug. 4-11*, Department of English, University of Aberdeen, Aberdeen.

Papadopoulu, Stilianou G., 2007, *Teologie și limbă. Teologie experimentală. Limbă convențională*, Traducere din limba greacă de Constantin Băjău, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova.

Podol'skaja, Natal'ja V., 1988, *Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii*, Nauka, Moskva.

Polge, Henry, 1974, *Noms propres et noms de nombre*, în „Revue Internationale d'Onomastique", XXV, 2-3, p. 135-143.

Pop, Romul, 1997, *Numele Mântuitorului*, în „Familia", 33(133), 4 (378), p. 5-6.

Pop, Sever, 1966, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, în „Acta Philologica", Tomus IV, Printed in Belgium, Éditions J. Duculot, Gembloux.

Popinceanu, Ion, 1964, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*, Verlag Hans Carl, Nürnberg.

Poswick, R.-F., G. Servais, 1990, *Quelques outils de base pour l'étude des noms propres bibliques: les travaux du Centre «Informatique et Bible» de Maredsous*, în Yannick Le Boulicaut (ed.), *Onomastique biblique: des richesses de la Bible hébraïque aux usages en langues modernes. Actes du Colloque des 4 et 5 novembre 1988*, Université Catholique de l'Ouest, Angers, p. 148-160.

Scanned with OKEN Scanner

Vindobonensis, vol. V, facs. I: *d-decus*, B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1989.

TOB = *Traduction Oecuménique de la Bible*, comprenant l'Ancien et le Nouveau Testament traduits sur les textes originaux hébreu et grec, Alliance Biblique Universelle – Le Cerf, Le Paris, 1988.

VULG. = *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*, edited by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks, and W. Thiele, Editio typica altera, Libreria Editrice Vaticana, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1983.

VULG. ANV. = *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata* [...], Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini, 1565 [ediţie indicată ca posibilă sursă în prefaţa Ms. 4389].

VULG. BLAJ = *Biblia Vulgata. Blaj 1760 – 1761*, vol. I-V, Camil Mureşan (coord.), Ediţie realizată sub egida Institutului de Istorie „George Barit" din Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

WDB = *The Wesminster Dictionary of the Bible* by John D. Davis, Revised and rewritten by Henry Snyder Gehman, Denoyer-Geppert Company, Chicago, 1944 [prima ediţie: 1898].

Scanned with OKEN Scanner

În colecția FONTES TRADITIONIS au apărut:

Ioan Cantacuzino, *Patru apologii pentru religia creştină* şi *Patru oraţii. Traduse în limba română la mijlocul secolului al XVII-lea de Nicolae Spătarul (Milescu)*
Ediție de **Eugenia Dima**

Şeapte taine a Besearecii. Iaşi, 1644
Ediție de **Iulia Mazilu**

Dosoftei – Parimiile preste an, Iaşi, 1683
Ediție de Mădălina Ungureanu

Flores Philologiae. Omagiu profesorului Eugen Munteanu, la împlinirea vârstei de 60 de ani
Ediție de **Ana Catană-Spenchiu** şi **Ioana Repciuc**

Ilie Miniat, Cazanii *(Bucureşti, 1742)*
Ediție de **Cristina Crețu**

Loredana Dascăl, *Din arhiva Companiei Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895). Texte epistolare grecești*

Scanned with OKEN Scanner

FONTES TRADITIONIS

Realizată în cadrul programului de studii doctorale filologice al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, lucrarea *Teonimie românească. Concept, metodă, probleme* urmăreşte să delimiteze şi să descrie *subclasa onomastică a teonimelor*, o categorie de nume proprii puţin studiată din perspectivă lingvistico-filologică. *Teonimia* este o disciplină a onomasticii care studiază numele atribuite divinităţii în cultura universală. În lucrarea de faţă, cercetarea a fost restrânsă la *teonimele biblice*. Fructificarea unor elemente ale *teoriei cognitiviste a prototipului*, pe de o parte, şi caracteristicile evidenţiate la cele trei niveluri de analiză propuse (formal, morfo-sintactic, semantico-pragmatic) în raport cu teoria generală a numelui propriu şi cu alte subclase onomastice, pe de altă parte, scot în evidenţă particularităţile lingvistice ale teonimelor în traducerile româneşti ale Bibliei (de la primele versiuni până astăzi), în raport cu sursele acestora şi cu alte traduceri în limbi moderne.

Scanned with OKEN Scanner